

SBORNÍK
STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU
FRÝDEK-MÍSTEK

12

2011

ISBN 978-80-86388-90-8
ISSN 1214-6951

OBSAH

<i>Tomáš Adamec:</i> Státní okresní archiv Frýdek-Místek v roce 2010	5
---	---

ČLÁNKY

<i>Richard Pastorek:</i> O počátečních obcích v povodí řek Morávky a Mohelnice. Současný stav vědění	7
--	---

<i>Jan Al Saheb:</i> Hraniční dohoda dominií Hukvaldy, Bytča a Meziříčí z roku 1653	16
---	----

<i>Martin Drápela:</i> Historie zkujňovacích hutí v Bašce	34
--	----

<i>Radek Lipovski:</i> Prohlášení za mrtva v pozůstalostních spisech Místku ve 40. letech 19. století	53
---	----

<i>Radim Červenka:</i> Založení gymnázia v Místku a ohlas na stránkách novin Radhošť	62
--	----

<i>Eva Vojkovská:</i> Zmizelé domy v Místku a Koloredově z přelomu 19. a 20. století	74
--	----

<i>Tomáš Benedikt Zbranek:</i> Apoštolský administrátor František Borgiáš Onderek	104
--	-----

<i>Petra Syřínková:</i> Karlova huť - Válcovny plechu a. s. 1927 – 1945	112
--	-----

Filip Urbanec:
Organizovaný odsun německého obyvatelstva z Frýdku
a Místku 126

Tomáš Adamec:
Návštěva prezidenta Edvarda Beneše v okrese Frýdek-
Místek v roce 1946 143

MATERIÁLY

Lenka Vašutová:
Pozůstalost po místeckém purkmistru Jiříku Lysém 153

ZPRÁVY O LITERATUŘE 163

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV FRÝDEK-MÍSTEK V ROCE 2010

Tomáš Adamec

Po celý rok byla ve vstupních prostorách archivu nainstalována výstava Turistické chaty v Beskydech. Do archivu přišlo 16 exkurzí žáků zdejších základních škol a studentů středních škol v celkovém počtu asi 350 osob. I přesto, že stále více archiválií je dostupných v digitalizované podobě na internetu, nezaznamenali jsme pokles zájmu badatelů. Počítáme-li na kusy, dokonce nám oproti minulému roku 8 badatelů přibylo. Loňských 126 badatelů ale na druhou stranu vykonalo méně návštěv.

V červnu jsme uspořádali den otevřených dveří, kterým jsme připomněli Mezinárodní den archivů. Účast nebyla zrovna vzorová, navštívilo nás pouze 15 zájemců o archivnictví.

Na praxi byli v našem archivu 3 vysokoškolské studenty historie nebo archivnictví a 6 středoškolských studentů. Vysokoškolské studenty (2 byli z Ostravské univerzity, a 1 z Univerzity v Hradci Králové) tradičně pověřujeme pořádáním malých archivních fondů, aby si přičichli k řemeslu a archivu pomohli navýšit vykazované metry. Středoškolské studenty pověřujeme pomocnými manipulačními pracemi, případně pomáhají s digitalizací archiválií, která u nás postupuje i díky této pomoci velmi uspokojivým tempem.

Fondy s plánovaným dokončením v roce 2010 byly inventarizovány všechny: Místní národní výbor Janovice, Místní národní výbor Kaňovice, Místní národní výbor Mosty u Jablunkova, Místní národní výbor Návsí, Místní národní výbor Hukvaldy, Děkanský úřad Frýdek

Oproti původnímu plánu byly navíc zinventarizovány fondy: Zemědělská záložna Frýdek, Národní záložna Místecká, Družstvo pro postavení Národního domu a malých bytů Frýdek, Družstvo pro vystavění Národního domu Místek, Národní dům Frýdek.

Stav naší budovy je už několik let stejný, a tak i zpráva o něm je stále táž. Trvalým problémem naší budovy jsou zejména praskliny ve stěnách, které se postupně zvětšují, a odlupávající se obklady uvnitř budovy a praskající a odlepující se dlažba v podloubí před

budovou. Některé obklady jsou rozbité vandaly, takže v plášti budovy zejí nepěkné díry, další obklady jsou prasklé. Rozbité obklady a narušená či chybějící dlažba nepůsobí dobrým dojmem. Nechtěl bych to zakřiknout, ale možná můžeme doufat, že v blízké době bude provedena rekonstrukce podloubí a tyto prostory přestanou dělat archivu ostudu.

V havarijním stavu je ale osvětlení v podloubí. Tamní stropní světla se postupně doslova rozpadají, patrně i v důsledku toho, že při jejich instalaci byl zvolen možná nevhodný, rozhodně však netrvanlivý materiál, který při manipulaci (oprava, výměna) prostě nevydrží a rozpadá se. Jednotlivé opravy ale budeme muset provádět postupně.

Podloubí je vůbec naše bolavé místo. Mimo pracovní dobu, zejména večer a o víkendech se tu patrně odehrávají děje, které mají s archivnictvím pramálo společného, soudě alespoň podle nepořádku, který musíme v pondělí ráno uklízet. Kromě prázdných lahví alkoholu různých značek, hromady nedopalků a dalšího odpadu tu bohužel nacházíme i injekční stříkačky. Příjemné odlehlé umístění archivu zkrátka neláká jen badatele.

Teplota a vlhkost v depozitářích jsou po většinu roku přijatelné, pohybujeme se spíše na horní hranici doporučených hodnot, ale nedochází k nějakému jejich dramatickému překračování. Nejproblémovějším obdobím je léto, kdy se stává, že je v depozitářích příliš teplo. To pak musíme zapnout vzduchotechniku. Toto zařízení používáme minimálně, protože není příliš efektivní. Podaří-li se nám například upravit teplotu, pokazí se nám vlhkost, nebo naopak. Navíc je to zařízení mimořádně energeticky náročné, takže problematické výsledky jeho zapnutí jsou navíc ještě velmi finančně nákladné.

Nechci ale končit pesimisticky. Archiv jako instituce funguje, archiváři jsou veselí myslí a úspěšně se nám daří udržovat i tradici našeho sborníku, který tímto číslem uzavírá první tučet. Příjemné počtení!

O POČÁTCÍCH OBCÍ V POVODÍ ŘEK MORÁVKY A MOHELNICE. SOUČASNÝ STAV VĚDĚNÍ

Richard Pastorek

Letošní 750. výročí první zmínky o Raškovicích znovu vyvolává řadu otázek spojených s počátky jejich existence i vzniku dalších obcí, ležících v povodí řek Morávky a Mohelnice. I když je možné, že budoucnost přinese ještě nové historické doklady, dosud známé informace dělí badatele do dvou táborů, z nichž každý se přiklání k jinému vročení. Následující příspěvek podává stručný přehled dosud publikovaných údajů a názorů historiků na výše zmíněnou problematiku.

Z historických pramenů je zřejmé, že nejstarší a zpočátku také největší vsí povodí řek Morávky a Mohelnice jsou bezesporu Raškovice. První zmínku o nich nalezneme v listině z roku 1261 (de Raschkowicz),¹ kdy je uváděn Vojtěch z Raškovic („Boycich de Raschkowicz“), jako jeden ze svědků listiny Smila ze Střílek v souvislosti s vizovickým klášteřem. Podrobnějším studiem této listiny se zabýval Jindřich Šebánek, který potvrdil pravost svědků, třebaže listina původní není. Jaroslav Bakala² vyslovil jisté pochybnosti o tom, že se jedná o Raškovice z tehdejšího vřatislavského biskupství. Jenže jiné Raškovice v té době v českých zemích patrně neexistovaly. Ladislav Hosák³ uvádí, že ve falzu z 12. století jsou zmiňovány ještě jedny Raškovice

¹ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III, č. CCCXXIV, Olomouc 1841, s. 313; Hosák, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938 s. 927; 2. vydání: Praha 2004; Hosák, Ladislav- Šrámek, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, M-Ž, Praha 1980, s. 364-5; Šebánek, Jindřich: Vizovická listina Smila ze Střílek z r. 1261 jako historický pramen především k osídlení na Valašsku, Valašsko VIII, 1959-1961, s. 29-39

² Bakala, Jaroslav: Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného feudalismu, Frýdek-Místek 1982, s. 34

³ Hosák, Ladislav-Šrámek, Rudolf: c.d.1980, s. 364-5

(Rascovici – název nejistý z roku 1104), o kterých je zmínka pouze v Kosmově kronice, sepsané v letech 1119-1125 a více již nikde. Zanikly někde na Třebíčsku a jsou často spojovány s taktéž zaniklými Radičovicemi. V úvahu jsme vzali také možnost záměny názvů obcí. Jedinou reálnou možností by mohla být záměna s obcí Rašovice u Slavkova (1131, Rasouicih). Prokázat se nám to však nepodařilo. Taktéž v nám dostupné literatuře jsme žádnou spojitost mezi výše zmiňovaným Vojtěchem a Rašovicemi nenalezli.

V soupisu desátků vratislavského biskupství „Liber foundationis episcopatus Wratislaviensis“ název Raškovice uveden není. Vincencem Praskem prvně⁴ a později i jinými autory, uváděné datum jeho vzniku (rok 1305) je značně diskutabilní. Soupis desátků byl vydán editory Hermannem Markgrafem a Josephem Wilhelmem Schultem v roce 1899.⁵ Původní rukopis se nedochoval a také jeho opis z přelomu 15. a 16. století byl zničen za druhé světové války.⁶ Zmíněný soubor listin je historiky považován za základní doklad o existenci řady obcí tehdejšího Těšínska, ale názory na dobu jeho vzniku se doposud značně liší. Dle Ernsta Maetschkeho⁷ vznikaly jeho části, tzv. rejstříky (nisský, vratislavský, újezdský, lehnický, hlohovský, dle jednotlivých výběrčích míst: Nysa, Wroclaw, Ujazd, Legnica, Glogow, vše na

⁴ Prasek, Vincenc: Dějiny knížectví Těšínského, Opava 1894a, s. 95-103

⁵ Markgraf, Hermann – Schulte, Joseph Wilhelm: Liber foundationis episcopatus Wratislaviensis, vydáno v Codex diplomaticus Silesiae XIV, Breslau 1889; Bakala, Jaroslav: Základní pramen k dějinám středověkého osídlení Těšínska, Těšínsko, 1989, č. 2, s. 1-5; Bakala, Jaroslav: Registrum Wyasdense – otázka datace, Časopis Slezského muzea, sér. B, 38, 1989, s. 217-224. Reedice: Bakala, Jaroslav: Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku, výbor z článků a studií, Brno 2002, s. 35-44; Bakala, Jar.: 700 let Ujazdského rejstříku, Těšínsko 2005, č. 4, s. 14- 16

⁶ Bakala, Jaroslav: Základní pramen k dějinám středověkého osídlení Těšínska, Těšínsko, 1989, č 2, s. 1

⁷ Maetschke, Ernst: Die Entstehung des Liber Foundationis, Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens (ZVGAS), LXVII, 1943, s. 22-23, 26-33.; Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 26; c. d. 2002, s. 36-44; Bakala, Jaroslav: Základní pramen k dějinám středověkého osídlení Těšínska, Těšínsko, 1989, č. 2, s. 1-5

území Polské republiky) postupně od konce osmdesátých let 13. století, zhruba do roku 1313. Osady tehdejšího Těšínska, které měly povinnost platit desátky vratislavskému biskupství, jsou uvedeny v oddíle zvaném „Registrum Wyasdense“ (újezdský rejstřík). Editor Hermann Markgraf objevil v lehnickém rejstříku poznámku „Compilatam est presens registrum per Albertum anno domini 1305“ („Tento rejstřík byl sestaven Albertem léta Páně 1305“). Třebaže se zmíněný časový údaj týkal výslovně jen jednoho (lehnického, který se navíc ani osad Těšínska netýkal) rejstříku, začal se rok 1305 v literatuře chybně objevovat jako rok vzniku všech pěti rejstříků.⁸ Tento letopočet pak, rovněž chybně, převzal i opavský historik Vincenc Prasek a další historici. Druhý z editorů Joseph Wilhelm Schulte⁹ na základě studia rejstříku nisského dospěl k závěru, že soupis osad vznikl v době vratislavského biskupa Jindřicha z Vrba (1302-1319). Rudolf Zuber¹⁰ předpokládal vznik původního pramene kolem roku 1290. Franz Stolle¹¹ naopak soudil, že základ soupisu pocházel z tzv. starého rejstříku (Registrum Antiquum), který vznikl v době vratislavského biskupa Tomáše II v létech 1270-1290.

Z tohoto stručného popisu sporu historiků plyne, že otázka vzniku registrů osad jako věrohodného dokladu o existenci vesnic nejen v Pobeskydí, ale také na sousedním polském území není dosud jednoznačně objasněna a zcela jistě vyžaduje další studium. Zatím lze pouze obecně konstatovat, že možná doba jeho vzniku se pohybuje v intervalu let 1270-1319 (širší), případně 1290-1312 (užší) a v tom případě by byl dalším dokladem o dřívějším založení jednotlivých osad, než je mylně uváděný rok 1305. Je tedy zřejmé, že Praskem a později i dalšími autory uváděný letopočet 1305 jako rok první zmínky o Raškovicích i jiných vesnicích, je pouze orientační a jak již bylo řečeno, je velmi diskutabilní.

⁸ Bakala, Jaroslav: c. d. 2005, č. 4, s. 14-16

⁹ Codex diplomaticus Silesiae XIV, LXXXIV; viz. Prasek, Vincenc c. d. 1894a

¹⁰ Zuber, Rudolf: Osídlení Jesenicka do počátku 15. století, Opava 1972

¹¹ Stolle, Franz: Das antiquum Registrum des Breslauer Bistums - eine der ältesten Schlesischen Geschichtsquellen. ZVGAS, LX, 1926, s. 133-156

K obdobnému závěru dospěl později i Jaroslav Bakala,¹² podle nějž lze vznik újezdského rejstříku vymezit léty 1303-1306.

Důvody, proč Raškovice nejsou uvedeny v soupisu desátků (není tam ani v té době sousední Lubno, i když první zmínka o něm je z roku 1281)¹³ pod tímto názvem, mohou být v podstatě dva. Mohl by to být důsledek skutečnosti (což nelze úplně vyloučit), že osada (a patrně i Lubno), neležela v prostoru, ve kterém by rolníci byli vázáni desátkovou povinností vůči vratislavskému biskupství, nebo byla zapsána pod jiným názvem. Pokud se ztotožníme s Praskovou domněnkou, že Raškovice byly do rejstříku desátků vratislavského biskupství zapsány jako „in der Holzmul“ – „ve mlýně“ (Vincenc Prasek tak učinil ve své rukopisné pozůstalosti. Řada jiných autorů, včetně editora J. Wilhelma Schultheho však považuje diskutovanou lokalitu za neznámou nebo zaniklou. Někteří ji ztotožňují se Starým Městem či Lískovcem), pak to nepřímo potvrzuje skutečnost, že osada musela být osídlena alespoň v polovině 13. století. Noví obyvatelé museli přece vykácet les, zúrodnit půdu, postavit obydlí, mlýn atd., což potvrzuje jejich zkušenosti i značnou technickou úroveň. (V rukopise urbáře frýdeckého panství z roku 1580 je v Raškovících zaznamenán skutečně mlýn. Pila v Raškovících byla zaznamenána až v urbáři z roku 1664).¹⁴

Jiní historici soudí,¹⁵ že Raškovice byly v seznamu desátků zapsány jako Rudgeri villa (Rudgerova-Rozkova, nebo možná Raškova ves). Uvedený název je celkem v dobré shodě se záznamem v Bolkově seznamu vesnic frýdeckého panství z roku 1450, kde je uvedena Rozkova (možná Raškova) Lhota. Hypotetickou rovnicí Rudgeri villa – Rozkova Lhota – Raškovice připouští i jako možnou variantu Jaroslav Bakala. Tato varianta je jistě zajímavá svou kontinuitou názvu: de Raschkowitz (1261) – Rudgeri (Rozkova) villa (okolo roku 1300) – Rozkova (Raškova)

¹² Bakala, Jaroslav: c. d. 2005, č. 4, s. 14-16

¹³ Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 42, 45

¹⁴ Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 105; s. 45

¹⁵ Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 33, 34; Mikoláš, Jaroslav Ludvík: Znaky obcí na Frýdecku, Těšínsko, 1962, č. 1-2, s. 25-30

Lhota (1430) – Raškovice (1573). V zájmu objektivit je třeba uvést, že editoři seznamu desátků vratislavského biskupství osadu s názvem Rudgeri villa v české části Těšínska vůbec neurčili. Jaroslav Ludvík Mikoláš bez konkrétního literárního odkazu uvedl, že Vincenc Prasek ztotožnil osadu „Rudgeri villa“ s Nižními Lhotami. Jelikož Jaroslav Bakala¹⁶ toto u Vincence Praska a později ani u polského historika Franciszka Popiolka nikde neobjevil, je možné, že se jednalo o nějaké soukromé sdělení. Nicméně řada autorů toto přiřazení později převzala.¹⁷

Pod současným názvem se Raškovice definitivně objevují až v soupisu osad frýdeckého panství v roce 1573. Nicméně historici se shodují v tom, že na základě některých doprovodných znaků (typ osídlení, skladba usedlosti, počet sedláků aj.) lze soudit, že se jedná o ves výrazně starší, existující patrně již ve 13. století. Profesorem Ladislavem Hosákem uváděný rok první zmínky o Raškovících (1261) není tedy zatím v žádném případě možno jednoznačně vyloučit. S tímto letopočtem se vedle Ladislava Hosáka již také ztotožnilo několik autorů novějších publikací.¹⁸ Jaroslav Ludvík Mikoláš, Miroslav Havrlant, Václav Průcha, Miroslav Kroček, Jiří Tichánek, Adolf Turek a částečně i Josef

¹⁶ Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 103; Popiolek, Franciszek: Dzieje Śląska Austriackiego, Cieczyn 1913, viz. Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 33

¹⁷ Tengler, Ervín: Těšínsko v historii a pověstech, Slezská Ostrava 1935, s. 13 Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf. c. d. 1970, s. 524

¹⁸ Mikoláš, Jaroslav Ludvík: Znaky obcí na Frýdecku, Těšínsko, 1962, č. 1-2, s. 25-30; Mikoláš, Jaroslav Ludvík: Raškovice v sedmi stoletích 1261-1961, Slavnostní publikace k 700. výročí první zmínky o Raškovících, Raškovice 1961; Havrlant, Miroslav – Průcha, Václav: Morávka partyzánská obec, Ostrava 1990, s. 11; Kroček, Miroslav: Fojtí na frýdeckém panství, Těšínsko, 2003, č. 1, s. 2; Tichánek, Jiří – Štěpánek, Jan. P. – Bittner, Miroslav – Šerý, Zdeněk – Polášek, Jaromír: Šlechtická sídla na Moravě, Brno 2005, s. 297; Turek, Adolf: Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje, díl II, M-Ž, Opava 1974, s. 639; Turek, Adolf a kol.: Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy, Opava 2004, s. 671; Nitra, Josef: V podkově šťastných hor – Raškovice, Praha 2005, s. 22; Miarka, Alois - Muroň, Eduard: Čtení o Pražmě, Pražmo 1977 s. 4

Nitra. Letopočet 1261 v souvislosti s Raškovicemi zmiňuje také Alois Miarka.

Z celého regionu byly Raškovice nejen vsí nejstarší, ale v počátcích své existence také svou rozlohou i největší. Rozprostíraly se od hranic se Skalicí a Lhotami až po hranice slovenské (tehdy uherské). Dá se říci, že Morávka, Krásná a Pražmo vznikly dělením území „Velkých Raškovic“. Morávka (lidově Morovka) vznikla dle Vincence Praska přibližně okolo roku 1620, dle Ladislava Hosáka těsně po roce 1615¹⁹ a svou rozlohou se stala největší v regionu. Původně dřevěný kostelík byl postaven v roce 1762, současný zděný kostel (zasvěcen Janu Nepomuckému) byl vysvěcen v roce 1817.²⁰ Z jižní části území Raškovic vznikla obec Krásná (lidově Krosna). Dle Ladislava Hosáka se tak stalo kolem roku 1636.²¹ Vincenc Prasek ve své pozůstalosti uvádí, že Krásná v roce 1636 ještě neexistovala, ale v roce 1643 již ano. První zápis v gruntovní knize nalezneme z roku 1639²² a tento letopočet je často považován za rok vzniku obce. Od roku 1850 je trvalou součástí obce také Vyšní a Nižní Mohelnice²³ Nejmladší a nejmenší obcí je Pražmo (Pražma), které bylo založeno majitelem frýdeckého panství Janem Nepomukem Pražnou v roce 1777.²⁴ Obec vznikla z části na pozemcích obce Raškovice, kde stála jelení obora s letním zámečkem (Roveň, kopec Zlaň), a z části na území Morávky, kde stál již zmíněný dřevěný kostelík a hřbitov.

¹⁹ Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: c.d. 1980, s. 96; Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 67; Miarka, Alois: Morávka kdysi a dnes, Frýdek-Místek 1991, s. 5

²⁰ Miarka, Alois – Muroň, Eduard: Čtení o Pražmě, Pražmo 1977, s. 15

²¹ Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: c. d., 1970, s. 445; Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 67

²² Miarka, Alois. 350 let obce Krásná, Vratimov 1989, s. 12

²³ Turek, Adolf: Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje, díl II, M-Ž, Opava 1974, s. 639; Turek, Adolf a kol.: Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy, Opava 2004, s. 671

²⁴ Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku II, M-Ž, Praha 1980, s. 303; Miarka, Alois – Muroň, Eduard: Čtení o Pražmě, Pražmo 1977, s.10

Jako rok vzniku Vyšních Lhot²⁵ uvádí Jaroslav Ludvík Mikoláš rok 1292. V seznamu desátků vratislavského biskupství je dle Vincence Praska osada nejspíš vedena pod názvem Warmunthowitz (Varmuntovice), což patrně souvisí se šlechticem na dvoře Měška I. Těšínského jménem Warmundt (Moudrý), jenž tam působil v letech 1288-1292. V seznamu obcí frýdeckého panství v roce 1434 byla ves pravděpodobně zapsána společně s Nižními Lhotami jako Lhoty. Název Horní Lhota se objevuje až v roce 1641.²⁶ V té době se již také používalo názvu Mudrého Lhota. Taktéž Nižní Lhoty se pod názvem Dolní či Spodní Lhota objevují až v roce 1641.²⁷ Dle mínění historiků však vesnice existovala již kolem roku 1300. Domněnku, že v seznamu desátků vratislavského biskupství byla zapsána jako Rudgeri villa, nelze prokázat, stejně jako to, že v listině těšínského vévody Bolka z roku 1450 figuruje pod názvem Rozkova Lhota. Nelze také zcela vyloučit (jak bylo již zmíněno výše), že Vyšní a Nižní Lhoty tvořily jednu vesnici Lhoty, která se až posléze rozdělila na dvě.

Nošovice, po dlouhou dobu zvané Potměnošovice, se prvně připomínají v soupisu vsí frýdeckého panství v roce 1573 (Podmienossowicze).²⁸ Dle Vincence Praska patřily ke vším starým. Nicméně jejich vznik lze přepokládat někdy až po roce 1450, jelikož v Bolkově listině z téhož roku uvedeny ještě nejsou. První zmínku o Dobré najdeme v soupisu desátků vratislavského biskupství kolem roku 1300, v němž byla zapsána jako Dobroczemicza.²⁹ Historici však předpokládají dobu jejího vzniku

²⁵ Mikoláš, Jaroslav Ludvík: Památník Raškovic a okolí, Příbor 1912, s. 16

Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 35

²⁶ Hosák, Ladislav–Šrámek, Rudolf: c. d. 1970, s. 524; Turek, Adolf: Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje, díl II,M-Ž Opava 1974, 874

²⁷ Hosák, Ladislav–Šrámek, Rudolf: c. d. 1970, s. 524; Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 142

²⁸ Hosák, Ladislav–Šrámek, Rudolf: c. d. 1980, s. 149; Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 89

²⁹ Hosák, Ladislav–Šrámek, Rudolf: c. d. 1970, s. 181; Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 132

buď ve 13. a možná už i ve 12. století. Existence kostela sv. Jiří byla prokázána k roku 1447, ale je pravděpodobné, že vznikl již ve 14. století. Rovněž vznik Skalice se předpokládá buď ve 12. nebo 13. století.³⁰ První písemnou zmínku o ní najdeme až v soupisu desátků vratislavského biskupství kolem roku 1300 pod názvem Scalicza.³¹ První dochovaná zpráva o kostele sv. Martina pochází z roku 1617.³² Janovice jsou sice prvně vzpomenuty až v listině těšínského vévody Bolka v roce 1450 (Janovice),³³ ale vznikly patrně již ve 14. století. Kostel svatého Josefa byl vystavěn až koncem 19. století (1891). Výrazně starší je Lubno. První zpráva o něm pochází sice až z roku 1281, ale jeho vznik se předpokládá možná již ve druhé polovině 12. století.³⁴ Název vesnice Staré Město nacházíme až v listině z roku 1399. Jde patrně o starší obec s původně jiným jménem. O jaké jméno se jedná, se doposud historikům jednoznačně určit nepodařilo. Je možné, že Staré Město představovalo jižní část městečka Jamnice (Jamnitha), patrně předchůdce Frýdku.³⁵ Jaroslav Bakala připustil jako hypotetickou možnost shody Starého Města s osadou „in der Holzmul“, Dominik Drobiš to však jednoznačně odmítl.³⁶ V případě Frýdku-Místku se původně jednalo o dvě různá města. Historii jejich vzniku se podrobně zabývá Ladislav Hosák,³⁷ a proto jen stručně. První zpráva o Místku pochází z roku 1267 pod názvem Friedeberch. Linhart však soudí, že Místek musel vzniknout nejpozději v roce 1257 a Ziegler předpokládá jeho vznik již před rokem 1240. Na vznik Frýdku se názory historiků značně liší. Hosák došel k závěru, že Frýdek byl postaven na „zelené louce“ knížaty těšínskými

³⁰ Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 148

³¹ Hosák, Ladislav–Šrámek, Rudolf: c. d. 1980, s. 443

³² Bakala, Jaroslav: c. d., s. 148

³³ Hosák, Ladislav–Šrámek, Rudolf: c. d. 1970, s. 342; Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 138

³⁴ Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 140

³⁵ Bakala, Jaroslav: c. d. 1982, s. 149

³⁶ Drobiš Dominik: Jamnice či „IN DER HOLZMUL“?, Studie o Těšínsku 2, Český Těšín 1973, s. 253-270

³⁷ Hosák, Ladislav: Počátky měst Frýdku a Místku v „700 let Frýdku-Místku“, Ostrava 1965, s. 39

v letech 1327-1385 a že hrad i město vznikaly současně. Povýšení Frýdku na město pokládá do let 1327-1333.

Vesnicím našeho regionu (Pražmo, Skalice, Nošovice, Dobrá) jsou věnovány, kromě již výše uvedených, i některé další publikace místních autorů.³⁸

Závěrem je nutno konstatovat, že autor předkládané práce si v žádném případě nekladl za cíl rozřešení otázky první zmínky o Raškovicích, či okolních vesnicích. Na základě dostupných materiálů se pouze snažil shrnout dosud známé skutečnosti a upozornit na nesrovnalosti, které se v souvislosti s danou problematikou vyskytují. Jak již bylo zmíněno, má autor za to, že se jedná o problematiku velice zajímavou, která by mohla opět upoutat pozornost historiků. Ty by také mohla zajímat otázka, odkud do Raškovic a okolí první obyvatelé ve skutečnosti přišli. Využili některé ze dvou větví solné obchodní cesty? První trasa vedla z Moravy přes Příbor, Místek, podél levého břehu řeky Morávky ke Skalici a směrem na Těšín, druhá větev odněkud z Valašska přes Frýdlant, Lubno, Krásnou, dolní konec Raškovic, Lhoty opět na Těšín.³⁹ Nebo to bylo všechno úplně jinak a zůstane to navždy zahaleno rouškou tajemství?

³⁸ Honešová, Michaela a kol.: Pražmo, historie a současnost, Pražmo 2002
Pánková, Věra -Melichařík Miroslav: 700 let od založení Skalice u Frýdku-Místku, Skalice 2005; Kolektiv autorů: Nošovice, 430. výročí založení obce a 90. výročí základní školy, Dobrá 2003; Vojkovský, Rostislav: U nás v Dobré, Dobrá 2010

³⁹ Drobiš, Dominik: Jamnice či „IN DER HOLZMUL“?, Studie o Těšínsku 2, Český Těšín 1973, s. 253-270
Drobiš, Dominik: Vliv obchodní cesty, zvané solná, na vznik osad, K počátkům historie obce Starého Města a města Frýdku - Místku, Těšínsko, 1967, č. 1, s. 11-18

HRANIČNÍ DOHODA DOMINIÍ HUKVALDY, BYTČA A MEZIRÍČÍ Z ROKU 1653

Jan Al Saheb

Od počátku 16. století začala do prostoru moravsko-slezsko-uherského pomezí stále intenzivněji pronikat kolonizační vlna, která během několika následujících desetiletí zásadním způsobem ovlivnila ráz krajiny a svými důsledky zasáhla výrazně rovněž do patrimoniální jurisdikce v této oblasti se rozkládajících dominií. Vzepětí nové kolonizační vlny souviselo jednak s fenoménem migrace nově příchozího valašského etnika, ale rovněž s pozvolným rozšiřováním stávajících ploch zemědělské půdy autochtonním obyvatelstvem. Jelikož výslednicí kolonizačního úsilí byl především vznik pasek, které zaujímaly místa po vymýcených lesních porostech, byl tento proces nazván tzv. pasekářskou kolonizací. Vzhledem k tomu, že valašská kolonizační vlna směřovala do oblasti Moravskoslezských Beskyd z východu a severovýchodu (z Uher a Polska), na uherských a slezských dominiích přešla o několik desetiletí vlastní pasekářskou kolonizací. Naopak na moravských panstvích kolonizační ruch zahájila o několik desítek let před příchodem Valachů již samovolná pasekářská kolonizace. Navzdory těmto drobným rozdílům však během druhé poloviny 16. a v 17. století oba kolonizační proudy postupně splynuly a vývoj vyústil v proces jednotné horské kolonizace.¹

¹ K rozvoji pasekářské a valašské kolonizace s přihlédnutím k oblasti Moravskoslezských Beskyd viz výběrově Nesvadba, František: K pasekářské kolonizaci a valašské otázce na panství hukvaldském v 16.–17. století. Časopis Matice moravské 69, 1950, s. 243–260; Macůrek, Josef: Valaši na severovýchodní Moravě a jejich vztahy k Těšínsku, Polsku a hornímu Slovensku do roku 1620. Slezský sborník 53, 1955, s. 145–195; týž: Ještě k otázce počátků valašské kolonizace na Hukvaldsku. Slezský sborník 54, 1956, s. 81–95; týž: Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. Ostrava 1959; Dohnal, Miloň: Pasekářská kolonizace na hukvaldském panství. In: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, řada C, 2, 1995, s. 98–104; Vašutová,

Pronikání kolonizačního ruchu do dosud neosídlených, či jen sporadicky a velmi řídko osídlených oblastí tzv. Zadních hor, tedy prostoru, kde se stýkaly tři historické země, totiž Morava, Slezsko a Uhry (Slovensko), s sebou ovšem kromě jiného přineslo rovněž otevření nového problému, s nímž se museli vypořádat především držitelé jednotlivých bezprostředně zainteresovaných dominií. Na mysl máme problematiku pregnantního vymezení vzájemných hranic panství, respektive zemí. Vzhledem k tomu, že kolonizační vlna pronikala do podhorského a horského pásma Beskyd prakticky samovolně a do značné míry nekoordinovaně, docházelo v okamžiku střetávání kolonizátorů mířících do této oblasti z různých směrů (panství) ke vzájemným konfliktům.

Až dosud nebylo nutno v neosídleném a jen velmi těžce přístupném prostoru pregnantněji vymezovat vzájemné hranice dominií, respektive zemí. Od středověku byla sice hraniční linie vzájemného styku severovýchodní Moravy, jihovýchodního Slezska a severozápadních Uher opřena o přirozené geomorfologické útvary, nicméně bližší specifikace průběhu hranic nebyla nijak vymezena, natož kodifikována. Zatímco Moravu a Slezsko v tomto prostoru dělila od sousedních Uher linie opřená o hřebeny či vrcholy masivu moravkoslezských Beskyd, za hranici Moravy a Slezska byl již v polovině 13. století (1256) uznán tok řeky Ostravice.²

Lenka: K valašské a pasekářské kolonizaci v Čeladné. In: Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 9, 2008, s. 52–63.

² Takto vymezenou hraniční linii posléze znovu potvrzují pozdější ujednání z let 1297 a 1531. Viz Zemský archiv (dále jen ZA) v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv. č. 2861, sign. E II a 1/1–1; tamtéž, fond AO, inv. č. 2865, sign. E II a 1/1–2; ZA v Opavě, fond Slezský stavovský archiv v Opavě, inv. č. 608, sign. B IV–30; Palacký, František (ed.): Ueber Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte. Prag 1842, č. 89, s. 300–301; Boček, Antonín (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V. Brunae 1850, č. 73, 74, s. 72–76; Emler, Josef (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Pragae 1882, č. 127, 1762, 1763, s. 48–49, 757–758; Grünhagen, Colmar (ed.): Codex diplomaticus Silesiae VII. Breslau 1886, č. 2472, 2473, s. 250–252; Adamus, Alois (ed.): Codex

Právě oblast horního toku řeky Ostravice představovala od poloviny 16. století v souvislosti s probíhající valašskou a pasekářskou kolonizací velmi palčivý problém, který znamenal doslova neuralgický bod vzájemných vztahů frýdecké a hukvaldské vrchnosti. Jen pro úplnost dodejme, že zatímco frýdecké panství se rozkládalo ve Slezsku a bylo součástí Těšínského knížectví, severomoravské dominium se správním centrem na Hukvaldech bylo nejrozlehlejší z početného konglomerátu tzv. mensálních a komorních držav olomouckého biskupství. Situaci v oblasti vzájemného styku obou uvedených panství značně vyostřovala již předemlaná skutečnost, že žádné z dřívějších hraničních ujednání nespécifikovalo vymezení hraniční linie v dosud neosídlených podhorských a horských partiích Beskyd. V okamžiku, kdy vyvstala tato naléhavá potřeba, již nebylo možno vzhledem ke zcela protichůdným postojům zainteresovaných stran nalézt jakýkoliv konsenzus. Prostor tzv. Zadních hor, tedy oblast mezi Černou a Bílou Ostravicí, si osobovala frýdecká vrchnost, což ovšem nekorespondovalo s reálným stavem kolonizace. Naopak na základě dostupných indicií se jeví jako velmi pravděpodobné, že osídlovací proces zde iniciovala o několik let dříve hukvaldská vrchnost, respektive do těchto končin kolonizační vlna z moravské strany expandovala samovolně s určitým předstihem vůči kolonizaci směřující ze Slezska.³

diplomaticus civitatis Ostraviae. Moravská Ostrava 1929, č. 48, s. 60–63; Němec, Emerich (ed.): Listinář Těšínska I, část I. Český Těšín 1955, č. 11, 29, 30. V literatuře viz Al Saheb, Jan: Řeka Ostravice a její role v dějinách Frýdlantu nad Ostravicí. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 5, 2004, s. 81–82; týž: Frýdlant n. O. od prvních zmínek do roku 1848. In: Dějiny Frýdlantu n. O., Lubna a Nové Vsi. Ostrava 2009, s. 12; Al Saheb, Jan – Müller, Karel: Hraniční kameny z roku 1669 v údolí Černé Ostravice. In: Cieszyńskie studia muzealne/Těšínský muzejní sborník 4, 2010, s. 111–126.

³ Dokladem je fakt, že zatímco na moravské straně byly již okolo roku 1580 založeny v této oblasti podhorské obce Čeladná a Ostravice, na Frýdecku vznikly paralelně geograficky lokalizované sídelní destinace teprve v prvních desetiletích 17. století (Nová Ves, Malenovice, Staré

Podstatu sporů mezi oběma dominii tedy představoval zejména problém pramenů hraniční řeky Ostravice. Zatímco frýdecká strana trvala na uznání hranic na Bílé Ostravici, hukvaldská vrchnost prosazovala hraniční linii na Černé Ostravici. Během třicátých a čtyřicátých let 17. století se sice obě strany sešly k jednáním, jejichž součástí byly také výslechy pamětníků a svědků z řad poddaných, ovšem ke shodě nedošlo.⁴ Jelikož vzájemné spory mezi poddanými z obou sousedních panství eskalovaly počátkem padesátých let 17. století v sérii krvavých přepadů a eskalace napětí zavdávala hukvaldské vrchnosti záminku k vojenským zásahům, vstoupil do neklidného vývoje v Zadních horách císař Ferdinand III. Dne 31. ledna 1653 pověřil rozhodnutím dlouholetých sporů novou smírčí komisí. Obavy z jejích závěrů ovšem přiměly hukvaldskou vrchnost k zahájení důsledného diplomatického úsilí o legalizaci nároků na sporné území.

Počátkem května 1653 proto vrchní regent biskupských statků, Jan Mikuláš Reiter z Hornbergu, inicioval jednání představitelů patrimoniální správy panství Hukvaldy, Meziříčí a Bytča, jejichž území částečně zasahovalo rovněž do Zadních hor. Biskupská správa přitom využila nanejvýš vhodného okamžiku. Frýdecké zájmy totiž měli při jednání hájit jen zástupci těšínských stavů, pověřeni kněžnou Alžbětou Lukrécieí. Na této, z pohledu Jana Mikuláše Reitera jistě velmi příhodné okolnosti se podepsal fakt, že frýdecké panství spravoval po smrti Jiřího z Oppersdorfu

Hamry). Viz Žáček, Rudolf: Pobeskydí od husitství do Bílé Hory. Frýdek-Místek 1986, s. 24 a násl., 46–47, 65, 69–70, 80; podrobně Al Saheb, Jan: Vznik a počátky obce. In: Z archivů a ze vzpomínek aneb vybrané kapitoly z dějin Čeladné. Dobrá 2008, s. 9–24; týž: K počátkům obce Čeladná. Těšínsko 2009, č. 1, s. 1–7; Pindur, David: Dějiny Nové Vsi. In: Dějiny Frýdlantu n. O., Lubna a Nové Vsi. Ostrava 2009, s. 526–527.

⁴ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 8532, sign. E 4/2, č. k. 1086, fol. 64; tamtéž, fond ÚŘAS, inv. č. 8532, sign. E 4/2, č. k. 1086, fol. 82, 103, 214–217 aj.; Al Saheb, Jan–Pindur, David: Příspěvek k dějinám frýdeckého panství v 17. století. Vlastivědné listy, 2005, č. 1, s. 5, 8–9; Al Saheb, Jan – Müller, Karel: Hraniční kameny z roku 1669 v údolí Černé Ostravice. In: Cieszyńskie studia muzealne/Těšínský muzejní sborník 4, 2010, s. 111–126.

(† 1651) pouze regent Jan Bernard Pražma (za nezletilého Matyáše Rudolfa z Oppersdorfu). Zástupci těšínských stavů následně nebyli v kauze hraničních sporů osobně ani v nejmenším zainteresováni a oppersdorfské zájmy ve vzdálených Zadních horách jim byly cizí. Ostatně ještě v polovině šedesátých let 17. století na velmi laxní postoj těšínských vyslanců láteřil pozdější držitel frýdeckého panství František Eusebius z Oppersdorfu.⁵

Smyslem vzájemných dohod představitelů hukvaldského, meziříčského a bytčanského panství, uzavřených za přítomnosti stavovské delegace těšínské šlechty přímo v Zadních horách po obhlédnutí hranic a vyslechnutí svědků, ovšem nebyla prioritně kodifikace průběhu vzájemné hranice. Ačkoliv to není z vlastního textu smluv na první pohled zjevné, cílem uzavření hukvaldsko-meziříčsko-bytčanské a hukvaldsko-bytčanské úmluvy bylo především prostřednictvím těchto dokumentů vytěsnit z prostoru Zadních hor jakékoliv dříve proklamované frýdecké aspirace. Sporný prostor totiž smluvní strany vzájemně uznaly jakožto nedílnou součást hukvaldského panství, které zde hraničilo jak s uherským panstvím Bytča, tak meziříčským dominiem. V těchto intencích ostatně vypovídali rovněž vyslychaní poddaní „[...] *tomu tak, že panství meziříčské pod Rožnovem [...] nikdy Sli[z]sku a [s] panstvím frýdeckým nehraničilo a do dnešního dne nehraničí [...] a často jmenovanéj vody Bílej [Ostravice] břehové z obau stran panství aukvaldskému vlastně náleží [...]*“.⁶

Krátce po uzavření uvedené smlouvy, v květnu 1653, proti ní vznesl jen několik planých protestů tehdejší frýdecký hejtman Jindřich Wolf z Března. Dne 17. května psal kupříkladu

⁵ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž (dále jen ÚŘAS), inv. č. 8532, sign. E 4/4, č. k. 1087, fol. 385 a násl.; Al Saheb, Jan–Pindur, David: Příspěvek, s. 7.

⁶ Podobně se svědkové vyjadřovali o vrchu Trojačka, pod nímž pramení Bílá Ostravice „[...] *že pravda a tomu tak, že ta hora Trojačka nikdyž s panství[m] frýdeckým nehraničila, než jak nahoře jmenováno, s panstvím aukvaldským, rožnovským a byčanským a žádným jinším hraničí [...]*“: Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 8532, sign. E 4/3, fol. 130 aj.

administrátorovi olomouckého biskupství in temporalibus Jakubu Mercurianovi a hukvaldskému hejtmanovi Maxmiliánu Arnoštovi z Branštetu, že „[...] *onehdá jminulých dne 8. a 9. mai,*⁷ *nečekajíc na od J[e]ho M[ilosti] císařské nařízení komisi, v těch místech o které činiti jest, ve vlastních frýdeckých a panství hochvaldskému ještě nepřisauzených gruntech, se sausedy moravskými a slovenskými hranice, stanúce se to bez pořádku práva a zřízení země, pokudž Meziříčtí a Slováci zvláště gořalků podpílí, co ku škodě gruntům frýdeckým tam seznávali, že to žádné platnosti bejti nemá, nýbrž to od J[e]ho M[ilosti] císařské, pána nás všech nejmilostivějšího, nařízením jich mil[ostem] pánům komisařům k schválení a rozsaudku zanechávám [...]*“.⁸ Z dalšího průběhu celé kauzy vyplývá, že císařská smírčí komise nedopřála stížnostem Jindřicha Wolfa sluchu a vůči uzavřeným smlouvám nic nenamítala. Ačkoliv jednání komise nedokázalo ani tentokrát účinně eliminovat napětí, které tak v oblasti Zadních hor přetrvávalo i v dalších letech, vzhledem k existenci smluv z května 1653 se ve frýdecko-hukvaldském sporu misky vah naklonily výrazně na stranu hukvaldské vrchnosti.

Rozepře o hraniční linii v Zadních horách byly vyřešeny definitivně teprve poté, co olomoucký biskup Karel z Lichtenštejna (eps. 1664–1695) a František Eusebius z Oppersdorfu podepsali dne 20. září 1668 dohodu „*o narovnání hranic*“ mezi hukvaldským a frýdeckým panstvím. Držitel frýdeckého panství se přitom vzdal původních nároků a v zájmu zajištění klidu v pohraniční oblasti akceptoval status quo. Hraniční linii tedy měla na základě ujednání s konečnou platností tvořit v tomto prostoru Černá Ostravice.⁹ Na obou březích řeky byly následně vysázeny hraniční kameny.

⁷ Hejtman frýdeckého panství měl k dispozici zřejmě nepřesné informace, neboť se dopustil omylu při uvedení přesného data jednání komise.

⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 8532, sign. E 4/3, č. k. 1086, fol. 115 aj.

⁹ ZAO, Olomouc, f. ÚŘAS, i. č. 8532, č. k. 1087; tamtéž, fond AO, inv. č. 159, sign. 40, pag. 229; Al Saheb, Jan–Pindur, David: Příspěvek, s. 8–9; Al Saheb, Jan: Frýdlant n. O. od prvních zmínek, s. 93.

Tomuto epilogu dlouholetých sporů ovšem předcházely dvě hraniční smlouvy, jejichž význam pro další vývoj oblasti nebyl až donedávna v historiografii patřičně zhodnocen a oceněn.¹⁰ V další části příspěvku proto přinášíme ediční zpřístupnění hraničních dohod uzavřených mezi představiteli patrimoniální správy panství Hukvaldy, Meziříčí a Bytča. Při interpretaci obou smluv ze 7. a 8. května 1653 je nutno si uvědomit, jakou roli sehrál při jejich podpisu biskupský patrimoniální aparát reprezentovaný především vrchním regentem biskupských statků, Janem Mikulášem Reiterem. Jakoukoliv, byť marginální, roli tehdejšího olomouckého biskupa Leopolda Viléma (eps. 1637–1662) i jeho osobní zainteresovanost lze totiž vzhledem k jeho mnohoobročnickví, nepřítomnosti v diecézi i diplomatickým a vojenským zájmům zcela vyloučit.¹¹ Naopak Reiter coby přední biskupský úředník

¹⁰ Al Saheb, Jan – Müller, Karel: c. d., s. 111–126.

¹¹ Tento přední znalec a vášnivý sběratel výtvarného umění, více nepřilíh úspěšný voják než duchovní, byl rovněž biskupem štrasburským, pasovským, halberstadtským a vratislavským. Viz Richter, Franciscus Xaver: *Augustini olomucensis episcoporum olomucensium series. Olomucii 1831*, s. 238–240; d'ELVERT, Christian: *Die Hoch- und Deutschmeister und olmützer Bischöfe Leopold Wilhelm und Carl Joseph, Erzherzoge von Oesterreich. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1863*, s. 49–55, 61–62; Lhotsky, Alphons: *Die Geschichte der Sammlungen. Wien 1941/1945*, s. 355–360; Urban, Wincenty: *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej. Wrocław 1962*, s. 192; Neumann, Jaromír: *Obrazárna pražského hradu. Praha 1964*; Jedin, Hubert: *Die Kröne Böhmens und die Breslauer Bischofswahlen 1468–1732. In: Kirche des Glaubens-Kirche der Geschichte. Freiburg 1966*, s. 438 a násl.; Strnad, A.: *Wahl und Informativprozess Erzherzog Leopold Wilhelm von Oesterreich, fürstbischof von Breslau. Archiv für schlesische Kirchengeschichte 26, 1968*, s. 153–190; Zlámál, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin 7. Praha 1971*, s. 6–10; Medek, Václav: *Cesta české a moravské církve staletími. Praha 1982*, s. 206; Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin II. Praha 1991*, s. 88–89; Polc, Jaroslav: *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce. Praha 1995*, s. 75–76; Mandziuk, Józef: *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku II.*

pověřený správou biskupských temporálií, si byl jakožto iniciátor celého jednání jistě velmi dobře vědom stěžejního cíle, kterého hodlal kodifikací vzájemných úmluv dosáhnout.¹² Velmi dobře se jeho postoj zrcadlí kupříkladu ve smlouvě ze dne 8. května 1653 mezi hukvaldským a bytčanským panstvím. Ve srovnání s vypjatou situací na frýdeckých hranicích totiž působí až neobvykle vstřícně Reiterem z Hornbergu režírované ujednání o společném užívání hraničního pásma hukvaldskými i bytčanskými poddanými. Ochota připustit ústupky při vytyčení jihovýchodní hraniční linie panství souvisela zjevně s všemožnou snahou prosadit podepsáním a realizací této smlouvy hukvaldské nároky vůči frýdeckému panství, které tak bylo za výrazného přispění představitelů dominií Bytča a Meziříčí ze zápasu o oblast Zadních hor eliminováno.

Ediční zásady

Východiskem k edičnímu zpřístupnění obou dokumentů byl jejich opis v urbáři hukvaldského panství, který jsme konfrontovali jak s druhým exemplářem téhož urbáře, tak s originály dokumentů, z nichž byl text dodatečně do obou urbářů opsán. Užití ediční zásady vycházejí z platných pravidel pro vydávání pramenů z období raného novověku, přičemž základním východiskem jsou principy transkripce.¹³ V případě osobních jmen, toponym a místních názvů jsme v příslušných poznámkách uvedli rovněž transliterovanou formu, užitou pisatelem dokumentu. Text je

Warszawa 1995, s. 122; Hamannová, Brigitte: Habsburkové. Praha 1996, s. 238–239; Pater, Józef: Z dziejów wrocławskiego Kosciola. Wrocław 1997, s. 67–69; týž: Poczet biskupów wrocławskich. Wrocław 2000, s. 86–87.

¹² Ke způsobu správy biskupských mensálních a komorních statků v době episkopátu Leopolda Viléma viz Roubic, Antonín: Správa statků olomouckého (arci)biskupství od 16. století. Sborník archivních prací 31, 1981, č. 2, s. 445; týž: Olomoucké biskupství a jeho statky ve druhé polovině 17. století. In: Historická Olomouc a její současné problémy. Olomouc 1985, s. 49.

¹³ Šťovíček, Ivan a kol.: Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Praha 2002.

přizpůsoben současné grafické a gramatické normě, přičemž je plně respektována fonetická podoba textu originálu. Výjimkou je zvolené označení kvantity grafému *u*, u něžž jsme v souladu s předlohou užili čárky, nikoliv kroužku (např. *pacholatúm* → nikoliv *pacholatům* atp.). V původním tvaru jsme ponechali rovněž diftong *au* (např. *aukvaldské* → nikoliv *oukvaldské* atp.). Jelikož editovaný text z velké části postrádal interpunkci, byla rozsáhlá souvětí rozdělena do jednotlivých vět, doplněných interpunkčními znaménky (čárky, tečky). V hranatých závorkách byla rozepsána zkrácená slova a slovní spojení. V souladu s originálem zůstalo zachováno užití kapitálek na počátku některých zkracovaných slov (např. *JVOKM* → *J[eho] V[ysoce] O[svícená] a K[nížecí] M[ilost]* atp.).

S přihlédnutím k zachování fonetické autenticity editované předlohy tvaru slovesa *být* (v originálu užito jak *jsem*, tak *sem*), nebyl v případě zkrácené verze na začátku slova připojen grafém *j*. Grafémy (resp. zdvojené grafémy) *g/j*; *y/j*; *w/v*; *ss/š*, byly přepisovány vždy v souvztažnosti se současnou gramatickou normou (např. *geden* → *jeden*; *steyna* → *stejná*; *Aukwaldy* → *Aukvaldy*; *vssech* → *všech*; atp.). Digraf *rz*, respektive *rž* byl důsledně přepsán jako *ř* (např. *Kromierziz* → *Kroměříž* atp.). Analogicky k tomu rovněž digraf *cz* byl v korelaci s významem slova (věty) přepsán buďto jako *č*, anebo *c* (např. *hraniczných* → *hraničných*; *hranicz* → *hranic* atp.). Pro změkčení konsonantů bylo v originálu textu editovaného pramene užito zpravidla vokálu *i/ie*. V těchto případech je v souladu s obecným územ v textu edice změkčení vyjádřeno grafémy *ž*, respektive *ě* (např. *naleziegicych* → *náležejících*; *spolecznie* → *společně* atp.). Některá změkčení (jedná se o grafém *t'*) nebyla v originále pisatelem buďto vyjádřena vůbec, ačkoliv z fonetického hlediska o jejich užití není pochyb, anebo pomocí zdvojení hlásek. V textu edice jsou proto uvedena změkčení vyjádřena v souladu se současnou gramatikou (např. *necht* → *necht'* atp.). Zdvojené grafémy, které nemají morfologickou funkci, jsou v textu edice zjednodušeny dle pravidel současné gramatiky (např. *heyttman* → *hejtman* atp.), totéž platí v případě aspirovaného *th* (např. *létha* → *léta* atp.).

DOKUMENT 1

1653, květen 7., Trojačka

Mikuláš Reiter z Hornbergu, vrchní regent biskupských statků, společně se Zikmundem Némethem, hejtmanem panství Bytča, Alexandrem Rittnerem, hejtmanem panství Meziříčí pod Rožnovem a Maxmiliánem Arnoštem z Branštetu, hejtmanem panství Hukvaldy, uzavírají za účasti svědků z řad poddaných zainteresovaných panství tripartitní dohodu o průběhu vzájemné hranice panství Hukvaldy, Bytča a Meziříčí pod Rožnovem v oblasti tzv. Zadních hor.¹⁴

Léta¹⁵ Páně 1653, dne 7. měsíce máj,¹⁶ z poručení vrchnosti sjeli se ze třech panství na hranice a meze lesní, totiž z panství aukvaldského,¹⁷ byčanského¹⁸ ze Slováků¹⁹ a panství mezříčského,²⁰

¹⁴ Edice vychází z textu opisu této tripartitní smlouvy v urbáři hukvaldského panství. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 2253, sign. E 1, fol. 237; druhý exemplář téhož urbáře, originál a dva soudobé prosté opisy (jeden německy) viz tamtéž, fond ÚŘAS, inv. č. 2254, sign. E 2, fol. 323; tamtéž, fond AO, inv. č. 3057–3059, sign. E III a 23/5; viz Al Saheb, Jan (ed.): Urbář hukvaldského panství z roku 1581. Frýdek-Místek 2008, s. 157. Edici textu zveřejnil v rámci přílohy k poznámkám již Josef Macůrek. Způsob editace textu ovšem neodpovídá soudobým standardům a nereflektuje odlišnosti jednotlivých exemplářů smlouvy. Viz Macůrek, Josef: Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. Ostrava 1959, s. 429–430.

¹⁵ V urbariálním opisu je text uveden přípisem „[...]Přípisové exempláři neb kontraktův v příčině ohlídnutí hranic a mezí lesních mezi panstvím aukvaldským [transliterací „Aũgkwaldſkym“], byčanským [transliterací „Byczianſkym“] a mezříčským [transliterací „Mezrziczkym“], jak ony od starodávna drženy a užívané byly [...]“. Dále následuje před vlastním textem listin řadová číslovka „I.“, která v originálu listiny schází. Srovnej ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 2253, sign. E 1, fol. 237; tamtéž, fond ÚŘAS, inv. č. 2254, sign. E 2, fol. 323; tamtéž, fond AO, inv. č. 3057–3059, sign. E III a 23/5.

¹⁶ Transliterací „Máj“.

¹⁷ Transliterací „Aũgkwaldſkeho“. Panství Hukvaldy.

keré spoločné hraničné mezy majú, páni hejtmani spolu se mnú, Janem Mikolášem Rejtarem z Hornbergu,²¹ J[eho] V[ysoc] O[svícené] a K[nížecí] M[il]o[s]jti radau, všech panství biskupství hlavního kostela olomúckého²² oberregentem a hejtmanem v Kroměříži,²³ pan Zikmund Nimet,²⁴ hejtman panství byčanského,²⁵ pan Alexander Rittner, J[eho] Mi[losti] Cí[saršké]

¹⁸ Transliterací „Byczianfkeho“. Uherské panství Bytča (dnes Bytča, Slovensko).

¹⁹ V originálu listiny je užito výrazu „z Uher“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3057–3059, sign. E III a 23/5.

²⁰ Transliterací „Mezrziczkeho“. Panství Meziříčí pod Rožnovem (dnes Valašské Meziříčí).

²¹ Transliterací „Janem Mikolaffem Rejttarem z Hornbergkü“. V originálu listiny je užito formy jména „Rejterem“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3057–3059, sign. E III a 23/5. Jan Mikuláš Reiter z Hornbergu, v letech 1645–1647 zastával pravděpodobně úřad hukvaldského hejtmana, v letech 1644–1669 byl navíc rovněž vrchním regentem mensálních a komorních statků olomouckého biskupství a hejtmanem panství Kroměříž. Viz Kinter, Mauritz: Die olmützer Fürst-erzbischöfliche Herrschaft Hochwald. Ein historisch-topographischer Versuch. Brünn 1868, s. 24; von Kadich, Heinrich: J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, IV. Band, 10. Theil. Der Mährische Adel. Nürnberg 1899, nestr.; Roubic, Antonín: Správa statků olomouckého (arci)biskupství od 16. století. Sborník archivních prací 31, 1981, č. 2, s. 472.

²² Transliterací „ollomúczkeho“.

²³ Transliterací „Kromiérzizi“.

²⁴ Transliterací „Zigmúndt Nimeth“. Zikmund Németh, v letech 1653 a 1654 je doložen jakožto hejtman panství Bytča, respektive kastelán tamního panského sídla („provisor bonorum arcis Bitschae“; „castellanus arcis Bitschae“). Funkci hejtmana ovšem velmi pravděpodobně zastával v letech 1649–1667, kdy panství držel Gabriel Illesházy. Od něj dostal za své služby v patrimoniální správě za sumu 1 600 zlatých do pronájmu obec Veľká Kotešová. Viz Kočíš, Jozef: Bytčiansky zámok. Martin 1974, s. 20. Za pomoc při identifikaci této osobnosti děkuji kolegovi z občanského sdružení Terra Kisucensis, řediteli Štátného oblastného archívu v Bytči, pobočka Čadca, Mgr. Drahomíru Veličkovi, Ph.D.

²⁵ Transliterací „Byczianfkeho“.

nejvyšší leütenant²⁶ a hejtman panství mežříčského²⁷ a pan Maximilianus Ernest z Pranásetu,²⁸ J[eho] Cí[sařské] Mi[losti] nejvyšší wachtmister a hejtman panství aukvaldského,²⁹ vzhlídnúce na týž jmenované hraničné meze a vynalezli sme společně jeden bukový strom se třema znameními, haluzmi u samé cesty, na Trojačce,³⁰ kde se hraničné meze panství mežříčského³¹ skončí. Kterýžto bukový strom za přítomnosti všech třech panství vejvodův, hejtných a jiných starožitných a památlivých lidí a mužů, na bedlivé vpytání a výpovědi jejich, na každý takový haluz jednoho každého panství obzvlášť ze třech stran cejchy netoliko od nás jmenovaných osob, nýbrž i taky od vejvodův a několika mladých pacholat přibité a těm pacholatům na památku pardúsy dané jsú.

Na to, nade všeckno, povolajíce výš psaný pan hejtman panství byčanského,³² pan hejtman mežříčský³³ a pan hejtman aukvaldský³⁴ poddaných svých pod správu náležejících, lidé rozumní a jim ty často psané hraničné meze v dobré paměti povědomých, vpytajíce se jich, pokudž jednomu nebo druhému v paměti pozůstává, zdaliž jaké svády nebo rozepři mezi jedneý nebo drugeý strany povstaly.

²⁶ Lieutenant = poručík; Oberst-Leutenant = nadporučík. V naučném slovníku *Real und Conversationslexikon* z roku 1748 je v souvislosti s hodností poručíka uvedeno následující (v překladu): „[...] leutnant je druhý důstojník po kapitánovi nebo rytmistrovi v pěší nebo jízdní rotě a v jejich nepřítomnosti velí. Za pochodu je na konci jednotky. velí nejméně 40 mužům [...] pěší leutnant je za pochodu na koni, v boji a při přehlídce pochoduje vždy na konci roty [...]“. Citováno dle Vogeltanz, Jan: *Malý slovník starého vojenského názvosloví*. Praha–Litomyšl 2008, s. 112.

²⁷ Transliterací „Mežřiczkeho“.

²⁸ Transliterací „Maximilianůf Ernest z Prandffithethu“. Maxmilián Arnošt z Branšetu, doložen jakožto hejtman panství Hukvaldy k roku 1653, úřad ovšem zastával pravděpodobně v letech 1648–1657(?). Viz Kinter, Mauritz: c. d., s. 24; Macůrek, Josef: c. d., s. 387.

²⁹ Transliterací „Augkwaldského“.

³⁰ Transliterací „Na Trogaczcze“.

³¹ Transliterací „Mežřiczkeho“.

³² Transliterací „Byczianfkeho“.

³³ Transliterací „Mežřiczky“.

³⁴ Transliterací „Augkwaldfky“.

Kteří k odpovědi dali, že nic zlého, než od začátku paměti jejich, tak i posavad mezi nimi strany hraničných mezí se nezdvihlo, nýbrž vždy v sausedství v dobrej vůli a pokoji byli a zůstávají.

Kdež že tomu tak a nejináč, svolili sme se ve spolek tři takové v jedna slova znějící exempláře v papír uvésti, našimi pečeti,³⁵ podpisem vlastní ruky zhotoviti a jedné každé straně pro budoucí³⁶ věčnú paměť a zdržení toho oddali. Stalo se na Trojačce³⁷ v lesy, a[nn]o et die ut su[pr]a.

Loco sigi[lili]³⁸ J[ohann] N[icolaus]³⁹ Reitter von Hornbergk m[anu] p[ropria]

Lo[c]o [sigilli]⁴⁰ Sigmundus⁴¹ Nimet m[anu] p[ropria]

Loc[o] s[igilli]⁴² Alexander Rittner m[anu] p[ropria]

L[oc]o [sigilli]⁴³ Maximilian Ernest von Prandštet⁴⁴ m[anu] p[ropria]

DOKUMENT 2

1653, květen 8., Súlov

Mikuláš Reiter z Hornbergu, vrchní regent biskupských statků, společně se Zikmundem Némethem, hejtmanem panství

³⁵ V originálu listiny je užito výrazu „našimi pečeti“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3057–3059, sign. E III a 23/5.

³⁶ V originálu listiny je užito výrazu „na budoucí“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3057–3059, sign. E III a 23/5.

³⁷ Transliterací „Na Trogaczce“.

³⁸ V opisu je text vepsán do kruhu označujícího přitištěnou pečeť na originálu listiny.

³⁹ V originálu listiny iniciály, resp. celé vlastní jméno podepsaného hukvaldského hejtmána schází. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3057–3059, sign. E III a 23/5.

⁴⁰ V opisu je text vepsán do kruhu označujícího přitištěnou pečeť na originálu listiny.

⁴¹ Transliterací „ſigmúndůf“.

⁴² V opisu je text vepsán do kruhu označujícího přitištěnou pečeť na originálu listiny.

⁴³ V opisu je text vepsán do kruhu označujícího přitištěnou pečeť na originálu listiny.

⁴⁴ Transliterací „Prandſſtett“.

Bytča a Maxmiliánem Arnoštem z Branštetu, hejtmanem panství Hukvaldy, pregnantně vymezují vzájemnou hraniční linii mezi panstvími Hukvaldy a Bytča, a dále za účasti svědků z řad poddaných obou zainteresovaných panství uzavírají dohodu o svobodném užívání pohraničního pásma obou dominií v Zadních horách poddanými z obou stran.⁴⁵

Léta⁴⁶ Páně 1653, dne osmého⁴⁷ máje, z poručení z obůch stran vrchností, sjeli se spolu se mnú, Janem Mikolášem Rejterem z Hornbergu,⁴⁸ J[eho] V[ysoce] O[svíceně] a K[nížecí] Mi[l]o[s]ti radú, všech panství knížectví biskupství a hlavního kostela olomúckého⁴⁹ oberregentem a hejtmanem na Kroměříži,⁵⁰ pan Sigismundus Nimet,⁵¹ hejtman panství byčanského⁵² a pan

⁴⁵ Edice vychází z textu opisu této smlouvy v urbáři hukvaldského panství. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 2253, sign. E 1, fol. 238–239; druhý exemplář téhož urbáře, originál a tři soudobé prosté opisy (jeden německy) tamtéž, fond ÚŘAS, inv. č. 2254, sign. E 2, fol. 324–325; tamtéž, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1; viz Al Saheb, Jan (ed.): c. d., s. 157. Edici textu zveřejnil v rámci přílohy k poznámkám již Josef Macůrek. Způsob editace textu ovšem neodpovídá soudobým standardům a nereflexuje odlišnosti jednotlivých exemplářů smlouvy. Viz Macůrek, Josef: Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. Ostrava 1959, s. 430–431.

⁴⁶ V urbáriálním opise je před vlastním textem uvedena řadová číslovka „2.“, která v originálu listiny schází. Srovnej viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 2253, sign. E 1, fol. 238; tamtéž, fond ÚŘAS, inv. č. 2254, sign. E 2, fol. 324; tamtéž, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁴⁷ V originálu listiny je užito řadové číslovky „8.“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁴⁸ Transliterací „Janem Mikolaffem Reyterem z Hornbergkú“.

⁴⁹ Transliterací „ollúmúckeho“. V originálu listiny je užito výrazu „olomúckého“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁵⁰ Transliterací „Kromerzizi“.

⁵¹ Transliterací „figismúndúf Niemeth“.

⁵² Transliterací „Byczianfkeho“.

*Max[imilian] Ernest z Prandštetu,*⁵³ *hejtman panství aukvaldského,*⁵⁴ *spolu z obúch stran panství vejvod, hajných a jinšich starých a památlivých lidí, k obhlídání hranic a mez. Počnúc od Trojačky,*⁵⁵ *kde se hranice panství mežříčké*⁵⁶ *s panstvím byčanským*⁵⁷ *a auchvaldském*⁵⁸ *skoncuji a panství byčanské*⁵⁹ *s panstvím aukvaldském*⁶⁰ *zaseji hraničiti počínají, a tak jsme pořád podle mez sjeli a vynalezli, předně k hůře Kelčové,*⁶¹ *púl drugej míle velkej, odtud do Opálené*⁶² *velkej*⁶³ *púl míle, od Opálené*⁶⁴ *k Vysokému Beskydu,*⁶⁵ *podobně velkej púl míle, od Vysokého Beskydu*⁶⁶ *pak až ku konci vrchu Súlového*⁶⁷ *nad skálú,*

⁵³ Transliterací „z Prandštetú“.

⁵⁴ Transliterací „Aúgkwaldskeho“.

⁵⁵ Transliterací „Trojačzky“. Trojačka, 952 m. n. m.; GPS souřadnice Loc: 49°23'47.931"N, 18°24'14.6"E

⁵⁶ Transliterací „Mežrziczke“.

⁵⁷ Transliterací „Byczianskym“.

⁵⁸ Transliterací „Aúchwaldskem“. V originálu listiny je užito výrazu „aukvaldským“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁵⁹ Transliterací „Byczianske“.

⁶⁰ Transliterací „Aúgkwaldskem“.

⁶¹ Transliterací „Kelczowe“. Kelčov (Slovensko), 829 m. n. m.; GPS souřadnice Loc: 49°26'31.45"N, 18°31'9.281"E

⁶² Transliterací „Oppalene“. Opálená, dnes Šorštýn, 708 m. n. m.; GPS souřadnice Loc: 49°26'59.838"N, 18°28'26.172"E

⁶³ V edici zpracované Josefem Macúrkem je užito velkého počátečního písmene. Vzhledem k významu věty i geograficko-topografickým reáliím se ovšem jedná o zjevný omyl. Viz Macúrek, Josef: c. d., s. 430. Slovo „velkej“ se v tomto případě jednoznačně váže k míli (velká míle = cca 11 km; malá míle = cca 6 km), viz Hofmann, Gustav: Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy. Plzeň 1984, s. 75.

⁶⁴ Transliterací „Opalene“.

⁶⁵ Transliterací „k Wyfokemú Bezskydú“. Beskyd, 714 m. n. m.; GPS souřadnice Loc: 49°27'29.23"N, 18°31'56.157"E.

⁶⁶ Transliterací „od Wyfokeho Bezskydú“.

⁶⁷ Transliterací „súloweho“. Súlov, 903 m. n. m.; GPS souřadnice Loc: 49°30'1.153"N, 18°32'44.503"E

pod kterou Ostravica⁶⁸ vyvívá a svůj začátek bere, tím způsobem velké půl míle, a tak se ukazuje hranice spolu s panství[m]⁶⁹ byčanským⁷⁰ a s panstvím aukvaldským⁷¹ samými vrchními hřebeněmi, které se Beskydy⁷² jmenují.

Přitom vyptávající se na to bedlivě, zdaliž poddaní byčanští⁷³ s aukvaldskými⁷⁴ v příčině těch mez a hranic nějakú svádu aneb rozepři měli, kteří k odpovědi dali, že nic takového, což by protiv dobrému susedství čelilo, méněji,⁷⁵ kdy jakú rozepři o týž často jmenované hranice mezi sebou měli, okrom na Beskydě,⁷⁶ Kelčově,⁷⁷ na které Aukvaldští⁷⁸ poddaným byčanským⁷⁹ několikráte seno

⁶⁸ Transliterací „*Oſtrawicza*“. Jedná se o potok Černá Ostravice, který byl po dlouhodobých sporech mezi panstvími frýdeckým a hukvaldským od roku 1668 definitivně uznán za vzájemnou hranici, která zároveň oddělovala v tomto prostoru Slezsko a Moravu. Viz Al Saheb, Jan–Pindur, David: Příspěvek k dějinám frýdeckého panství v 17. století. Vlastivědné listy, 2005, č. 1, s. 8–9; Al Saheb, Jan: Frýdlant n. O. od prvních zmínek do roku 1848. In: Dějiny Frýdlantu n. O., Lubna a Nové Vsi. Ostrava 2009, s. 93; nejnověji Al Saheb, Jan – Müller, Karel: Hraniční kameny z roku 1669 v údolí Černé Ostravice. In: Cieszyńskie studia muzealne/Těšínský muzejní sborník 4, 2010, s. 111–126.

⁶⁹ Jedná se zřejmě o písarskou chybu v urbaniálním opisu, neboť v originálu listiny je užito výrazu „*panství*“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁷⁰ Transliterací „*Byczianſkym*“.

⁷¹ Transliterací „*Augkwaldſkym*“.

⁷² Transliterací „*Bezſkydy*“.

⁷³ Transliterací „*Byczianſſti*“.

⁷⁴ Transliterací „*Aúkwaldſkymi*“.

⁷⁵ V originálu listiny následuje „*že by*“, což v urbaniálních opisech schází. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁷⁶ Transliterací „*Na Bezſkyde*“.

⁷⁷ Transliterací „*Kelczowe*“.

⁷⁸ Transliterací „*Aúkwaldſſti*“.

⁷⁹ Transliterací „*Byczianſkym*“.

v těch místech spálili, však naprotiv tomu Byčanští,⁸⁰ když poddaní aukvaldští⁸¹ přepasovali,⁸² jim dobytky zajímali a vysadili.

Pročež jsme⁸³ se my, nahoře jmenovaní s radou a na žádost obůch stran poddaných v to vložili a na tom se snesli, aby budůcně jak jedna, tak i druhá strana tůž Beskydy⁸⁴ podle svej vůli⁸⁵ užívali, však s tů výminků, kdyby jedna neb⁸⁶ druhá strana některý kus na Beskydách⁸⁷ a hranicích⁸⁸ trávu místo luk užívatí chtěla, aby to druhej straně oznámila, druhá pak strana v tom pasením žádně překážky činiti nemá, nýbrž mezi sebů dobré sausedství míti a tak, jak od starodávna bylo, se ve všem všudy zachovati mají.

Pro lepš jistotu a zachování budůcího dobrého sausedství sme početmi našimi s podpisem vlastních ruk dva v jednostejná slova znějící exempláře zhotovili a každý straně jeden zanechali. Stalo se v lese na vrchu Súlovů⁸⁹ anno et die ut su[pr]a.

Lo[co] s[igilli]⁹⁰ J[ohann] N[icolaus]⁹¹ Reitter von Hornbergk
m[anu] p[ropria]

Loco sig[illi]⁹² Sigmundus⁹³ Niemet m[anu] p[ropria]

⁸⁰ Transliterací „Byczianffti“.

⁸¹ Transliterací „Aúgkwaldffti“.

⁸² Rozuměj pásli dobytek za vymezenou hranicí hukvaldského panství.

⁸³ V originálu listiny je užito tvaru „[j]sme“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁸⁴ Transliterací „Bezkydy“.

⁸⁵ V originálu listiny užit tvar „vůle“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁸⁶ V originálu listiny užita spojka „i“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁸⁷ Transliterací „Na Bezkydach“.

⁸⁸ V originálu listiny užit tvar „hranicích“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁸⁹ Transliterací „súlovů“.

⁹⁰ V opisu je text vepsán do kruhu označujícího přítuštnou pečeť na originálu listiny.

⁹¹ V originálu listiny iniciály, resp. celé vlastní jméno podepsaného hukvaldského hejtmána schází. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

⁹² V opisu je text vepsán do kruhu označujícího přítuštnou pečeť na originálu listiny.

L[oc]o s[igilli]⁹⁴ Maximilian Ernest von Prandštet⁹⁵ m[anu]
p[ro]pria⁹⁶

REITTER v. HORNBERG.

Rodový erb Jana Mikuláše Reitera z Hornbergu

⁹³ Transliterací „*figismúndůf*“.

⁹⁴ V opisu je text vepsán do kruhu označujícího přitištěnou pečeť na originálu listiny.

⁹⁵ Transliterací „*Prandstett*“.

⁹⁶ V originálu listiny je posloupnost podpisů obrácená, takže jako první je podepsán hukvaldský hejtman Maxmilián Arnošt z Branštetu, následují bytěčanský hejtman Zikmund Nimet a regent biskupských statků, kroměřížský hejtman Jan Mikuláš Reiter z Hornbergu. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3060–3063, sign. E III a 24/1.

HISTORIE ZKUJŇOVACÍCH HUTÍ V BAŠCE

Martin Drápela

S výstavbou železárny v Bašce začala těšínská vrchnost, Albert Kazimír Sasko-Těšínský, pravděpodobně již roku 1806.¹ Existence železáren v 18. století je zahalena mlhou způsobenou nedostatkem pramenů. Pravděpodobně zde stál malý železářský podnik, který po několika desetiletích užívání zanikl.² Archivní prameny z počátku

¹ Toto datum uvádí řada historiků zabývajících se železářstvím na Těšínsku. Pramenný doklad potvrzující tento údaj se mi nepodařilo dohledat. Nejstarší pramen (rozpočet stavby železáren) pochází až z roku 1808.; d'Elvert, Ch.: Zur Cultur Geschichte Mährens und Oest.-Schlesiens. Brünn 1866, I. teil, s. 282.; Týž: Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und Österr. Schlesien. Brünn 1866, s. 186.; Held-Ritt: Das Hüttenwesen in Oesterreichisch-Schlesien. In: Oesterreichische Zeitschrift für Geschichts- und Staatskunde. Wien 1836, n. 36 (23. Juli), s. 235-236.; Friese, F. M.: Die Eisenwerke Sr. Kaiserl. Hoheit des Erzherzoges Albrecht in Schlesien. In: Oesterreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen. Wien 1857, Jg. 5, No. 34. (24. August) s. 269.

² Srovnej: Chylík, J.: Železářský průmysl na Těšínsku do r. 1905. In: Slezský sborník 48, 1950, s. 446.; Kreps, M.: Soupis železných hutí na Moravě a ve Slezsku v období feudalismu. Praha 1968, s. 13.; Stočes, B.: Dvacet pět let Báňské a hutní společnosti. Praha 1931, s. 74.; Popiołek, F.: Dziejje hutnictwa żelaznego na ziemiach polskich. Katowice-Wrocław 1947, s. 59.; Zahradnik, S.: Třinecké železárny v 19. století. Opava 1961, s. 7.; Kruliš, I.: Zpráva o slévárně s kuplovnou z roku 1810 v železárnách v Bašce. In: Z dějin hutní výroby. Praha 1971, s. 61-81.; Žáček, R.: Počátky hutnictví v Pobeskydí. In: Sborník památkové péče v Severomoravském kraji, Ostrava 1990, č. 8, s. 55.; Týž: Z počátků hutnictví na Frýdecku. In: Těšínsko, 1991, č. 3, s. 20-21.; Myška, M.: Založení a počátky Vítkovických železáren 1828-1880. Ostrava 1960, s. 10-26.; Laický historik Bedřich Fišer v některých svých pracích kladl na začátek 19. století existenci dokonce tří bašeckých zkujňovacích výhní. Toto tvrzení se ale, jak dále ukáží, nezakládá na pravdě. Fišer, B.: Zaniklé železárny v Bašce, s. 3. [strojopis.; depon. in: knihovna SOKA Frýdek-Místek]; Týž: Chronologický přehled dějů a událostí v Bašce od

19. století hovoří o podniku jako o zcela novém a rovněž celková komplexnost výstavby železáren, vybudováním vodního kanálu počínaje a obydlím zaměstnanců konče, svědčí proti rozšíření dříve existujícího provozu.³

Podle rozpočtu z roku 1808 se železárna skládala z vysoké pece,⁴ kůlny na uhlí, obydlí úředníka,⁵ obydlí kováře,⁶ obydlí taviče a důlního dozorce,⁷ koňské stáje⁸ a uhlířské budovy s osmi místy pro milře. U podniku byl postaven rovněž splav, česlice a propusti. Celkové náklady na stavbu za rok 1808 činily 72 709 zlatých 27 krejcarů konvenční měny, přičemž nejvíce peněz plynulo do zbudování vysoké pece s pecí pražicí (44 872 zlatých k.m.).⁹ Vysoká pec byla uvedena do provozu v dubnu roku 1809.¹⁰ V tomto roce tak podnik produkoval pouze surové železo a litinu vyrobenou při vysoké peci, rafinační provoz se tady zpočátku nenacházel.

Po roce 1809 výstavba bašeckých železáren však dále pokračovala. Chronologicky dalším dochovaným archivním pramenem je rozpočet stavby huti z roku 1810, v němž se již mluví o stavbě zkujňovací výhně, stoupy, brusírny, skladu železa s ubytováním pro vysokopecní taviče a také o zřízení kuplové pece

dávných dob do současnosti. [strojopis.; depon. in: knihovna SOkA Frýdek-Místek].

³ „Vorbenanntem bey dem Bau des neuen königl. herzogl. Eisengewerke zu Baschka verwendeten Gelder....“ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1116

⁴ Která sestávala ze zděné kychtové věže, pecního ústrojí, hutního dmychadla, formovací komory, vodních zápustek a 29 sáhů (49 m) dlouhého zděného náhonu, trojdílné pražicí pece a zděného mostu přes náhon.

⁵ Bylo zděné s předsíní, dvěma obývacími pokoji, jednou kanceláří, světnicí a třemi malými sklepy.

⁶ Bylo zděné s předsíní, obývacím pokojem, komorou a dílnou.

⁷ Bylo vytvořeno ze staré zděné sýpky a skládalo se ze dvou obývacích pokojů, dvou kuchyní, dvou komor, čtyř sklepů a jedné předsíně.

⁸ Zděná s postranními komorami.

⁹ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1116, fol. 399.

¹⁰ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1115, složka „Provozní zprávy železářny 1806-1821“

(Coupelle Ofens).¹¹ Největší částka tady připadla na stavbu zkujňovací výhně (35 468 zlatých k. m. z celkových 50 067). Od této doby tak bylo i v Bašce surové železo upravováno v rafinačním provozu – zkujňovací výhni.¹²

Ve zkujňovací výhni probíhalo zkujňování, což byl okysličovací pochod, při kterém se kyslíkem vhaněného vzduchu a vložených přísad (okuje, struska) okysličovalo příměsí surového železa (křemík, mangan, uhlík, fosfor) do té míry než vzniklo kujné železo.¹³ Zkujňování sestávalo z řady postupných úkonů – nejdříve bylo železo obělováno tavením a okysličením většiny křemíku a části manganu. Při dalším zkujňování byl spálen zbytek křemíku a uhlíku v železe až k hranici jeho obsahu v kujném železe. Pak následovalo další zkujňování, při kterém bylo dosaženo požadovaného obsahu uhlíku. Železo s vyšším obsahem fosforu bylo ještě odfosfořeno.¹⁴ V Bašce se používalo slezské napouštěcí zkujňování, které bylo podobné českému.¹⁵

Zkujňovací výhně byly zpravidla čtyřhranné, většinou 71 cm dlouhé, 63 cm široké a 31 cm hluboké. Rozměry se však lišily podle oblastí i jednotlivých železáren.¹⁶ V budově, kde se nacházela zkujňovací výheň, byl umístěn i vodním kolem poháněný buchar, pod kterým se kujné železo dále vykovávalo. U zkujňovacích výhní býval obvykle jednosměrný dvanáctihodinový provoz zajišťován mistrem zkujňovací výhně,

¹¹ Kuplová pec se tady neosvědčila a byla vyřazena z provozu patrně v polovině druhého desetiletí 19. století. Mladší prameny ji už nezmiňují, stejně tak i její topivo - černé uhlí. Srovnej: Kruliš, I.: Zpráva o slévárně s kuplovnou z roku 1810 v železárnách v Bašce. In: Z dějin hutní výroby. Praha 1971, s. 61-81.

¹² Srovnej: Albin, H.: Versuch über die Geschichte des Herzogthumes Teschen von den ältesten bis auf gegenwärtige Zeiten. Teschen 1818, s. 212.

¹³ Kruliš, I.: Příspěvek k vývoji železářských zkujňovacích výhní. Praha 1974, s. 7.

¹⁴ Pleiner, R. a kol.: Dějiny hutnictví železa v Československu. 1. sv. Praha 1984, s. 123.

¹⁵ Friese, F. M.: c. d., No. 36. (7. September), s. 284-285.

¹⁶ Pleiner, R. a kol.: c. d., s. 124.

kterému ještě pomáhal kovář, tovaryš a zalévač. Při cánovém hamru pracovali ještě další dva dělníci.¹⁷ Bašecký soupis personálního stavu z roku 1818 nás informuje o tom, že u bašecké výhně byl tehdy zaměstnán mistr zkujňovací výhně a 3 další kováři.¹⁸ V pramenech, se kterými jsem pracoval, není ustálené pojmosloví týkající se zkujňovací výhně. Někde je označována jako „zkujňovací výheň“ (Frischfeuer), jinde zase jako „hamr“ (Hammer). Jako „hamr“ bývá také označován pouze buchar. Ve svém článku budu pod pojmem „hamr“ myslet jeden celý rafinační provoz – tedy zkujňovací výheň s ústrojím bucharu.

Železárny v Bašce tedy vznikly pro výrobu jak surového, tak i litého a kujného železa. Friese zdůrazňuje, že arcivévodské železárny byly zpočátku zaměřeny hlavně na výrobu surového železa, které bylo prodáváno dál. Pouze část měla být posílána ke zkujňování.¹⁹ Z pramenů vyplývá, že průměrná roční výroba vykovaneho železa mezi léty 1810-1818 činila 906,2 centnýřů (50,752 t).²⁰

Již v roce 1814 uvažovala těšínská vrchnostenská správa o zřízení dalšího měděného bucharu a zkujňovací výhně (Kupferhammer und Frisch Feuer) poblíž skalického vrchnostenského skladu dřeva.²¹ Tento podnik měl být dále

¹⁷ Tamtéž, s. 153.; Myška, M.: Založení a počátky Vítkovických železáren 1828 – 1880. Ostrava 1960, s. 23.

¹⁸ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1114, Verzeichnis des Personalstandes beim Baschker Eisengewerke vom 1. Jänner 1818 bis Ende August 1825

¹⁹ Friese, F. M.: c. d., No. 34. (24. August) s. 269.

²⁰ Průměrné roční množství vyrobeného surového železa tehdy bylo 4 027 centnýřů (225,5 t). ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1116, Ausweis wie viel beim Baschker eisengewerke an Roh und Geschmiedeisen vom Jahre 1810 bis 1818 erzeugt wurde

²¹ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1115, složka „Návrhy na zavedení výroby kovového zboží“, Gehorsamste Bemerkung Ueber die Errichtung eines Kupferhammers und Frisch Feuer unter einem Gebäude welche der Gefertigte der königl. herzoglichen Friedecker Herschaft zu erbauen wünscht.

propachtován jinému podnikateli. K výstavbě však nakonec nedošlo.

Inventář z roku 1823, dodatečně rozšířený o rok později,²² uvádí již vysokou pec s tavírnou (Schmölzhütte),²³ pražící pec,²⁴ zkujňovací výheň s hamerním ústrojím tyčového hamru (Stabhammer), kůlnu na uhlí, obydlí úředníků,²⁵ obydlí dělníků,²⁶ obydlí kovářů.²⁷ Na místě vyhrazeném uhlířům se nacházela dřevěná bouda. Železárně patřila ještě zděná koňská stáj, boudy pro vozy, kůlny pro přístroje, sýpka, ustájení pro krávy, seník, obydlí zbudované ve starém poplužním dvoru, rodinný dům²⁸, sádka na ryby a sklad železa s příbytkem. Při vysoké peci stála ještě brusírna (Schleifwerk). Zmiňována je i smaltovací žárová pec (Glühofen). Z výše uvedeného soupisu je patrné, že železárně patřilo i zařízení přímo nesouvisející s výrobou železa (sýpka, seník, sádka, chlév). Tato zařízení sloužila k vytváření deputátu.

Na počátku 20. let 19. století arcivévodská správa uvažovala o založení další zkujňovací výhně na Frýdecku. Hlavním důvodem bylo zvýšení výnosu bašeckého podniku rozšířením výroby a zároveň odbytu vykovaneho železa. Z tohoto důvodu by muselo být omezeno množství surového železa zasílané do Ustroně, které by bylo posléze poskytováno vlastním zkujňovacím výhním.²⁹

²² ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, inv. č. 1174, Inventář (1824)

²³ Vysoká pec byla zděná, při ní stálo jedno tavicí dmýchadlo, formovací komora, kychtový výtah a vodní strouha.

²⁴ Rovněž zděná. Zděné byly i následující obytné budovy

²⁵ Skládalo se z 1 předsíně, 4 obývacích pokojů, 1 kuchyně, 1 spižírny a 3 klenutých sklepů.

²⁶ Bylo vytvořeno ze staré sýpky a sestávalo ze 2 obytných místností, 2 kuchyní, 2 spiží, 4 sklepů. Bydlel tady mimo jiné i důlní dozorce (Steiger).

²⁷ Sestávalo z předsíně, obytné místnosti a jednoho sklepa.

²⁸ Ten byl tvořen 4 obytnými místnostmi, 7 komorami, 4 předsíněmi, 4 kuchyněmi.

²⁹ Už roku 1815 se mezi hutní správou v Ustroni a Bašce rozhořel spor o prodej surového železa. Ustroňský hutní správce Girtler si stěžoval vyššímu vrchnostenskému úřadu na silný provoz bašecké slévárny, který

Rozhodovalo se, zda výheň postavit přímo v Bašce, nebo v blízkých Raškovicích. Pro Raškovice hovořily o 1 350 zlatých vídeňského čísla nižší stavební výdaje než pro Bašku. V Raškovicích nebylo potřeba tak rozsáhlých výkopových prací jako v Bašce, neboť tady už jeden vhodný vodní kanál

tak ohrožoval dodávky surového železa do Ustroně – uváděl, že téměř polovina vyrobeného surového železa byla v Bašce spotřebována na výrobu odlitků. Zdůrazňoval, že bašecký podnik byl založen hlavně za účelem poskytování surového železa do Ustroně, že slévárnství mělo být původně jen okrajovým výrobním odvětvím, ale v té době je naopak již hlavním. Průměrně bylo tehdy ročně v zimě na saních do Ustroně z Bašky dováženo 1 000 centnýřů železa, které bylo dále zpracováváno v ustroňských zkujňovacích výhních. Roku 1815 byly v Ustroni 4 zkujňovací výhně s průměrnou roční spotřebou 5 600 centnýřů surového železa. Girtler se obával toho, že v následujících letech by již dodávky z Bašky nedokázaly pokrýt spotřebu zkujňovacích výhní a muselo by tak dojít k omezení provozu, propouštění zaměstnanců a v konečném výsledku i ke ztrátě trhu. Na Girtlerův dopis reagoval i bašecký hutní správce Johann Klein. Klein se snažil své argumenty opřít o fakta získaná v účetních knihách a záznamech. Oponoval tím, že ustroňská železárna je schopna vyprodukovat více surového železa, než vykazuje. Vyčítal Girtlerovi, že i v Ustroni funguje slévárna, která odebírá značně větší množství surového železa, než on udává, a že právě ona by měla být omezena. Dále vyvracel, že by bašecký podnik byl postaven především jako provoz pro výrobu surového železa poskytovaného Ustroni. Dokládal z úřední korespondence s vyšší arcivévodskou správou, že již dva měsíce po zprovoznění bašecké vysoké pece obdržel úřední příkaz nařizující mu, že hlavní zisk bašeckých železáren má plynout z prodeje litého železa. Načež byl schválen návrh na zřízení kuplové pece společně s opatřením potřebných modelů, formovacích ráků a povoláním slévačů. Do Ustroně měl být zasílán pouze přebytek v Bašce vyrobeného surového železa. V žádném případě tak neměla být výroba surového železa pro Ustroň hlavním odvětvím bašeckého podniku. V tomto sporu dala vyšší vrchnostenská správa za pravdu pravděpodobně bašeckému správci, neboť i po tomto datu bylo do Ustroně z Bašky zasíláno přibližně stejné množství surového železa. ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1115, složka „Provozní zprávy železárn 1806-1821“

u vrchnostenského pozemku stál.³⁰ Na druhé straně tady byly okolnosti, které zase nahrávaly bašecké lokalitě. Stavební náklady by zde byly o něco vyšší, ale následný provoz by vyšel úsporněji, neboť by se tady nemusel zaměstnávat nový zkujňovací mistr, který by ročně pobíral 120 zlatých v. č.³¹ Po postavení zkujňovací výhně v Bašce by se nemuselo platit za potažní robotu, které by bylo potřeba k dopravování surového železa do Raškovic. Na potažní robotě by bylo ušetřeno ročně nejméně 150 zlatých v. č., neboť bylo přinejmenším potřebných 150 potažních dní po jednom zlatém. V pramenech se opět nevylučovala možnost propachtování nového provozu cizímu podnikateli.³²

Při obou místech bylo k dispozici dostatečné množství vody. Také zaopatření dřevem, případně dřevěným uhlím, nebylo problémem.³³ Vrchnost, jak je dále uvedeno, se nakonec rozhodla pro Bašku, resp. Staré Město.³⁴

Nová zkujňovací výheň s cánovým hamrem byla postavena v roce 1824 severně od bašeckých železáren.³⁵ V budově hamru bylo umístěno jedno velké kladivo, dále jedno menší cánové a zámečnické a skříňová dmychadla. Součástí stavby byla také obytná místnost, ložnice a komora pro mistra zkujňovací výhně (Frischmeister). Celá stavba stála 6 529 zlatých a 13 krejcarů v. č. O dva roky později (1826) se začala stavět třetí, nejsevernější,

³⁰ Zkujňovací výheň v Raškovicích měla stát nad papírnou vedle vrchnostenského soukenického a plátenického provozu.

³¹ Mistr zkujňovací výhně ročně pobíral 32 zlatých v. č. v penězích, 48 zlatých ve formě sáhového dříví a 40 zlatých jako výnos z pole.

³² V případě propachtování nového provozu by museli být jak v Bašce, tak i v Raškovicích zaměstnáni arcivévodští úředníci provádějící dozor nad propachtovaným podnikem.

³³ Poblíž raškovicického místa byl vrchnostenský sklad dřeva, kde by se také mohlo případně provádět zuhelňování dřeva.

³⁴ Další dvě zkujňovací (z roku 1824 a 1826) se sice nacházely již na katastru Starého Města (viz. stabilní katastr), ale v pramenech jsou označovány jako bašecká železárna.

³⁵ Nová budova zkujňovací výhně byla 10,3 sáhů dlouhá, 7 sáhů široká a stála na částečně vyzděné vodní strouze. ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, inv. č. 1174, Inventář (1824).

zkujňovací výheň.³⁶ Při stavbách obou výhňí bylo používáno i placené roboty, a to při dovážce lomového a říčního kamene (celkem bylo potřeba 60 potažních dní po 1 zlatém v.č.), při sběru říčních kamenů (171 potažních dnů po 12 krejcarech v.č.) a při dovážce stavebního dříví a prken (221 tažných dnů po 1 zlatém v.č.). Celkové náklady na stavbu třetí hamerní budovy činily 6 904 zlatých a 70 krejcarů v.č. Od srpna roku 1826 tak byly v Bašce v provozu tři zkujňovací výhně, které ročně mohly vyprodukovat 4 000 centnýřů (224 t) kujného železa, na což potřebovaly 5 333 centnýřů (298 t) surového železa.³⁷ Podle d'Elverta na konci dvacátých let činila roční výroba již 4 500 centnýřů (252 t) vykovaného železa – tato čísla se jeví ve srovnání s údaji z počátku 30. let jako poněkud nadhodnocená.³⁸ Mezi léty 1830-32 vyprodukoval podnik v Bašce ještě 3 801 centnýřů (212,8 t) vykovaného železa.³⁹

Tři bašecké hamry by sice tehdy mohly vyprodukovat i více železa, pokud by ovšem nejstarší hamr nesdílel vodu s vysokopecními přístroji (dmychadla a kychtový výtah). Za suchého počasí, kdy bylo vody málo, tak musel být zároveň omezován provoz i ve vysoké peci. Tato provozní nevýhoda byla rovněž jedním z důvodů postavení třetího hamru. Po zprovoznění třetího hamru býval při nedostatku vody provoz v nejstarším, prvním, hamru pozastaven, zatímco výroba zbylých dvou

³⁶ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, inv. č. 1116, Auszug uiber die Kosten des in Baschka im Jahre 1826 erbauten dritten Frischfeuers. Held-Ritt uvádí, že třetí zkujňovací výheň byla postavena už roku 1824. Jeho údaj je však chybný. Held-Ritt: c. d., s. 235-236.

³⁷ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, inv.č. 1116, fol. 162

³⁸ Surového železa bylo průměrně vyrobeno 6 000 centnýřů (336 t). d'Elvert, Ch.: Zur Cultur Geschichte Mährens und Oest.-Schlesiens. Brünn 1866, I. teil, s. 385.

³⁹ Vedle toho ještě 1 157 centnýřů (64,7 t) litiny a mezi léty 1830-33 průměrně ročně 5 650 centnýřů (316 t) surového železa. ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1116 (Ausweis uiber die bei dem Baschker erzherzoglichen eisenwerke in den Jahren 1819 dann 1830 bis 1835 erzeugten und verkauften Materialien und Produkte nebst deren Erzeugungskosten und den durchschnittlichen Verkaufspreisen)

pokračovala. Výroba ve vysoké peci od té doby nemusela být tolik omezována.⁴⁰

Pravidelně se však během roku několikrát stávalo, že musely být vyřazeny z provozu zároveň všechny tři hamry. V zimních měsících se tak dělo kvůli zamrzlé vodě, v letních zase kvůli vyschnutí koryta řeky. V aktovém materiálu knížecí komory těšínské se můžeme hned na několika místech dočíst o takovýchto omezeních provozu. Tak například v říjnu roku 1826 oznamuje správa podniku v dopise arcivévodskému vrchnímu úřadu, že kvůli nedostatku vody jsou mimo provoz dva hamry (č. 1 a 3).⁴¹ V chodu byl tehdy jen prostřední hamr, jehož vodní kolo bylo na horní náhon. Právě dostatečně hluboký a dlouhý kanál před horním náhonem udržoval tady díky větší koncentraci vody chod kola i za nízkého stavu vody.

Jak už jsem výše zmínil, prameny dokládají pro 20. léta 19. stol. existenci jak bašeckého tyčového hamru (Stabhammer), tak i hamru cánového (Zainhammer). Tyčové hamry vyráběly základní železné tvary – tyče a šíny, zatímco cánové, případně výtahné (Streckhammer), produkovaly zejména ploché železo hřebíkové, obruče na sudy, železo pásové, mřížové a tenké železo kulaté.⁴² Ve 30. letech vyráběly bašecké hamry obruče, železo hrubé, nářad'ové, cánové a železo zámečnické.⁴³ Dále jsou pak ještě zmiňovány hrubé podkovy, hřebíky, pluhy a mřížové železo.⁴⁴

Bašecké hamry byly zpočátku označovány číslovkami 1 až 3, případně jako horní, prostřední a spodní.⁴⁵ V pramenech z roku 1831 měly už hamry svá vlastní jména. První nesl jméno sv. Antonína, druhý sv. Karla, a třetí, nejsevernější, byl pojmenován

⁴⁰ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, inv. č. 1116, fol. 162

⁴¹ Tamtéž, fol. 160

⁴² Pleiner, R. a kol.: c. d., s. 127-130.

⁴³ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1115, fascikl „Měsíční výkazy výroby 1833-35“

⁴⁴ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1115, fascikl „Ceníky železa 1818-33“

⁴⁵ Hamr č. 1 byl nejstarší a zároveň nejjihnější. Stál v bezprostřední blízkost ostatních železárenských provozů, tedy v areálu železáren.

po sv. Jáchymovi.⁴⁶ Vysokopecní provoz byl označován jako hut' svatého Alberta.⁴⁷

Změnu stavu bašeckých rafinačních provozů přinášejí prameny již z první poloviny 30. let 19. století. Jeden výkaz o vyrobeném a prodaném zboží uvádí, že roku 1834 se v Bašce pracovalo již ve čtyřech hamrech a o rok později dokonce v šesti.⁴⁸ Tuto informaci je třeba dát do souvislostí se vznikem jiného železářského podniku na Frýdecku, a to železáren v Lískovci - Lipině. Roku 1833 tady těšínská komora počala se stavbou nových hamrů, které sloužily zpočátku jako rafinační závod bašeckých železáren.⁴⁹ V květnu roku 1834 byly v Lískovci provozovány dva hamry (č. 4 a č. 5) pojmenované po majiteli železáren jako Karlova hut' (Carlshütte).⁵⁰ Nakonec tady za dva roky vyrostlo celkem 6 zkujňovacích výhní.⁵¹ Surové železo se sem z Bašky dopravovalo pomocí formanských vozů, případně vory po Ostravici, pokud to hladina řeky dovolovala. Bašecký hutní úřad tehdy spravoval oba závody, a proto je v některých účetních pramenech uveden rozsah výroby i zisk dohromady pro obě železářny.

⁴⁶ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1116, Berechnung uiber in den Frischfeuer verarbeitete Roheisen und Kohl u. das hievon erzeugte Geschmiedeeisen. Pro Decembri 1831.

⁴⁷ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1115, složka „Měsíční výkazy výroby 1833-35“

⁴⁸ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1116 (Ausweis uiber die bei dem Baschker erzherzoglichen eisenwerke in den Jahren 1819 dann 1830 bis 1835 erzeugten und verkaufte Materialien und Produkte nebst deren Erzeugungskosten und den durchschnittlichen Verkaufspreisen)

⁴⁹ Pitronová, B.: K počátkům Karlovy huti. In: Sborník k dějinám válcoven plechu ve Frýdku-Místku. Ostrava 1970, s. 12-25.; Myška, M.: Založení Karlovy hutě v Lískovci u Frýdku. In: Hutnické listy, 1983, č. 6, s. 452-453.; d'Elvert, Ch.: Zur Cultur Geschichte Mährens und Oest.-Schlesiens. Brünn 1866, I. teil, s. 386.

⁵⁰ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1115, složka „Měsíční výkazy výroby 1833-35“

⁵¹ Celková investice do nového podniku činila zhruba 100 000 zlatých v. č.

Nová modernizace arcivévodských železáren byla spojena se jménem geologa a technika Ludwiga Hoheneggera, který vstoupil do služeb těšínské komory roku 1839 na místo centrálního ředitele železáren.⁵² Aby byly arcivévodské železářny výhledově konkurenceschopné, bylo nutné se zaměřit na výstavbu válcoven a zdokonalování sléváren. Na trhu se stále více žádalo válcované železo a ne arcivévodské železo tyčové. Již od počátku 20. let 19. století začaly být železářské buchary pozvolna nahrazovány válcovnami, jež byly společně s pudlovacími pecemi nejcharakterističtějším znakem průmyslové revoluce v rafinaci železa. Roku 1841 pracovalo v českých zemích už 16 válcoven. Ve 30. letech byly ve Vítkovicích dřevouhelné zkujňovací výhně nahrazeny kamenouhelnými pudlovacími pecemi. Pudlovací pece se však začaly více prosazovat až od 50. let.⁵³ Ve druhé polovině 50. let však již byla průmyslová revoluce v rafinaci železa v regionu dovršena – tzn., že se na celkové výrobě rafinačních provozů podílely pudlovací pece na Moravě a ve Slezsku 81 % a válcovny přibližně 70 %.⁵⁴

První arcivévodská válcovna byla zprovozněna roku 1846 v Ustroni.⁵⁵ Pak se modernizace začala zaměřovat čím dál více na železářny v Lískovci, které se v průběhu 50. let staly nejprogresivnější arcivévodskou železárnou.⁵⁶ V obou podnikcích bylo zavedeno rovněž rafinování surového železa pudlováním (1852 Ustroň, 1855 Lískovec). V Bašce se však nadále používalo

⁵² Myška, M. a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století (II.). Ostravská univerzita, Ostrava 2008, s. 142-144.; Wurzbach, C.: Biographisches lexikon des kaiserthums Oesterreich. Wien 1865, Theil 14., s. 482-484.

⁵³ Jakubec, I. – Jindra, Z. a kol.: Dějiny hospodářství Českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie. Praha 2006, s. 201-203.

⁵⁴ Myška, M.: K některým otázkám průmyslové revoluce v moravsko-slezském železářství. In: Sborník prací pedagogického institutu v Ostravě. Řada dějepis-zeměpis. Ostrava 1962, s. 88-90.

⁵⁵ Friese, F. M.: c. d., No. 34. (24. August), s. 269.

⁵⁶ Pitronová, B.: c. d., s. 20.

zkujňovacích výhní a bucharů. Bašecký podnik i díky tomu začal ztrácet na svém předchozím významu.

Topografická část vceňovacího operátu obce Bašky, datovaná rokem 1848, zmiňuje, vedle vysoké pece a jednoho železného hamru (Eisenhammer),⁵⁷ dva úřednické byty, jeden hostinec, jednu lázeňskou budovu, kůlnu na dřevěné uhlí a sklad železa. Bašecký hamr měl vyrobit ročně 2 000 centnýřů (112 t) vykovaného železa z 2 100 centnýřů (117,6 t) surového železa, k čemuž bylo spotřebováno 1 400 měřic dřevěného uhlí.⁵⁸ Sestával ze 2 pecí a 2 bucharů a bylo u něj zaměstnáno celkem 8 lidí.⁵⁹ Ve dvou zbylých staroměstských hamrech (Karlův a Jáchymův) bylo ročně při dvou pecích a dvou bucharech vyrobeno 8 pracovníky rovněž 2 000 centnýřů vykovaného železa z 2 100 centnýřů surového železa.⁶⁰ Velikost výroby vykovaného železa by při srovnání s jinými prameny přibližně odpovídala realitě.⁶¹ Pro období mezi léty 1848-1850 byly podle d'Elverta v Bašce u tří zkujňovacích výhní tři buchary a jedna výtažna (Streckfeuer) se dvěma buchary.⁶² Tak bylo v bašeckých železárnách užíváno celkem již pěti bucharů.

⁵⁷ Zbylé dva hamry stály již na katastru Starého Města, ale byly součástí bašecké železárny.

⁵⁸ Vysoká pec měla tehdy podle operátu vyrobit ročně v průměru 18 000 centnýřů (1 008 t) surového železa. S údajem o velikosti výroby by souhlasila i Chylíkova čísla – roku 1846 vyrobeno 22 439 centnýřů (1 256 t) surového železa, 1847 – 18 424 centnýřů (1 030,8 t). Chylík, J.: c. d., s. 464.

⁵⁹ ZAO, fond Stabilní katastr slezský – II. Vceňovací operáty, karton 5, inv. č. 8, sign. Sl. 10

⁶⁰ ZAO, fond Stabilní katastr slezský – II. Vceňovací operáty, karton 185, inv. č. 303, sign. Sl. 419

⁶¹ AP w Katowicach, Oddział w Cieszynie, fond Komora Cieszyńska III/b, sign. 763

⁶² d'Elvert čerpal údaje ze statistik báňského hejtmanství; d'Elvert, C.: Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und Österr. Schlesien. Brünn 1866, s. 225. V Lipině tehdy stálo 6 zkujňovacích výhní s 6 buchary.

O stavu arcivévodských zkujňovacích výhní v 50. letech 19. století nám zachoval svědectví Friese. Výhně byly tehdy uzavřené a vzduch v nich byl ohříván přibližně na 132 °R (105 °C). Jedna taková pec, kterou zpravidla obsluhovali 3 až 4 muži s 2 uční, vyrobila při plném provozu průměrně ročně 2 200 centnýřů (123,2 t) rozličných druhů tyčového železa. Výhně se nacházely v bezprostřední blízkosti menších dílenských zařízení (Werkseinrichtungen). Bylo tomu tak z důvodů nižších výrobních nákladů.⁶³ V 50. letech se v Bašce používalo stále pouze vodní síly. U rafinačních provozů bylo celkem 8 ústrojí o síle 40 koňských sil, zatímco u vysoké pece pracovala 3 ústrojí o výkonu 26 koňských sil.⁶⁴

Roku 1854 se v Bašce vyráběla litina také už v nové kuplové peci, která tady vznikla někdy na počátku 50. let.⁶⁵ Mezi léty 1851 až 1855 činila průměrná roční výroba již 7 271,2 centnýřů (404,1 t) vykovaného železa, 14 845 centnýřů (831,3 t) surového železa a 9 762 centnýřů (546 t) litiny.⁶⁶ Pro množství vyrobeného vykovaného železa a litiny tak byl charakteristický vzestup oproti minulé době, kdežto produkce surového železa stagnovala.⁶⁷

⁶³ Friese, F. M.: c. d., No. 36. (7. September) s. 284-285.; Rossiwal, J.: Der Bergbau, das Hüttenwesen und die metallverarbeitenden Industrialgewerbe. In: Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogthum Schlesien in ihrem geographischen Verhältnissen. Wien, Olmütz 1860, s. 343.

⁶⁴ Údaje pro rok 1857. Rossiwal, J.: c. d., s. 338-345.

⁶⁵ Bericht der Handels und Gewerbekammer für das Herzogthum Schlesien an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Handels, der Industrie und der Verkehrsverhältnisse se Kammerbezirkes in den Jahren 1854, 1855, 1856. Troppau 1857, s. 191

⁶⁶ TAMTÉŽ; Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Troppau an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse des Kronlandes Schlesien im Jahre 1851 und 1852. Troppau 1853;

⁶⁷ V první polovině 40. let se v Bašce průměrně ročně vyprodukovalo již 13 595 centnýřů (761 t) surového železa a 2 823 centnýřů (158 t) litiny. d'Elvert, Ch.: Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und Österr. Schlesien. Brünn 1866, s. 191.

Mezi léty 1861-1864 byly v Bašce uvedeny do provozu další dvě zkujňovací výhně. Byly postaveny ve dvou již existujících hamerních budovách, a to hamerní budově č. 1 a č. 2. Roční produkce všech bašeckých rafinačních provozů v tomto období činila stále přibližně 7 000 centnýřů (392 t) tyčového a cánového železa.⁶⁸ V průběhu 60. let vyrostla v Bašce ještě nová vodou poháněná stouповna (1861),⁶⁹ nový sklad železa (1867), čistírna odlitků (1868), druhá budova lázní se zaměstnaneckou stravovnou a obytný dům pro úředníky (1869).⁷⁰ Roku 1869 byla rovněž dána do provozu druhá kuplová pec.⁷¹

V roce 1870 se při třech bašeckých hamrech,⁷² kde již bylo zaměstnáno celkem 46 lidí, vyrobilo celkem už 10 839 centnýřů (606,9 t) vykovaného železa, kdežto vysoká pec vyprodukovala 22 978 centnýřů (1 286 t) surového železa a litiny.⁷³ O dva roky později hamry vyrobily 11 261 centnýřů (630,6 t) vykovaného železa, kdežto vysoká pec už 33 638 centnýřů (1 883,9 t) surového železa a litiny.⁷⁴ Z výše uvedených údajů je patrné, že za hospodářské konjunktury vzrostla výrazně výroba surového železa a litiny, méně výrazně výroba vykovaného železa.⁷⁵ U rafinačních

⁶⁸ d'Elvert, Ch. (red.): Landwirthschaftliche und industrielle Zustände Mährens und Oesterr. Schlesiens vor 30 Jahren. In: Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. Königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. 1864, Nr. 9, s. 70.

⁶⁹ V železárnách se nedrtila jen železná ruda, ale také vápenec a struska.

⁷⁰ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1114, Lagerbuch über Gebäude (1872)

⁷¹ Obě pece byly stejné konstrukce, velikosti a obsahovaly stejný předehřívací aparát. ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1114, Lagerbuch über Imobilar Inventar (1872)

⁷² Sestávaly z pěti zkujňovacích výhní s šesti buchary.

⁷³ Statistischer Bericht über die Industrie Schlesiens im Jahre 1870. Troppau 1870, s. 100-101.; Tamtéž, s. 122-123.

⁷⁴ Die Eisenindustrie Schlesiens in den Jahren 1872 und 1873. Nachweisung über Erzeugung, Betriebs- und Arbeiter- Verhältnisse der österr.-schles. Eisenwerke. Troppau 1873, s. 34-37.

⁷⁵ Na rozvoj železáren mělo v této době pozitivní vliv i nové železniční připojení. V lednu roku 1871 byla zprovozněna ostravsko-frýdlantská

provozů bylo roku 1872 zaměstnáno 48 lidí a pracovalo tady 8 vodních kol o celkovém výkonu 60 koňských sil.⁷⁶ Tři hamry tehdy sestávaly ze 3 skříňových dmychadel, 3 regulátorů větru, 5 hrubých bucharů, 1 vytažovacího, 5 napouštěcích zkujňovacích výhni a 5 aparátů ohřívajících vzduch. Z údajů z hlavních knih hmotných pro poslední čtvrtinu 19. století vyplývá, že vyráběný sortiment zboží zůstával přibližně stejný. Z kujného železa byly vykovávány nadále obruče kol, železo mřížové, podkovové, brzdové zarážky, plech pro výrobu pluhů, náprav aj.⁷⁷

Soupis budov z roku 1872 uvádí, že železárna tehdy sestávala z budovy úřadu⁷⁸ s příslušející kůlnou s ustájením pro černý dobytek, obytné budovy pro úředníky s příslušejícím hospodářským stavením, závodního hostince,⁷⁹ při kterém stály stáje, kůlna na led a lázeňská budova, dále z pěti rozličných ubytovacích budov,⁸⁰ staré zámečnické dílny (Schlosserei), z úschovny vozů, stájí pro koně s postranní kůlnou, kůlny na řezivo, uhlířské boudy, kychtové věže s příslušející budovou slévárny, budovy staré strojovery u kychtové věže se skladem na uhlí, budovy nové strojovery, stouповny, skladu na železo, tři hamerních budov,⁸¹ budovy lázní se zaměstnaneckou stravovnou,

dráha, od níž byla k bašeckým železárnám zavedena vlečka. Význam mělo pro bašecký podnik také zprovoznění košicko-bohumínské dráhy ve stejném roce. Železárna tak začala odebírat kvalitnější uherskou rudu za nižší náklady než za rudu domácí (pelosiderity). Myška, M.: Die mährisch-schlesische Eisenindustrie in der industriellen Revolution. Praha 1970, s. 58.

⁷⁶ Mezi léty 1870 a 1872 stoupl počet pracovníků železáren, zaměstnaných při výrobě železa, o 94 lidí. Roku 1872 bylo v bašeckých železárnách při výrobě železa zaměstnáno nejvíce lidí (420) v celé své historii vůbec.

⁷⁷ ZAO, fond Knížecí komora těšínská (1439-1922), inv. č. 821-842, hlavní knihy hmotní

⁷⁸ V budově úřadu byl ubytován úředník.

⁷⁹ Roku 1863 byl i s příslušejícím přístavkem po požáru zcela nově postaven.

⁸⁰ Jedna sloužila dříve jako stodola, jiná zase jako hospodářské stavení.

⁸¹ U všech tří hamerních budov se nacházel přístavek pro dmychadla.

skladu konzumního spolku, budovy čistírny, boudy pro uložení stříkačky, budovy dílen⁸² a kůlny na nístějové cihly.⁸³ Z ostatních pomocných zařízení stál roku 1872 v železárnách 80 stop (24,8 m) vysoký komín při staré vysokopecní strojně⁸⁴, dále 50 stop (15,5 m) vysoký komín při úpravně (Appretursgebäude)⁸⁵, závodní kanál, jezy na Ostravici v Pržně a na bašeckém náhonu a rybník na zvětrávání železné rudy.⁸⁶ Pro přelom 60. a 70. let je také charakteristická výstavba zcela nových budov pro zaměstnance. Mezi léty 1871-1872 byla v Bašce vystavěna celá nová kolonie a v Malenovicích 3 domy pro revírní horníky.⁸⁷ Vedle výše zmíněných domů pro zaměstnance byla tehdy postavena ještě nová zámečnická dílna. O tom, že i v bašeckém podniku byla mechanizace na postupu, svědčí i následující vybavení úpravných provozů stroji – nástěnná vrtačka, menší vyvrtávačky, hoblovací a vyrovnávací stroje. Spolu s novou zámečnickou dílnou vznikla i nová dřevomodelárna (Tischlerei) vybavená soustruhem na dřevo a kotoučovou pilou.⁸⁸

Roku 1873 proběhla kompletní přestavba budovy zkujňovacích výhní č. 1 a 2, jež stála 4 786,13 zlatých rakouské měny.

⁸² Novostavba z roku 1872.

⁸³ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1114, Lagerbuch über Gebäude (1872)

⁸⁴ Postavený roku 1860.

⁸⁵ Vystavěn byl roku 1872.

⁸⁶ Vytěžené železné rudy se před roztavením ve vysoké peci upravovaly. Nejstarším způsobem úpravy rudy bylo její větrání na haldách, které vyvolávalo změny granulometrické a částečně i chemické. Karpatské pelosiderity těžko větraly, proto se také nechávaly větrat v rybnících. Na noc se rybník napustil 30-60 cm vody. Ráno se voda vypouštěla. Ruda zvětrávala 2 až 3 roky a obohacovala se při tom železem. ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1114; Lagerbuch über Betriebs- Hilfsanlagen (1872); Kruťa, T.: *Mineralogické poměry a geologická stavba okresu frýdecko-místeckého*. In: Těšínsko, 1963, č. 6-7, s. 4.

⁸⁷ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1114, Lagerbuch über Gebäude (1872)

⁸⁸ V těchto železárenských dřevomodelárnách byly vyráběny dřevěné modely určené pro slévárnu.

Zkujňovací výhně i po této kompletní přestavbě byly stále na vodní pohon a používaly dřevěná skříňová dmychadla.⁸⁹ Za zmínku ještě stojí, že ve stejném roce v jedné kovářské dílně přibyl i nový pružnicový buchar (Federhammer).

Hospodářská krize z roku 1873 se projevila i na provozu v Bašce. Ze statistik obchodní a živnostenské komory víme o bezprostředních dopadech krize na výrobu v bašeckém podniku. Při slévárně byla od 1. července omezena výroba o 2 000 centnýřů litiny (112 t) a pracovní doba zkrácena až o jednu třetinu, přičemž došlo k propuštění 120 pracovníků z celkových 372. Při pokračujícím nedostatku odbytu se dokonce uvažovalo o vyhasnutí vysoké pece a propuštění téměř všech zaměstnanců. U provozů zkujňovacích výhní byla výroba snížena o 3 000 centnýřů (168 t) a pracovní doba až o polovinu, což způsobilo propuštění 24 zaměstnanců z celkových 48. Pokud by byl odbyt dlouhodobě nedostačující, tak se předpokládalo zkrácení doby ještě o dalších 25 % - pracovní týden by tak byl dlouhý jen dva dny.⁹⁰

Co se týče dalšího vývoje zkujňovacích výhní, tak roku 1881 byl kvůli značnému poškození při povodni z předchozího roku odstaven definitivně z provozu hamr č. 3 (Jáchymův) se zkujňovací výhní č. 5.⁹¹ Nadále v Bašce pracovaly už jen 4 zkujňovací výhně s 5 buchary, při nichž již bylo spalováno dřevěné i kamenné uhlí.⁹² Dvě budovy zkujňovacích výhní nesly v této době jména – Karlův hamr a Hildegardin hamr. Vysokopeční provoz byl nazýván Isabelinou hutí.⁹³ Čtyři zkujňovací výhně byly v provozu ještě na

⁸⁹ Parní stroje se nacházely pouze u provozu vysoké pece a jedné zámečnické dílny.

⁹⁰ Die Eisenindustrie Schlesiens in den Jahren 1872 und 1873. Nachweisung über Erzeugung, Betriebs- und Arbeiter- Verhältnisse der österr.-schles. Eisenwerke. Troppau 1873, s. 34-37.

⁹¹ ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, karton 1114, Lagerbuchauszug für Gebäude Inventar pro 1881

⁹² ZAO, fond Knížecí komora těšínská 1439-1922, inv.č. 821

⁹³ Leonhardt, E. R.: Die Studien-Reise des Oesterreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereines im September 1885 nach Mähren, Schlesien, Galizien und Ungarn. Wien 1885, s. 153.; Sláma, F.: Vlastenecké putování po Slezsku. Praha 1886, s. 239.

počátku 90. let, což byla doba, kdy se rafinovalo železo ve zkujňovacích výhních už jen u několika výjimečných případů.⁹⁴

Roku 1895 je poprvé uváděna plynová svářková pec (Gasschweissofen) se dvěma vytahovacími buchary (Streckhämmer) a pouze jedna zkujňovací výheň se dvěma buchary.⁹⁵ Zkujňovací výhně tak v Bašce byly v polovině 90. let nahrazeny dokonalejším rafinačním provozem – svářkovou pecí.⁹⁶ Také ústrojí svářkové pece bylo ještě na vodní pohon, je to patrné z provozních knih, kdy přes zimu muselo být mimo provoz z důvodu nedostatku vody, v jiných měsících zase z důvodů čištění kanálu.⁹⁷ Pro rok 1897 jsou již uváděny dvě svářkové pece, kdežto zkujňovací výheň žádná.⁹⁸

Svářkové pece produkovaly totožné zboží jako zkujňovací výhně – železo obručové, mřížové, podkovové, plechy pluhové a paličkové.⁹⁵ Pro počátek 20. století je zmiňována i výroba železek do žehliček.⁹⁶ V rafinačních provozech se v Bašce pracovalo až do konečného zastavení provozu celých železáren 1. května 1909.⁹⁷ Měsíc před ukončením výroby pracovalo při rafinačním provozu 19 lidí (2 hamerní dozorcí a 17 kovářů) a při dalších úpravných provozech ještě 76.⁹⁸

Rozsah výroby vykovaneho železa mezi léty 1883–1904 stagnoval – roční výroba se pohybovala mezi čtyřmi až šesti stovkami tun a množství výroby z roku 1872 (630 t) tady už nebylo překonáno.⁹⁹ Oproti tomu rozsah produkce litého železa rapidně stoupal.¹⁰⁰ V první polovině 80. let 19. století se tady vyrobilo

⁹⁴ Kruliš, I.: Příspěvek k vývoji železářských zkujňovacích výhní. Praha 1974, s. 80-81.

⁹⁵ ZAO, fond Knížecí komora těšínská (1439-1922), inv. č. 1058, Provozní kniha svářkové pece (1895)

⁹⁶ Tamtéž, inv. č. 842, Hlavní kniha hmotní (1904)

⁹⁷ ZAO, fond Knížecí komora těšínská (1439-1922), inv. č. 1059, Provozní kniha svářkové pece (1897)

⁹⁸ Tamtéž, inv. č. 1 466

⁹⁹ ZAO, fond Knížecí komora těšínská (1439-1922), inv. č. 821-842.

¹⁰⁰ Vedle kuplových pecí byla litina minimálně do roku 1895 přetavována i ve vysoké peci. ZAO, fond Knížecí komora těšínská (1439-1922), inv. č. 833.

ročně jen v kuplových pecích něco přes tisíc tun litiny, kdežto o dvacet let později, na počátku 20. století, již roční výroba dosahovala bezmála hranice čtyř tisíc tun. V tomto dvacetiletí také významně vyrostla znovu výroba surového železa. V první polovině 80. let se pohybovala výroba mezi třemi až pěti stovkami tun, kdežto roku 1904 už byla vyšší než dva tisíce tun surového železa. Na počátku 20. století tak bylo při vysoké peci překročeno konjunkturální množství výroby z roku 1872 (1 883,7 t včetně litiny). Rafinační provozy tak v této době zastínil provoz slévárny, který se tak stal nejdůležitějším bašeckým provozem vůbec.

Zkujňovací výhně tak byly součástí bašeckých železáren více než 80 let. Vykované železo produkované hamry tvořilo jednu část vyráběného sortimentu železáren, později co do významu bylo zatlačeno litinou. Existence bašeckých zkujňovacích výhní v době, kdy se v železářství užívalo daleko dokonalejších rafinačních technologií (pudlování, thomasování, válcování), je jedním z důkazů technologického zaostávání bašeckého podniku za ostatními železárnami.

PROHLÁŠENÍ ZA MRTVA V POZŮSTALOSTNÍCH SPISECH MÍSTKU VE 40. LETECH 19. STOLETÍ

Radek Lipovski

Pozůstalostní řízení byl právní akt, při němž se zapečetil majetek zesulé osoby (zůstavitele), aby mohl být následně vyhodnocen a rozdělen mezi právoplatné dědice. Probíhalo v rámci tzv. nesporné soudní agendy, do níž spadaly také např. poručenské a opatrovnické záležitosti nebo vedení pozemkových knih. Jestliže během řízení povstal spor, pak projednával pozůstalost soud v záležitostech sporných.¹ V pozůstalostním řízení povstala celá řada zajímavých písemností, které vytvořily pozůstalostní spis zesulé osoby, např. obstavovací (pečetní) zpráva, inventář pozůstalosti, licitační protokol pozůstalosti, kvitance, pozůstalostní vyjednání atd.²

Jednou z písemností pozůstalostních spisů mohl být tzv. edikt (vyhláška). Sloužil ke svolávání dědiců a pozůstalostních věřitelů, a to v případech, kdy nebylo známo místo jejich pobytu.³ Platil systém vyhlášek, na něž měli dědicové zareagovat a přihlásit se u konkrétních úřadů. Postup při svolávání příbuzných a věřitelů upravoval dvorský dekret z 26. srpna 1788. Stanovoval lhůtu jeden rok, v níž se měli dědicové a další hledané osoby přihlásit ke svému právu bez ohledu na jejich přítomnost v dané zemi nebo pobyt v zahraničí. Při rozesílání ediktu platil předpoklad, že dědicové byli neznámí, a proto o nich nemohla jednacím instance vědět a nemohla být zodpovědná za nedoručení informací. Stačilo tedy, aby se během ohlašovací lhůty zveřejnil edikt každé tři měsíce v novinách. K těmto ustanovením byla doložena klauzule,

¹ Bohuslav, J. V.: Řízení pozůstalostní. Populární výklad o tom, jak se pozůstalosti projednávají s dodatkem o poplatcích z pozůstalostí a s příslušnými vzorci. Praha 1894, s. 3-4.

² Více o této agendě Lipovski, R. - Popelka, P.: Pozůstalostní spisy v městském a venkovském prostředí v 18.-19. století. In: Prameny k hospodářským a sociálním dějinám. Díl 2. Ostrava 2010, s. 126-149. Zde také podrobná literatura k danému problému.

³ Tamtéž, s. 141.

podle níž se počítalo s ohlášením dědiců, a proto pouze mezi ně měla být pozůstalost rozdělena.⁴ Osoby, které se neohlásily, nemohly být zahrnuty do dědického řízení a nemohly uplatnit právo odvolat se později proti rozdělení majetku. Totéž platilo pro věřitele.

Formulare Nr. III, zu §. 128.

E d i k t

zur Einberufung der dem Gerichte unbekanntem Erben.

Von dem I. I. . . . Gerichte N. wird bekannt gemacht, daß am N. N. zu N. ohne Hinterlassung einer legitimen Einordnung gestorben ist.

Zu diesem Gerichte unbekannt ist, ob und welchen Personen auf seine Verlassenschaft ein Erbschaft zufiele, so werden alle diejenigen, welche hieraus aus was immer für einem Rechtsgrunde Anspruch zu machen gedenken, aufgefordert, ihr Erbschaft binnen Einem Jahre, von dem unten gesetzten Tage gerechnet, bei diesem Gerichte anzumelden, und unter Ausweisung ihres Erbschaftes ihre Erbschaftserklärung anzugeben, wobeifalls die Verlassenschaft, für welche hypothetisch N. N. als Verlassenschafts-Curator bestellt worden ist, mit jenen, die sich werden erbschaftlich und ihrem Erbschaftstheil auszuweisen haben, verhandelt und ihnen eingemeldet, der nicht angestretzte Theil der Verlassenschaft aber, oder wenn sich Niemand erbschaftlich hätte, die ganze Verlassenschaft vom Staate als erlosch eingezogen würde.

Ort, Datum und Unterschrift.

Formulare Nr. IV, zu §. 131.

Von dem I. I. . . . Gerichte wird bekannt gemacht, es sei am N. N. zu N. N. mit Hinterlassung einer legitimen Einordnung gestorben, in welcher er seine Ehefrau Johanna, Franz und Anton zu Erben einsetzte. Zu dem Gerichte der Hauptstadt des König N. unbekannt ist, so wird derselbe aufgefordert, sich binnen Einem Jahre von dem unten gesetzten Tage an bei diesem Gerichte zu melden und die Erbschaftserklärung anzugeben, wobeifalls die Verlassenschaft mit den sich meldenden Erben und dem für ihn aufgestellten Curator N. N. abzugeben bereit werden würde.

Ort, Datum und Unterschrift.

Formulare Nr. V, zu §. 133.

E d i k t

zur Einberufung der Verlassenschafts-Gläubiger.

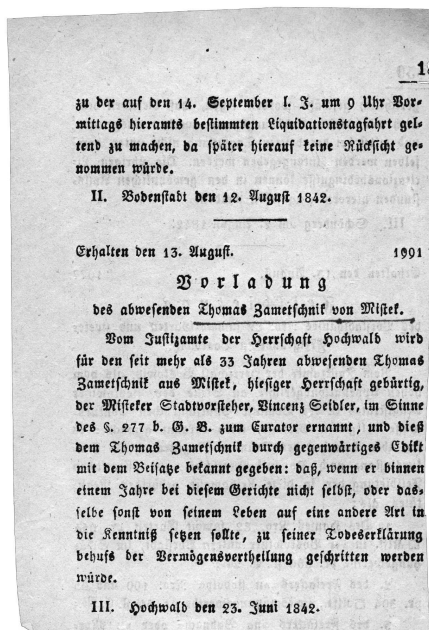
Von dem I. I. . . . N. werden diejenigen, welche als Gläubiger an die Verlassenschaft des am mit (ohn) Testament verstorbenen N. N. (Ehe- und Zuname, Stand und Wohnort des Erblassers) eine Forderung zu stellen haben, aufgefordert, bei diesem Gerichte zur Anmeldung und Darlegung ihrer Ansprüche den (Tag und Stunde der Tagelagerung) zu erscheinen, oder bis dahin ihr Gesuch schriftlich zu überreichen, wobeifalls demselben an die Verlassenschaft, wenn sie durch Abgahlung der angemeldeten Forderungen erschöpft würde, kein weiterer Anspruch zustünde, als in letztem einen ein Pfandrecht gesetzt.

Ort, Datum und Unterschrift.

Formulář ediktu v zákoně č. 208 z 9. srpna 1854

⁴ Kropatschek, J. (Hg.): Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Systematischen Verbindung. Bd. 16. Wien 1789, s. 920-921.

Pochopitelně se stávalo, že příslušné úřady neměly povědomí o místě pobytu určitých dědiců, či věřitelů, ale objevily se i případy, kdy „scházel“ zesnulý (zůstavitel). Daná osoba měla v lokalitě majetek, ale o jejím místě pobytu dlouhodobě nikdo nevěděl. Pokud se vznášel nárok na majetek dlouhodobě nepřítomné osoby, pak podle dvorského dekretu z 2. ledna 1789 platila lhůta 30 let, během níž měly scházet jakékoliv zprávy o dané osobě. V takovém případě nastoupily právní úkony směřující k prohlášení osoby za mrtvou a majetku za propadlý, přičemž z vážných důvodů k tomu mohlo dojít před dovršením stanovené lhůty.⁵ Než se však k něčemu takovému přistoupilo, musely se příslušné úřady pokusit nezvěstnou osobu najít.

Vyhlaška o hledání Thomase Zametschnika z Místku

⁵ Tamtéž, Bd. 18. Wien 1790, s. 478-479.

Velmi podobně jako v případech nezvěstných dědiců a věřitelů se zveřejnil edikt, aby se dotyčná hledaná osoba přihlásila do roka od vyhlášení. Stalo se tak například při hledání Thomase Zametschnika z Místku v roce 1842. Justiční úřad panství Hukvaldy, pod jehož jurisdikci spadalo poddanské městečko Místek, ustanovil kurátorem v této právní záležitosti místeckého představeného Vinzenze Seidlera a ve vyhláše žádal hledaného Thomase Zametschnika, aby se do roka přímo ohlásil nebo dal o sobě vědět prostřednictvím jiné osoby.⁶ Pokud se tak nestalo, přistoupil justiční vrchnostenský úřad k řízení ve smyslu prohlášení za mrtva, aby mohlo proběhnout pozůstalostní jednání a dědické vypořádání.

Místecké případy prohlášení za mrtva

V dosavadním výzkumu byly prozkoumány pozůstalostní spisy Místku za léta 1800-1804, 1820-1824 a 1840-1844. Během prvních dvou pětiletých období se nevyskytl ani jeden případ prohlášení za mrtva, teprve v posledně jmenovaném období první poloviny 40. let 19. stol. byly nalezeny čtyři případy. Je otázkou, proč se v poměrně dobře dochovaném fondu pozůstalostních spisů města Místku neobjevila žádná prohlášení za mrtva v prvních dvou obdobích. Svůj podíl měla asi souhra náhod, nelze totiž vyloučit, že například v roce 1805 by se podobné spisy nevyskytly. Dalším důvodem mohla být rostoucí mobilita obyvatelstva po josefínských reformách a v souvislosti s rozvojem kapitalistických forem hospodářství. V první polovině 19. stol. stoupal poměrně rychle počet obyvatel a díky jeho mobilitě bylo pravděpodobně stále těžší mít přehled o pobytech různých osob. Pro prohlášení za mrtva nesměly existovat žádné informace o dané osobě po dobu 30 let, a proto zřejmě docházelo k těmto problémům častěji s odstupem času ve 30. a 40. letech 19. stol. a velmi pravděpodobně se pak nadále stupňovaly.

⁶ SOKA Frýdek-Místek, f. AM Místku, inv. č. 337, k. 43, fasc. XXXIV/1544 (Zamečznik Thomas)

V místeckých pozůstalostních spisech byla nalezena tři prohlášení za mrtva v roce 1843 a jedno v roce 1842. Řešit se samozřejmě začala již s předstihem, ale ke konečnému řízení docházelo s ročním odstupem, pokud se hledaná osoba nepřihlásila. V únoru roku 1841 přišel na městskou radu Johann Kupcža a zažádal o prohlášení svého strýce Georga Kupcži (* 23. 4. 1783) za mrtvého. Podle jeho prohlášení byl Georg Kupcža nezvěstný po dobu 30 let, ale měl na sebe připsán maloměšťanský dům č. 148 v Místku. Pro potvrzení tohoto údaje byl pořízen opis kupní smlouvy na dům č. 148 v Nové ulici, podle něhož koupil Georg Kupcža dané stavení od svého tchána Antona Schwanderly 15. 10. 1811 nedlouho poté, co se oženil 19. 2. 1811 s Mariannou Schwanderlovou. Tchán Anton i novopečený zeť Georg měli v kupní smlouvě uveden sociální status „Tuchmachermeister“ (soukenický mistr). Oba měli tedy uznávanou pozici v nejsilnějším místeckém cechu, a proto zůstává záhadou, proč Georg Kupcža z města odešel, a to zřejmě bezprostředně po zisku usedlosti, protože podle vyjádření synovce Johanna o něm nebyla povědomost právě od roku 1811. Samozřejmě mohl Johann časové období úmyslně prodloužit, přesto „zmizení“ Georga Kupcži není jasné a nebylo vysvětleno ani v pozůstalostním řízení. Jeho žena Marianna zemřela již v roce 1819, bratr Wenzl Kupcža v roce 1840 a z dalších pokrevních příbuzných byli na živu už jen synovec Johann a neteře Veronica a Clara, děti zmíněného bratra Wenzla Kupcži, které v době zmizení svého strýce byly buď malé, nebo ještě nebyly na světě.

Georg Kupcža byl prohlášen za mrtvého 12. 2. 1842. Poté probíhalo pozůstalostní řízení, v němž se jednalo především o dům č. 148 v ceně 300 rýnských (dále jen R). Po odečtení pasivních položek, hlavně účtů za právní jednání, zbylo 207 R, z nichž bylo zapláceno 15 R na fundaci na farní kostel a ostatních 192 R bylo rovným dílem rozděleno mezi dědice. Synovec Johann Kupcža,

neteř Veronica, provdaná za Johanna Wesselého ve Frýdku, a svobodná neteř Clara obdrželi každý po 64 R.⁷

Součástí pozůstalostních spisů osob prohlášených za mrtvé byly nezřídka rodopisné rozrody (rodokmeny), které sestavoval farní úřad pro zjištění rodinných vazeb a tudíž dědických práv. Musely obsahovat data narození a úmrtí, protože bylo zapotřebí vyčlenit již zesnulé osoby a stanovit příbuzenské vazby žijících osob. Obzvláště rozsáhlý rozrod byl pořízen pro jednání o Franzu Juraskovi z Místku. Zahrnul 33 bližších i vzdálenějších Franzových příbuzných, a to nevedl Franzovu matku. Tímto šetřením bylo zjištěno, že naživu bylo v době řešení jeho neznámosti ještě 13 příbuzných, ale ani jeden přímý. Franz měl sice dvě sestry, ale ani jedna se zřejmě neprovdala a neměla děti. Dědici se tedy hledali mezi potomky sourozenců Franzova otce Franze Juraska staršího (* 27. 2. 1747 - † 24. 1. 1804). Byli to synovci, neteře, prasnovci, praneteře a dokonce praprasynovci a prapraneteře z druhého kolene.

Žádost o prohlášení Franze za mrtvého zaslali na vrchnostenský justiční úřad Wenzl Luschtinsky a Johann Rozehnal. Podle přiloženého křestního listu se Franz narodil 13. 4. 1796 Franzu Juraskovi a Magdaleně, roz. Fialové, pod č. 35 v Místku. Vyučil se soukeníkem, možná u Josepha Freiberga, ale podle zprávy představeného soukenického cechu Franze Pieczky byl na učení u Antona Kořinka od 24. 12. 1808. Ze soukenických cechovních knih byl vypsán jako tovaryš 28. 12. 1811, odešel na vandr a od té doby o něm nebyly žádné zprávy. Za mrtvého byl prohlášen k 28. únoru 1843. U sirotčího vrchnostenského úřadu měl po rodičích a asi i sestřích uloženo 829 R a $\frac{3}{4}$ krejcaru (dále jen kr). Soudní výdaje činily 78 R $28\frac{3}{4}$ kr, a proto zbylo 750 R 32 kr. Rozdělení bylo komplikované a bylo dáno stupněm příbuzenství. Největší podíl získala Marianna Rozehnalová (189 R), manželka Johanna Rozehнала, protože se ve své linii nemusela s nikým dělit. Michael Wenzl Luschtinsky, Johanna Koneczny a Prokop

⁷ Tamtéž, k. 42, fasc. LXXV/598 (Kupčů Georg). Data narození, sňatků a úmrtí ve všech spisech byla převzata z rodokmenů, ale zkontrolována v církevních matrikách.

Luschtinsky jako zástupci rodové linie sestry Franze Juraska staršího dostali větší podíl než Marianna Rozehnalová, ale museli si ho rozdělit na tři díly, takže každý obdržel 94 R 49 kr. Navíc na podíl z dědictví měli v rodové linii Luschtinských nárok ještě potomci zemřelého Carla Luschtinského Franz a Marianna, kteří shodně obdrželi 47 R 24½ kr. V rodové linii Josepha Juraska, bratra Franze Juraska staršího, měli právo na podíl kromě Marianny Rozehnalové ještě sourozenci Reydovi, Schwinzovi a Petrollina Slaninová. Augustin, Simon a Andreas Reydovi získali každý 37 R 55 kr, tutéž sumu obdržela Petrollina Slaninová a Marianna, Catharina a Joseph Schwinzovi dostali po 12 R 38 kr. Dělbba byla relativně jednoduchá. Matka sourozenců Schwinzových byla sestrou sourozenců Reydových, a proto měla právo na stejný podíl 37 R 55 kr, který se po rozdělení mezi tři Marianniny děti scvrkl na daných zhruba 12 a půl rýnského na jednu osobu.⁸ Rozdělení majetku působí možná zmateně, ale bylo do této studie zařazeno jako konkrétní příklad složité dělby dědictví umožněné „Všeobecným řádem o dědické posloupnosti“ v patentu z 11. května 1786, který uznával šest dědických linií.⁹

K 29. srpnu 1843 byl prohlášen za mrtvého již zmíněný Thomas Zamecžnik (* 11. 12. 1778). Žádost o tento akt podal jeho synovec Ambros Zamecžnik. Je docela zajímavé, že Thomas měl sice dva bratry, Ambrose a Johanna, ale podle přiloženého rodokmene mu zůstal jako jediný příbuzný syn bratra Ambrose. Příčinou byla vysoká úmrtnost ve sledovaném období. Johann zemřel bezdětný ve věku 24 let a Ambros ve 35 letech, přičemž mohl zanechat více dětí, ale roku 1843 už byl naživu jen stejnojmenný syn. Thomas byl nezvěstný údajně přes 33 let a u opatrovnického úřadu měl uloženo 392 R 3 kr. Po odečtení drobných úředních výdajů zůstalo Ambrosovi 391 R 46 kr, což nebyla zanedbatelná suma.¹⁰

⁸ SOKA Frýdek-Místek, f. AM Místku, inv. č. 337, k. 43, fasc.? (Jurasek Franz)

⁹ Velková, A.: Krutá vrchnost, ubozí poddaní. Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štřáhlavy. Praha 2009, s. 154.

¹⁰ SOKA Frýdek-Místek, f. AM Místku, inv. č. 337, k. 43, fasc. XXXIV/1544 (Zamecžnik Thomas)

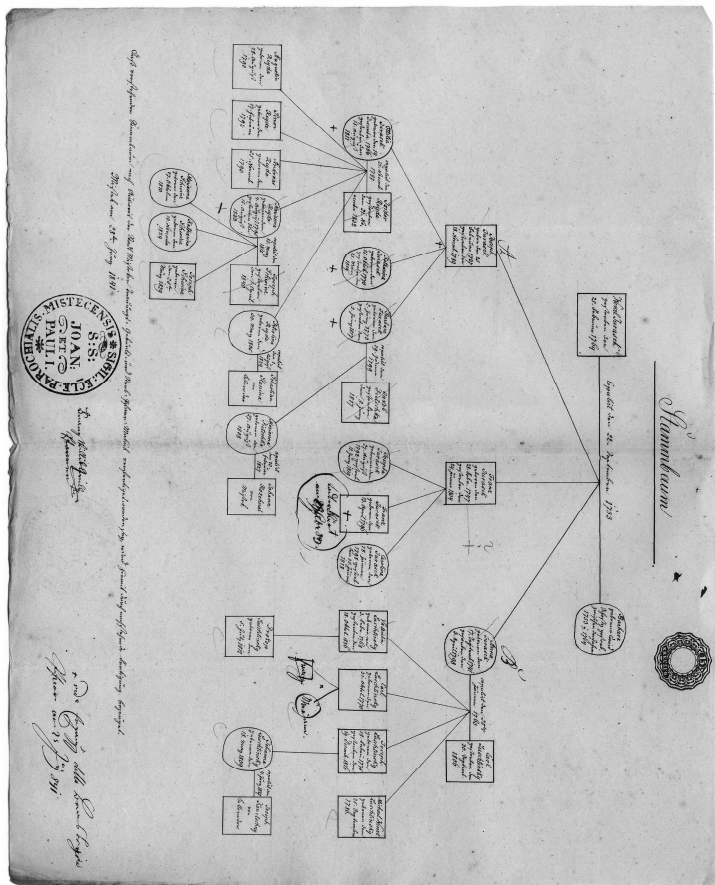
Podobně měl uschováno u opatrovníckého úřadu své jmění v hodnotě 18 R 51 kr poslední z hledaných osob - Kaspar Zagon. Místo jeho pobytu nebylo známo více než 40 let, údajně byl neznámý od úmrtí své matky Kathariny. Matka mu zanechala ve své pozůstalosti z roku 1799 určitou částku, která však byla postižena státním bankrotem v roce 1811, takže k roku 1839 činila 52 R 25 kr vídeňského čísla, což se při přepočtu na konvenční měnu snížilo na zmíněných téměř 19 R. Kaspar se dal snad naverbovat, protože u Currandenamtu figuroval jako voják, ale vojenská delegatura v Brně o něm neměla žádné informace. Kaspar se narodil Ignatzi Zagonovi a Katharině, roz. Kascha, už 2. 1. 1772, takže při prohlášení za mrtvého 7. 3. 1843 by mu bylo 71 let. Jeho sourozenci Johann Zagon a Marianna Škarudová požádali tedy o vyhlášení jeho úmrtí a rozdělení zanechaného majetku. V pozůstalostním vyjednání oba obdrželi částku 8 R 13 kr.¹¹

Závěr

Ve zkoumaných vzorcích Místku se sice nevyskytlo velké množství případů prohlášení za mrtva, přesto poskytly zajímavý pohled na právní aspekt neznámosti osob. Zejména osvětlily specifický postup pozůstalostního a dědického řízení, pokud nebyl znám pobyt určité osoby. Příčiny neznámosti nebyly uváděny. Většinou byly pravděpodobně způsobeny odchodem osob za prací, např. na tovaryšský vandr, přičemž během těchto vandrů a migrací mohlo snadno dojít k úmrtí. Pokud nedaly příslušné úřady na vědomí domovské obci nebo vrchnostenskému úřadu, že daná osoba zemřela, bylo hledání bezvýsledné. Příbuzní neměli o svých blízkých zprávy po několik desítek let, což poukazuje na slabé příbuzenské vazby a neudržování kontaktů. Takové případy byly ovšem v menšině. Častěji se objevily informace o úmrtí místních osob v jiných lokalitách a mohlo být přistoupeno k normálnímu pozůstalostnímu řízení. Zajímavý byl případ Johanna Kupczi, který měl dobré sociální postavení a nemusel si hledat práci jinde.

¹¹ Tamtéž, fasc. XXXIV/1543 (Zagon Kaspar)

Ve městě zanechal manželku, takže mohl zemřít na nějaké obchodní cestě, ale pozůstalostní spis bohužel neposkytl bližší vysvětlení.

Rozrod příbuzenských vazeb Franze Juraska z Místku

Poznámka: Publikováno s podporou GAČR, projekt P410/10/P067, Kulturní a sociální proměny společnosti poddanských městeček v 1. polovině 19. století (na příkladu měst Frýdku a Místku).

ZALOŽENÍ GYMNÁZIA V MÍSTKU A OHLAS NA STRÁNKÁCH NOVIN RADHOŠŤ

Radim Červenka

Místek byl městem, které v druhé polovině 19. století oplývalo poměrně nízkým národním povědomím. Rovněž patřil k městům s velkým podílem německého obyvatelstva. V roce 1890 z celkového počtu obyvatel 4922 bylo 1148 německé národnosti. V roce 1900 se poměr upravil ještě trochu více ve prospěch německého obyvatelstva, kdy z celkového počtu 5804 jich bylo 1535.¹ A tak české obyvatelstvo zde muselo čelit silným germanizačním tlakům, a co se řeči týče, byla řeč místních silně ovlivněna i vlivy z Polska.

„Ještě neliběji zní, když na podzim děti při vybírání kobzol dělají fajery (ohně), nebo když hasičům říkají fajermochři.“²

Koneckonců výrazy jako „kobzol“ či „fajer“ se v tomto kraji používají dodnes, takže se tyto vlivy plně omezit nikdy nepodařilo. Nicméně tyto snahy zde na konci 19. století existovaly a možná nejvýraznějším projevem těchto snah v regionu bylo založení Českého soukromého gymnázia v Místku.

První českou školou v Místku byla zimní škola rolnická, založená roku 1880 Hospodářskou jednotou pro severovýchodní Moravu. Zřízení obecné školy v Místku bylo kvůli složení městské rady problematické, nicméně vznik střední školy byl v kompetenci jiných orgánů. Založení gymnázia by mělo také dopad na značnou část okolního území, jelikož v okresech Místek, Frýdek a Nový Jičín doposud nebyla zřízena jediná česká střední škola, zatímco německé zde byly hned čtyři.³ Jednalo se určitě i o prestižní záležitost pro město, vždyť nejbližší gymnázium bylo až ve Valašském Meziříčí vzdáleném téměř 50km. Zřejmým faktem je, že založení gymnázia jako školy připravující studenty na budoucí

¹ Linhart, František: Vlastivěda Moravská – Místecký okres. Brno. 1915, s. 141.

² Tamtéž, s. 141.

³ Sed'a, Radomír: Těžké začátky Místeckého gymnázia. In: Sborník státního okresního archívu ve Frýdku-Místku, r. 7, 2006, s. 148-149.

vysokoškolská studia, by znamenalo posílení české inteligence ve městě, která byla zásadní složkou společnosti v boji proti germanizaci.

Ústřední roli sehrála v rámci založení gymnázia Matice místecká, jejíž vznik je spojen s neochotou Ústřední matice školské postarat se o vznik střední školy v Místku. Lépe řečeno, nápad jako takový se v Ústřední matici školské velice líbil, jenže Ústřední matice nehodlala celou akci vzít pod svůj patronát. Důvodem byl samozřejmě nedostatek financí. Možnost, že by financovala místecké gymnázium, připadala v úvahu až po přechodu opavského gymnázia pod státní správu. Tento scénář byl ale v nedohlednu, a tak Místečanům nezbylo než si založit vlastní Matici, která by obstarala dostatek finančních prostředků. Nicméně se Ústřední matice zavázala alespoň k platbě 1000 zl. za každou otevřenou třídu.⁴

Už jenom zmínka o možném vzniku gymnázia se rychle rozšířila po kraji. Na stránkách novin Radhošť se už v roce 1894 objevuje první informace o této významné události pro region. Konkrétně se zmiňuje o ustanovení výboru za účelem zahájení přípravných prací vedoucích ke zřízení českého gymnázia.⁵ Když už se začala možnost vzniku gymnázia objevovat v matnějších obrysech, odrazilo se to i na stránkách týdeníku rozsáhlým článkem na titulní straně, která byla vyhrazena spíš událostem mezinárodního, celostátního či celomoravského dopadu. Článek sám o sobě nedává pochyb o tom, že je umístěn na správném místě. Objevuje se zde vzletná nacionálně laděná rétorika hovořící o potřebě gymnázia pro celou Moravu, protože se na sever od Valašského Meziříčí žádné české gymnázium nenacházelo, krom matičního gymnázia v Opavě. Vybudování této bašty proti germanizaci připisuje autor článku zásadní důležitost.

„To již pání si budou muset uvyknout, že i my na Moravě budeme se hezky uvelebovat, že už máme té německo-židovské

⁴ Sed'a, Radomír: Těžké začátky Místeckého gymnázia. In: Sborník státního okresního archívu ve Frýdku-Místku, r. 7, 2006, s. 150.

⁵ Ku zřízení českého gymnázia v Místku. Radhošť, 30. prosince 1894, č. 31.

*nacionální lásky zrovna dost. ...Jest povinností celé Moravy napnouti všech sil svých, a ne slovem, ale skutkem, sbírkami pořádáním loterií, tombol atd. přispěti Místku a nenechat ho v boji osamocena.*⁶

Oficiální výbor Matice místecké byl ustanoven 4. června a jejím předsedou se stal Vincenc Procházka. Hned po svém oficiálním vzniku Matice zaslala žádost o povolení založení školy na c. k. ministerstvo kultu a vyučování, nicméně nespolehlá jen na přízeň ministerstva v daleké Vídni, ale oslovila také jednoho z předních českých poslanců v říšském sněmu a známého obhájce slezských zájmů JUDr. Františka Slámu. Snaha slavila úspěch a výnosem c. k. Ministerstva kultu a vyučování z 2. srpna 1895 bylo povoleno zřízení soukromého nižšího gymnázia s českou vyučovací řečí, a zároveň bylo povoleno otevřít první třídu ve školním roce 1895/96. Prozatímní prostory našla nově zřízená česká škola v budově hospodářské školy, kde okupovala pět místností.⁷

Činnost Matice⁸ byla financována především z příspěvků obyvatel kraje. Je až fascinující, kolik lidí neváhalo přispět bez jakéhokoli prospěchu. Několik lidí se upsalo přispívat i na mnoho let dopředu, někteří dokonce doživotně. Pověětšinou se přispěvovatelé upisovali na pět let různou částkou. Jejich soupis najdeme na stránkách Radhoště.⁹ V tomto seznamu najdeme nejen dárce z Místku a okolí, ale dokonce zde najdeme po jednom přispěvovateli z Brna, Tíšnova a Olomouce, čili z míst poměrně vzdálených. Pravděpodobně se jedná o původní obyvatele Místku, kteří se přestěhovali do těchto větších center. Jistě není bez zajímavosti, že stejně tak je zde pouze jeden přispěvovatel ze sousedního Frýdku. Sběrka probíhala velice úspěšně a již v červnu

⁶ Místecké gymnázium. Radhošť, 7. dubna 1895, č. 13.

⁷ Sed'a, Radomír: Těžké začátky Místeckého gymnázia. In: Sborník státního okresního archívu ve Frýdku-Místku, r. 7, 2006, s. 151.

⁸ Matice se ve svých počátcích věnovala téměř výhradně založení gymnázia.

⁹ Z Místku. Radhošť, 12. května 1895, č. 18. V tomto čísle najdeme první nejpodrobnější soupis příspěvků. Následně obdobné soupisy příspěvků vycházely takřka v každém čísle.

se vybralo přes 13 458 zl. 50kr. Založení gymnázia vzbudilo zájem i jedné z nejvýznamnějších osobností kraje, jednoho z nejnámějších českých hudebních skladatelů a rodáka z nedalekých Hukvald, Leoše Janáčka. Přispěl sumou 50 zl.¹⁰ Ani značná výše uvedené sumy neznamenal konec příspěvků. V téměř každém následujícím čísle je otištěn seznam dárců¹¹. K štedrým příspěvkům určitě motivovala i výzva v jednom z předchozích čísel, která opět poměrně úderně agitovala a vyzývala k slovanské vzájemnosti. Projevit by se měla finanční podporou projektu.¹² Na stránkách téhož čísla najdeme i krátkou zprávu trochu jiného rázu: „*Německé gymnázium ve Frýdku, jak se německým listům oznamuje, 15. září t. r. se otevře německé gymnázium ve Frýdku. Kdy zemře na souchotiny není ještě známo.*“¹³

Jedná se samozřejmě o zprávu, která hovoří o založení německého gymnázia v sousedním Frýdku, pro které se postupem času ustálil trochu pejorativní výraz „trucgymnázium“. Rovněž je pozoruhodný úzus objevující se na stránkách týdeníku považovat vše německé vesměs za souchotinářské. Avizovaná smrt německého gymnázia mohla vycházet z předpokladu, že nebude mít dlouhého trvání. Němců bylo ve Frýdku téměř stejně jako Čechů¹⁴ a byl jich značný počet i v Místku (viz výše). Na druhou stranu německých středních škol v regionu bylo několik. Navíc venkov Místeckého i Frýdeckého okresu byl prakticky zcela bez německého obyvatelstva.¹⁵ Nahlédneme-li na první absolventy

¹⁰ Z Místku. Radhošť, 1. září 1895, č. 34.

¹¹ A tak například v č. 33 jsou otištěny příspěvky v celkové hodnotě 2097 zl. (Z Místku. Radhošť, 25. srpna 1895, č. 33.) V dalším čísle najdeme příspěvky v hodnotě 1851 zl. (Z Místku. Radhošť, 1. září 1895, č. 34.) Jak je vidět na příkladech s postupem času nadšení, projevující se i hmotným příspěvkem, postupně opadalo a seznamy příspěvovatelů zabíraly na stránkách novin menší prostor.

¹² Gymnázium v Místku. Radhošť, 28. dubna 1894, č. 15.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Ve Frýdku žilo v roce 1900 4981 Čechů a 3362 Němců. Bartoš, Josef a kol.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 15, Okresy: Frýdek-Místek, Český Těšín. Olomouc, 2000, s. 37.

¹⁵ Tamtéž, s. 47-74.

místeckého gymnázia z roku 1903, zjistíme, že většina pocházela právě z venkova. 13 jich bylo z okresu Místek a 8 z okresu Frýdek. Jen tři absolventi pocházeli přímo z Místku a ani jeden z Frýdku!¹⁶ Obyvatelé města, zvláště ti německé národnosti, pravděpodobně zpočátku tíhli spíše k německému gymnáziu. Nicméně souchotiny se dostavily a frýdecké „trucgymnázium“ bylo zrušeno v roce 1923.

Samozřejmě ne všichni sympatizovali se vznikem českého gymnázia, zvláště když v celém regionu bylo plno Němců a jejich sympatizantů, jak již bylo řečeno. A nemuselo se jednat vůbec o Němce, ale právě o Čechy, kteří se s národním hnutím a jeho projevy příliš neztotožňovali. Není divu, že na stránkách nacionálně laděného Radhoště jsou tito odpůrci utváření českého národa označováni za „renegáty“. Takovým renegátem byl i J. Žár, který byl jedním z členů frýdeckého gymnaziálního spolku. Ač se jednalo o gymnázium německé, nenajdeme mezi členy tohoto spolku ani jednoho Němce, pouze dva Židy. Kritika směřuje právě na Frýdečana p. Žára. Všude o sobě měl prohlašovat, že je nestranným, tudíž odmítal vstoupit do jakéhokoli českého spolku. Do německého spolku se však vstoupit nezdráhal. Dopis otištěný v tisku mu měl být výstrahou před odvetou, protože nebyť odběratelů z Místku, tak by židovské gymnázium neměl z čeho podporovat. Tato hrozba ho měla donutit zamyslet se a vystoupit ze spolku, pokud chce zachovat prosperitu svého podniku.¹⁷

Útočně vyjadřující se dopisy došlé do redakce Radhoště a vzápětí otištěné ve stejnojmenné sekci, jsou motivované dozajista i určitou rivalitou mezi sousedními městy, nicméně je pravda, že už jenom založení německého trucgymnázia svědčí o silnějším německém cítění ve Frýdku než v Místku.

Ale objevovaly se i reakce z druhé strany tábora, místní Němci projeví svůj nacionalismus. I oni začali projevovat své obavy, logicky nikoli z germanizace, ale z opačného procesu, čili

¹⁶ Procházka, Karel: List z dějin Matice místecké: 1895, 1903, 1963. Frýdek-Místek, 1963, s. 1.

¹⁷ Z Frýdku. Radhošť. 14. června 1985, č. 25.

z počešťování. Na stránkách týdeníku Radhošť proti tomu najdeme razantní ohrazení. Němci nemají právo na obavu z počešťování, jelikož se nejedná o německou krajinu.¹⁸ Ačkoli zde bylo vždy tradičně silné zastoupení Němců, pohled do dějin a převaha českého obyvatelstva ukazuje na spíše český charakter regionu. Ohrazení v týdeníku tudíž není jen obvyklým nacionálně laděným zvoláním, ale mohlo by se opřít i o logickou argumentaci.

Ustanovení gymnázia bez silnější návaznosti na české školy obecně bylo problémem, jelikož spousta dětí absolvovala školu s německou vyučovací řečí. Obecná úroveň českého jazyka v regionu nebyla na vysoké úrovni, jak už jsem uvedl na začátku článku. Pomoci jim měl přípravný kurz českého jazyka, otevřený před samotným zahájením provozu gymnázia. Jeho cílem bylo připravit zájemce na přijímací zkoušku z českého jazyka. Na kurz se přihlásilo celkem 28 dětí. Problematika potřeby dostatečného počtu vhodných zájemců o studium se odrazila i v tisku. Vybízí učitele a katechety, aby dostatečně připravili děti na přijímací zkoušku. Argumenty se opět vyskytují v bouřlivé formě, se silným akcentem na potřebu studovaných jednotlivců pro boj s germanizací.

„Každý vlastenec vezme si tuto povinnost k srdci: vyhledávatí, získávatí žáky pro gymnázium, by počet žactva byl imponující...kdo žáky získá, budou zaznamenáni v dějinách Matice místecké a jejich jména se budou čísti jako jména národních pracovníků, kteří pomáhali zachovat nejvýchodnější větev československou, kteří stavěli hráze přívalu germanisace, kteří bojovali, když toho bylo nejvíce zapotřebí. Vzhůru tedy všichni věrní čechové-slované: když budeme pracovatí všichni, druh vedle druhu, zachvějí se brzy zdejší slabé hráze germanisace, a brzo shrouťí se v prach, co na slabých základech zbudováno.“¹⁹

I když řada rodičů z obavy nedostatečné kvality vyučování poslala svoje děti raději na německé „trucgymnázium“ ve Frýdku, přihlásil se na české gymnázium téměř rekordní počet 79 studentů.

¹⁸ Z Matice místecké v Místku. Radhošť. 21. července 1985, č. 28.

¹⁹ Tamtéž.

Z toho 74 žáků složilo zkoušku úspěšně a bylo přijato²⁰. Důvodem neúspěchu zbývajících 5 chlapců byla nedostatečná znalost českého jazyka a matematiky. Mužský rod můžeme použít bez jakéhokoli zkreslení. V počátcích gymnázia nenajdeme mezi studenty jedinou dívku, jelikož se jednalo o školu připravující k studiu na vysoké škole, kam dívky obvykle neměly přístup. První děvče absolvovalo místecké gymnázium až mnohem později. Jednalo se o Libuši Rubešovou, která pocházela až z Rejdic u Tanvaldu v Čechách, a maturovala v roce 1911. Měla speciální studijní plán, kdy mohla do třídy vstupovat a odcházet z ní, jen za doprovodu vyučujícího. Přestávky trávila v předsíni ředitelny, aby nebyla v kontaktu s chlapci.²¹

Ale vraťme se zpět k začátkům gymnázia. Enormní zájem znamenal nutnost otevření paralelní třídy. Ředitelem se stal profesor působící na gymnáziu ve Valašském Meziříčí Karel Nebuška.²² Učitelství sbor měl zpočátku jen sedm členů, čtyři při tom učili externě. Třídním v 1. A s 37 žáky se stal suplující učitel matematiky, přírodopisu a zeměpisu Vratislav Mach. V čele 1. B s 36 žáky stanul rovněž suplent Jakub Novák. Ten se specializoval na tehdy nejvýznamnější jazyky ve výuce, latinu, češtinu a němčinu. I přes to, že se jednalo o české gymnázium, byla týdenní dotace němčiny pětihodinová a češtiny pouze tříhodinová.²³ Všechny ostatní předměty se samozřejmě vyučovaly v češtině.

Otevření gymnázia rovněž doprovázela oslava. Ta se konala 19. září 1985 a jednalo se o skutečně velkolepou a významnou

²⁰ Jedná se o rok s vůbec největším počtem přijatých studentů v prvních letech gymnázia. Zájem můžeme přičítat agitaci Matice místecké, před založením gymnázia. Ta byla samozřejmě na místě, protože nebylo jisté, zda bude vůbec dostatek studentů. Projevy této agitace jsou patrné i na stránkách Radhoště, viz výše.

²¹ Sed'a, Radomír: Ohlédnutí za studenty gymnázia v letech 1895-1918. In: Sborník státního okresního archívu ve Frýdku-Místku, r. 5, 2006, s. 9.

²² Matějová, Alena: K jubileím dvou středních škol ve Frýdku-Místku In: Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy r. 22, č. 1, 1996, s. 20-23

²³ Sed'a, Radomír: Těžké začátky Místeckého gymnázia. In: Sborník státního okresního archívu ve Frýdku-Místku, r. 7, 2006, s. 153.

slavnost. Už den předem byly vyvěšeny červeno-bílé prapory po celém Místku. Pozváno bylo na sedmdesát hostů a oslav se účastnili zástupci měst z celého kraje. Jenom z Ostravy nikdo nepřišel, jelikož měli závidět české gymnázium, které v Ostravě neměli, i když už ho dávno mohli mít, jak se píše v Radhošti.

Vše začalo slavnostní mší, pak se pokračovalo průvodem k budově hospodářské školy, kam měla být první třída gymnázia umístěna. Zde se ujal slova předseda Matice místecké Vincenc Procházka, v řečnění pokračoval ředitel gymnázia Karel Nebuška, o slovo se přihlásil i zástupce Ústřední matice školské Jiljí Jahn a místecký okresní hejtmán Spengler. Pak se za zpěvu písně „Kde domov můj“ odebrali do hotelu p. Mořice Deutschera, kde se konal banket. Zde bylo provedeno množství přípitků zejména předsedou Vincencem Procházkou a ředitelem Karlem Nebuškou. Poslední přípitek pronesl p. Jiljí Jahn, a to už čistě prozaický, na zdraví krásných žen. V první řadě se připíjelo na císaře pána, kterému byl poslán i holdovací telegram podepsaný předsedou Procházkou a členy profesorského sboru. Připíjet bylo opravdu čím, v rámci zprávy o oslavě na stránkách Radhoště, je otištěn i seznam dárců nejrůznějších poživatin určených na oslavu. Nechybí 2 hektolitry plzeňského piva, půl hektolitrů černého piva a 2 láhve slivovice.²⁴ V rámci oslav samozřejmě nemohl chybět ani kulturní program, o který se postarali také učitelé nepovinných předmětů na gymnázium. Na housle zahrál Hugo Komann²⁵, učitel zpěvu František Kolařík zazpíval a zarecitoval, rovněž ostatní vystupující doprovodil hrou na klavír. Zábava trvala dlouho do noci a k její cti přispěla i hojná účast dam. Také bylo podle oslavy znát, že Místek je český.²⁶

Hned na druhý den, tedy 20. září, následoval první školní den. Během prvního roku opustilo školu deset studentů, příčinou bylo nezvládnutí studia latiny. Ač by se dalo díky nedalekému hraničnímu území čekat, že na gymnázium nastoupí

²⁴ Gymnázium založeno!. Radhošť. 22. září 1985, č. 37.

²⁵ Hudební škola Hugo Komanna měla také inzerci v inzertní části týdeníku Radhošť.

²⁶ Tamtéž.

také zástupci jiných slovanských národů, nestalo se tak. Do založení Československé republiky navštěvovali gymnázium pouze tři Slováci. Mezi nimi Peter Kropiš, pozdější básník a redaktor Slovenského týždenníka a pražského Redaktora. Je ovšem možné, že gymnázium navštěvovali také Slováci, kteří už zdomácněli a považovali češtinu za mateřský jazyk.²⁷

Počátky gymnázia jsou spojeny také s nedostatkem učebních pomůcek. Na stránkách Radhoště tak najdeme mnoho pobídek, zejména k darování přebytečných knih a učebnic, které by přišly v rámci studia vhod. Knihy věnovali různí knihkupci, z nich nejvzdálenějším je asi dar jistého p. Kobera, knihkupce z Prahy. Rovněž zde najdeme soupis pomůcek věnovaných ústavu, trochu jiného, ale neméně názorného charakteru. Například předseda Matice místecké věnoval 3 hady. A najdeme zde i jiné zajímavé dary, jako například 12 ptáků a motýly od kaplana ve Frýdku, p. Ferdinanda Šubrtu, nebo obraz císaře pána od Ferdinanda Piečka. Ryze praktický dar přichází od ostravských dolů, které věnovaly vagón uhlí.²⁸

Po této zprávě se noviny Radhošť postupně odmlčují a na rozdíl od předchozího období, kdy v každém čísle vycházela alespoň jedna zpráva z Místku, týkající se založení gymnázia, už zprávy vycházejí jen vzácně. Subjektivně jsem ze studia listu nabyl pocitu, že prostor po této „pravidelné rubrice“ zabraly články volající po nutnosti založení university na Moravě.

Jedním ze zásadních problémů, které musela Matice řešit, byly prostory pro výuku. Bylo jasné, že v pěti místnostech hospodářské školy příliš dlouho přebývat nemohou. Pomoc nabídlo Družstvo pro vystavění Národního domu v Místku, založené také v roce 1895, jež nabídlo své prostory, avšak dostavba Národního domu se protáhla, a tak muselo gymnázium v nepřívětivých, stísněných podmínkách hospodářské školy setrvat ještě část školního roku 1896/87. Nicméně po dostavbě pozdějšího centra národního hnutí

²⁷ Sed'a, Radomír: Ohlédnutí za studenty gymnázia v letech 1895-1918. In: Sborník státního okresního archívu ve Frýdku-Místku, r. 5, 2006, s. 88.

²⁸ Z Místku. Radhošť. 3. listopadu 1985, č. 43.

ve městě, Národního domu, se do jeho prostor mohlo 11. listopadu 1896 gymnázium přestěhovat. V roce 1898/1899 se stalo gymnázium kompletním nižším gymnáziem, na což následovalo povolení c. k. ministerstva kultu a vyučování postupně založit i gymnázium vyšší, což bylo hlavní cílem vzniku místeckého gymnázia. Stav neustále se rozrůstajícího se gymnázia je ovšem i nadále spojen s jeho rozšiřováním a potřebou dalších prostor. S postavením vlastní budovy Matice místecká počítala už od svého založení. Nejvíce zdržovalo zahájení stavby získání vhodného pozemku. Vhodný pozemek pro stavbu gymnázia se nacházel vedle Národního domu, který byl ve vlastnictví církve, respektive místeckého farního úřadu. Pozemek měl být vyměněn za matiční pole na okraji města. Jednání s olomouckým arcibiskupem Kohnem byla však velice zdoluhavá.²⁹ Výměna byla dojednána již koncem roku 1896, ale neustálé komplikace způsobovali němečtí městští zastupitelé, kteří neváhali jet až do Olomouce za arcibiskupem Kohnem, aby si postěžovali a zamezili postavení nové budovy, a tak vlastní výměra pozemku proběhla až v prosinci 1898. Dalším kamenem úrazu byly, jak jinak, finance. Původní plán znamenal investici 88 000 zl. Tato suma však byla mimo realitu. Ale i když byl rozpočet zredukován na 58 000, nebylo v silách Matice, disponující sotva šestinou sumy, tuto částku poskytnout. Nicméně okolní obce a uvědomělí vlastenci přislíbili podat pomocnou ruku a přispět jak finanční pomocí, zapůjčením vozů či vlastní prací. I olomoucký arcibiskup velice výrazně pomohl při stavbě tím, že věnoval všechno dřevo. Finančně se zapojila zejména Národní záložna místecká. Architektem budovy se stal profesor brněnské průmyslové školy Karel Welzl. V rámci pomoci projektu se zřekl honoráře.³⁰

Zajímavé je, že v jednom z prvních čísel Radhoště autor článku mluví o obětavém lidu místeckém, konkrétně o Františku Lacinovi, který koupil za své peníze tzv. Starou poštu, kde mělo gymnázium

²⁹ Olomoucký arcibiskup byl bývalým lenním držitelem Hukvaldského panství, tím pádem byl vrchností i pro město Místek.

³⁰ Sed'a, Radomír: Těžké začátky Místeckého gymnázia. In: Sborník státního okresního archívu ve Frýdku-Místku, r. 7, 2006, s. 158.

fungovat. Nicméně nikdy tyto prostory nevyužívalo a ani s tímto domem Matice místecká nepočítala.³¹

Základní kámen byl položen 9. dubna 1899, což bylo doprovázeno slavností. V říjnu téhož roku došlo k otevření. O výzdobu exteriéru budovy se zasloužil sochař Josef Skotnica, který je rovněž autorem soch Historie a Pedagogiky umístěných v hlavním průčelí budovy a znázorněných jako ženy držící jednotlivé atributy disciplín, které představují. Historie má v jedné ruce knihu, v druhé drží pero, kterým hodlá zapisovat události světa. Pedagogika drží svitek a u nohou jí sedí sova symbolizující moudrost.³²

Otevření nové stavby gymnaziální budovy uzavírá první kapitolu v dějinách místeckého gymnázia, čili jeho vlastní založení. Na předchozích stránkách jsem se pokusil zmapovat nejdůležitější momenty této události, která probíhala v rámci místního národního hnutí. Nacionální prvek je velice patrný v použitém prameni, v Moravských novinách Radhošť. Příspěvky k problematice gymnázia jsou také psané v prudkém agitačním duchu, na kterém je znát silný nacionální charakter týdeníku. Můžeme se domnívat, že nacionální charakter článků je příznačný pro dobu svého vzniku, kdy problematika národní byla jedním z nejožehavějších témat společnosti.

Práce se snažila zdůraznit význam samotné události založení českého gymnázia pro celý severomoravský region, v kterém fungovala pouze dvě česká gymnázia: ve Valašském Meziříčí a v Opavě. Význam této události pro region dokládá také čtrnáctideník (později týdeník) Radhošť, jelikož prostudování čísel z let 1894-1896 nedává pochyb o tom, že se jednalo o jednu z nejdůležitějších akcí v regionu té doby.

Vznik českého gymnázia vyvolal negativní ohlas u Němců zde žijících a především proněmecky smýšlejících Čechů. Zmíněný příklad p. Žára je snahou také zmínit několik střepků z osudů lidí té

³¹ Místecké gymnázium. Radhošť, 7. dubna 1895, č. 13.

³² Juřák, Petr: Pamětihodnosti města Frýdku-Místku. Frýdek-Místek. 2002, s. 46.

doby, jako byla třeba první studentka na místeckém gymnáziu slečna Rubešová nebo knihkupec z Prahy pan Kober, který poslal knížky na podporu školy, jako mnoho dalších lidí, kteří neváhali nezištně přispět a zlepšit možnosti vzdělávání svých dětí nebo alespoň dětí svých sousedů, či spoluobčanů. I dnes by se zraky lidí mohly obrátit do minulosti a poučit se z ochoty lidí položit alespoň malinkou oběť ve prospěch společnosti.

ZMIZELÉ DOMY V MÍSTKU A KOLOREDOVĚ Z PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

(Původní zástavba části dnešních ulic U Staré pošty a Pionýrů)

Eva Vojkovská

Město Frýdek-Místek prošlo v 2. polovině 20. století velkou přestavbou, při které byly celé ulice a čtvrtě vybourány a nahrazeny panelákovou výstavbou, jež změnila tvář města.¹ Místkem a Koloredovem probíhala významná obchodní tepna Císařská silnice, postavená za vlády Josefa II. v letech 1785 a 1786, která vedla od Příbora přes Místek okolo kostela sv. Jana a Pavla, Koloredov a přes Koloredovský most do Frýdku a do Těšína. Silnice byla jediným spojením Místku s Frýdkem do roku 1878, kdy byl postaven další most přes řeku Ostravici na dnešní Hlavní ulici. Cílem článku je připomenout některé již neexistující staré domy a jejich majitele z přelomu 19. a 20. století na části původní Císařské silnice, která vedla v místech dnešní ulice U Staré pošty a ulice Pionýrů, konkrétně popsat zástavbu v úseku od Staré pošty (bývalá Elzerova továrna) po křížení s ulicí 8. pěšího pluku a původní domy na dnešní ulici Pionýrů až po křížení s Riegrovou ulicí. Článek pojednává o domech, které stály na části původní Císařské silnice (Kaiserstrasse),² jež se za 1. republiky nazývala Masarykovou třídou, po roce 1945 Benešovou ulicí a v roce 1952 byla přejmenována na třídu Pionýrů.

¹ Juřák, Petr: Zmizelá Morava a Slezsko. Frýdek-Místek. Praha 2011; Klega, Milan - Lysek, Miroslav - Peter, Václav - Žiška, Miroslav: Proměny Frýdku-Místku. Frýdek-Místek 2002; Adamec, Tomáš - Klega, Milan - Peter, Václav: Pozdrav z Frýdku-Místku. Frýdek-Místek 2009; Linhart, František: Vlastivěda Moravská. Místecký okres. Brno 1915, str. 194-195.

² Za 2. SV se jmenovala Hindenburgstrasse. V současné době se část původní Císařské ulice od původní Ostravské ulice, nyní J. V. Sládka, až k ulici 8. pěšího pluku jmenuje U Staré pošty a zbývající část Císařské silnice od ulice 8. pěšího pluku až ke Koloredovskému mostu se nazývá nyní ulice Pionýrů.

Vedla od původní Ostravské ulice (nyní J. V. Sládka) ke křížení s původní Erbenovou ulicí (dnešní 8. pěšího pluku) až ke Koloredovskému mostu. Článek čerpá především z demoličních spisů domů uložených ve fondu Městský národní výbor Frýdek-Místek.

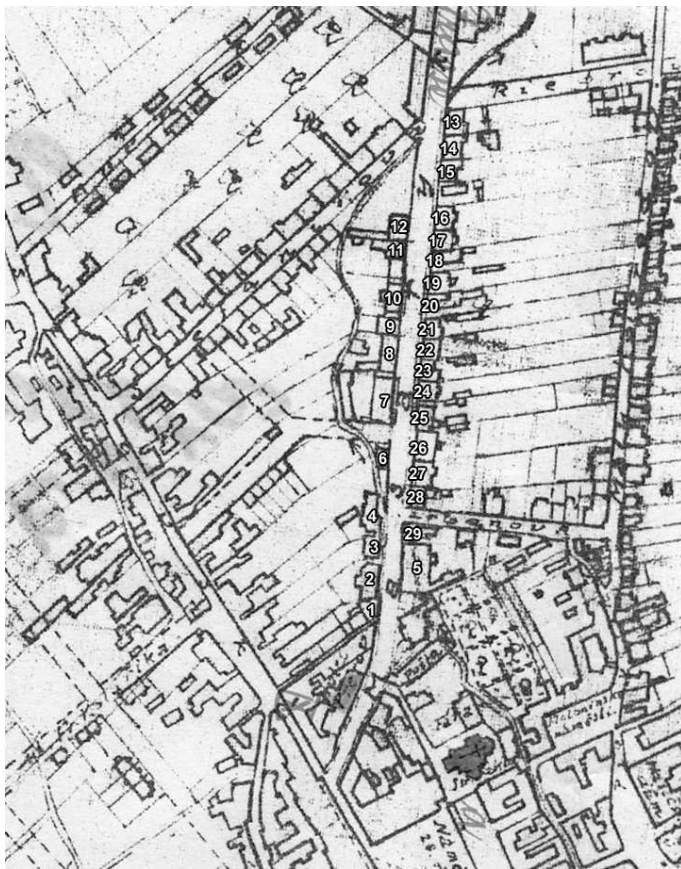
Císařská silnice vedoucí z Místku přes Koloredov do Frýdku je zakreslena na katastrálních mapách stabilního katastru Místku a Koloredova v roce 1833.³ Koloredov byl samostatnou obcí od roku 1868 a katastr Koloredova hraničil s Místkem v místech asi dnešní ulice 8. pěšího pluku, hranici na Císařské silnici tvořil také mlýnský náhon (potok), který proudil z řeky Ostravice od městského splavu přes Frýdlantskou ulici dále přes Koloredov zpět do Ostravice. Část Císařské cesty, kterou se zabývá článek, nebyla v 30. letech 19. století ještě zastavěna domy po obou stranách, pouze po pravé straně ve směru z Místku byla částečně zděná i dřevěná zástavba, po druhé straně cesty se rozprostíraly pole a louky. Na parcelách blíže k řece se nacházel vrchnostenský dvůr. Podle mapy z roku 1880 se v té době začalo okolí cesty postupně zastavovat.⁴ Kolem roku 1900 byla cesta lemována obytnými domy, živnostenskými provozovny a vilami se zahradou. V roce 1907 byl sloučen Koloredov s Místkem. Největší přestavbou prošel úsek od silnice Erbenovy (8. pěšího pluku) po Riegrovu ulici (obr. 1). Tato část původní silnice byla v 60. a 70. letech 20. století zcela přestavěna a nahrazena volným prostranstvím s pěší zónou, která je ohraničena budovami 6. ZŠ, domem Střediska volného času Klíč (dříve Dům dětí a mládeže) a jednopatrovou budovou pro obchod a služby. Z původní zástavby zůstaly jen tři domy. Při vytyčení nové zóny nebyly zachovány ani původní uliční čáry. Původní důležitá silnice vedoucí z Místku do Frýdku byla tímto přerušena a provoz byl převeden na Ostravskou (novou) ulici.

³ Digitalizované mapy Stabilního katastru na internetových stránkách:

http://historickemapy.cuzk.cz/cio/data/ciom/1247-1/1247-1-002_index.html pro Koloredov z r. 1833;

http://historickemapy.cuzk.cz/cio/data/ciom/1818-1/1818-1-001_index.html pro Místek z r. 1833.

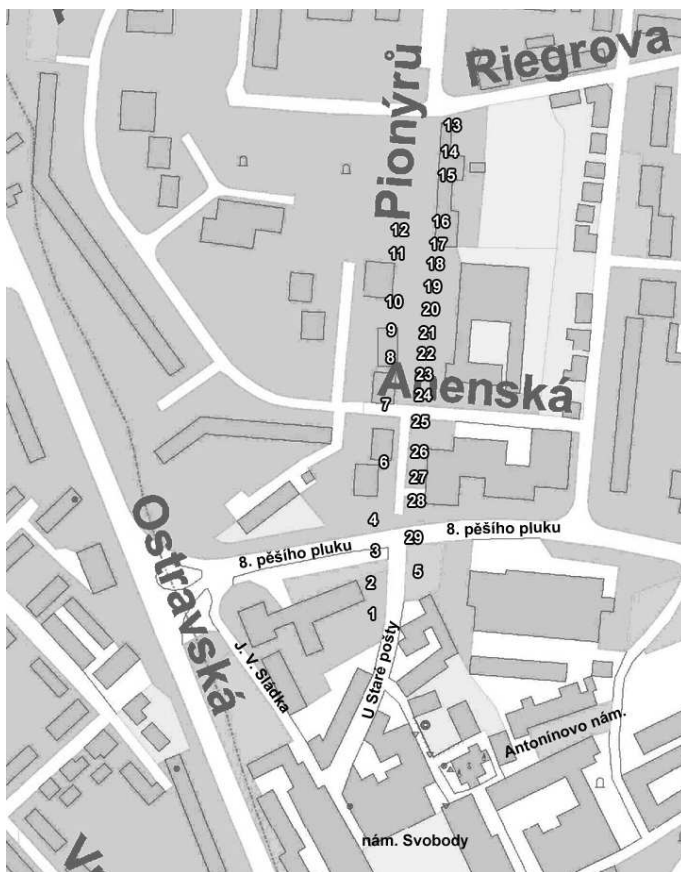
⁴ SOkA F-M, Sběrka map a plánů, inv. č. 371, mapa Těšína, Jablunkova a Místku z r. 1880.

(Obr. 1a) Situační plán „Stadtgemeinde Místek“ z období 1. republiky, výřez Císařské silnice (Masarykovy třídy) se zakreslenými domy z článku, SOka F-M, Sběrka plánů, inv.č. 34.

Legenda k situačním plánům (stará čísla domů):

1. Dům bratří Tauberů č. 272	8. Dům rodiny Karasovy, nové čp. 752
2. Dům Alberta a Františky Špaletových č. 360	9. Dům Ludvíka Blattana
3. Dům pana Gřivnáče č. 264	10. Dům Jana Vostála č. 131
4. Dům pana Felixe Schuberta č. 278	11. Dům Gustava Federmanna č. 133
5. Karolínské lázně č. 373	12. Dům pana Poppa č. 134
6. Koloredov dům č. 141	13. Dům č. 25
7. Dům Klimenta Šlapety č. 150	14. Dům č. 24

(Obr. 1b) Situační plán z r. 2008, výřez s ulicí Pionýrů.

15. Dům č. 23	23. Dům č. 12
16. Dům pana Münstera č. 20	24. Dům č. 11
17. Obecní dům č. 19	25. Dům č. 10
18. Dům č. 18	26. Dům Jana Sytaře č. 9
19. Dům Kláry a Josefa Poláškových č. 17	27. Dům Františka Maywalda č. 8
20. Dům č. 16	28. Dům č. 7
21. Dům Ludmily Verlíkové č. 15	29. Dům č. 6
22. Dům č. 14	

Vybourána byla také zástavba zbývající části Císařské ulice vedoucí až k mostu, rovněž původně katastr Koloredov, jejíž zástavba byla nahrazena panelákovou výstavbou, původně Hornickým učilištěm a Hotelovým domem, zde však byla zachována silnice. Na ulici stály továrny, z nichž byla zbourána například Herličkova. Původní zástavba byla zdemolována v souvislosti s výstavbou sídliště Anenská.⁵

Na **místecké části Císařské silnice po levé straně cesty ve směru na Koloredov a Frýdek**, naproti domu továrníka Elzera, stál **dům bratří Tauberů č. 272 na parcele č. 115 (nové čp. 746, nová parc. č. 1708)**. Dům Firmy Bratří Tauberů byl situován dále od silnice, od které ho oddělovala zahrada se zahradní zdí u silnice. V roce 1887 Tauberové přestavěli původně přízemní dům podle plánů místeckého stavitele **Dominika Benesche**, který navrhl jednopatrový dům s valbovou střechou a neorenesanční klasicizující fasádou (obr. 2).⁶ Na hlavní osu průčelí byl umístěn vstup s pilastry po stranách ukončený trojúhelníkovým štítem. V přízemí člení fasádu dvojice sdružených obdélníkových oken. Neorenesanci dokládá kvádríková bosáž v přízemí, oddělená od 1. patra vyloženou kordónovou římsou s geometrickým řeckým meandrem. Obdélná sdružená okna, dělená sloupkem s pilastrem, s vyloženou klasicizující nadokenní římsou a probíhající podokenní římsou s balustrádou rytmizovala fasádu v 1. patře. Dům měl podlouhlý hluboký půdorys s probíhající chodbou s podkovovitým schodištěm na konci chodby. Přízemí vyplnily obchody, a kanceláře a byt a 1. patro další byt. Od roku 1904 byl dům napojen na domovní kanalizaci (Hauskanal). V roce 1908 vypracoval plány adaptace interiéru **stavitel Hermann Ripper**, který navrhl například nové schodiště. V roce 1909 nakreslil další plány adaptace interiéru **Ferdinand Hladký**, jenž navrhl menší dispoziční změny v 1. patře, například koupelnu. **Firma Bratří Tauberové** vlastnila mechanickou tkalcovnu, pro kterou nechala přistavět k původnímu **domu č. 272 na parcele č. 115** ve dvoře

⁵ SOKA F-M, MěNV F-M, inv. č. 334, k. 222, demolice domů, soupisy domů určených k demolici, demoliční výměry.

⁶ SOKA F-M, MěNV F-M, inv. č. 334, k. 222, plán z r. 1887.

budovu **mechanické tkalcovny s obchody a sklady**.⁷ Původní dvorní objekty byly přestavěny a rozšířeny dle plánu **stavitele Hermanna Rippera** z roku 1897, kdy byla část budovy zvýšena o jedno patro (obr. 3). V přízemí se nacházely obchody přístupné z boční uličky a v patře se využívaly další obytné místnosti domu. Za ní ve dvoutraktové přízemní budově byl umístěn mechanický provoz tkalcovny, kde byly místnosti zaklenuty pruskými klenbami, zřejmě původní část stavby.

Dalším zajímavou stavbou byl sousední **dům č. 360, který stál na parcele č. 114 (nové čp. 747)** naproti Karolínským lázní, a jehož vlastníkem byli **majitelé tkalcovny lněného a bavlněného zboží Albert a Františka Šlapetovi**. Členové rodiny Šlapetových se aktivně účastnili veřejného života ve městě a byli činní v místních spolcích, sdruženích i ve správě města Místek.⁸ Nesmíme opomenout Viléma Šlapetu, který byl starostou v Místku a v tomto domě také bydlel. Jako architekti se proslavili bratři Lubomír a Čestmír Šlapetové, kteří vypracovali pro rodné město mnoho zajímavých projektů jako například dům Okresní nemocenské pojišťovny v Místku.

Protože dům Šlapetových stál na Císařské silnici, musel se ke stavbě vyjádřit zástupce „Císařských silnic“ inženýr Čermák, jehož požadavky ke stavbě, stavební linii a k technickým podmínkám kvůli provozu říšské silnice byly zapsány v protokolu z 24. března 1900.⁹ Stavební linie vedla od zahradní zdi na pozemku Tauberů k rohu domu souseda pana Gřivnackého č. 264. Střední rizalit nového domu nesměl přesáhnout přes stavební linii. Při stavbě musel být vydlážděn kanál podél cesty vzdálen 3,45 m od novostavby, 3,40 m od stavební linie zahradní zdi souseda Taubera a 3,50 m od rohu domu Gřivnackého. Před domem byl vystavěn 2 m široký chodník ve stejné výškové úrovni jako silnice a úroveň podlahy v přízemí musela být 60 cm nad úrovní chodníku.

⁷ Tamtéž, plány.

⁸ František Šlapeta byl například členem Družstva pro vystavění Národního domu v Místku, Karel Šlapeta byl stavebním komisařem v obci Koloredov v 80. letech 19. století.

⁹ Tamtéž, protokol z 24. března 1900 a 18. června 1900.

K protokolu vypracoval stavitel **František Pechač** situační plány silnice a novostavby (obr. 4).¹⁰ Po posouzení projektu a plánů zástupcem úřadu císařských silnic (k. k. Strassenärar) a po splnění všech požadavků byl tento projekt zaslán ke schválení c. k. Moravskoslezskému místodržitelství v Brně, které vydalo stavební povolení. Úřad také požadoval, aby se manželé Šlapetovi a následující majitelé povinně starali na vlastní náklady o odvodňovací kanál podél jejich domu. Plány pro novostavbu domu manželů Šlapetových v Místku vypracoval **stavitel František Pechač** v roce 1900,¹¹ kdy stavitel nakreslil dvě varianty plánů, první z února a druhý z prosince 1900, které se lišily dispozičně i stylově.¹² Dle stavebního povolení a protokolu o kolaudaci bylo zvoleno půdorysné řešení plánů druhé varianty z prosince roku 1900. Dle první varianty plánů z února (obr. 5) stavitel navrhl jednopatrový dům nepravidelného půdorysu lichoběžníku dvoutraktové dispozice s průjezdem do dvora na krajní levé ose při pohledu z ulice. Fasáda byla navržena v klasicizujícím neorenesančním stylu se středovým rizalitem, jenž byl členěn dvěma okenními osami a třemi pilastry s kompozitní hlavicí. Okna v 1. patře byla rámována šambránou s nadokenní římsou s klasicizujícím dekorem a s trojúhelníkovým frontonem. Pod okny probíhala podokenní římsa s balustrádou pod okny v rizalitu. Fasáda domu, členěná vyloženou kordónovou římsou, měla pásovou rustiku. V prosinci 1900 vypracoval Pechač druhé plány, které byly dle dobových fotografií a situačního plánu z roku 1904 realizovány (obr. 6 a, b). Především nebyl realizován průjezd, a tím dispozice získala tvar nepravidelného půdorysu s odsazenou krajní osou od silnice pro předzahrádku místo průjezdu. Dům měl rovněž dvoutraktovou dispozici s chodbou uprostřed, do níž vedl asymetricky umístěný hlavní vstup do síně, která vedla k dvouramennému schodišti v druhém traktu. V přízemí i v prvním

¹⁰ Tamtéž, situační plán z března 1900 v Místku, sig. František Pechač.

¹¹ Tamtéž, plány z roku 1900, stavitel František Pechač, v roce 1941 vlastnil dům Vilém Šlapeta, dvě varianty plánů.

¹² Tamtéž, plány domu, pohled, půdorysy a řezy budovy z února 1900 a plány z prosince 1900.

patře se v předním traktu nacházely pokoje a v zadním traktu kuchyně, spíže a toalety byly umístěny po obou stranách schodišťového prostoru v rizalitu. Na druhém návrhu zakreslil fasádu se středovým rizalitem, fasáda byla členěna osmi okenními osami 3+2+3. Druhý návrh z prosince 1900 byl modernější, především užitím secesních detailů na klasicizujícím neorenesančním členění. Autor užil různě omítnuté plochy, nároží byla zdůrazněna bosáží, přízemí mělo kvádríkovou bosáž a 1. patro pásovou rustiku. Rizalit byl členěn korintskými pilastry. Klasicizující okna s šambránou s kapkami a s klenákem, trojúhelníkové frontony a návojevé římsy se zdobnými detaily rytmizovala fasádu. Mezi okny 1. patra byla fasáda zdobena secesními motivy s maskaronem se štítkem a kouřovou křivkou. Toto dispoziční i eklectické výraznější řešení fasády bylo dle fotografie nakonec realizováno (obr. 7). Roku 1904 byla v domě zřízena domovní kanalizace podle situačního plánu.

Sousední dům pana vrchního inspektora **Gřivňackého č. 264**, jehož podobu známe z půdorysu přestavby v roce 1933, byl přízemní podsklepený dům, jenž měl v přízemí uprostřed probíhající chodbu. Po stranách chodby se nacházely dva byty a schodiště na půdu po levé straně.¹³ Vstupní fasáda měla na hlavní osu vstup a byla rytmizována šesti okenními osami. V roce 1966 byl dům zbourán. Další dokumentace domu se nezachovala.

Vedle domu Gřivňackého si **Felix Šubert** (první předseda Národní záložny Místecké) postavil dům **č. 278 (nové čp. 749)** asi v roce 1870. Jednopatrový obytný dům, který byl ukončen sedlovou střechou, ale částečně podsklepen, a obsahoval dva byty dvoupokojové a tři byty třípokojové, které zahrnovaly i koupelny.¹⁴ Dům stál u mlýnského náhonu, přes který vedla dřevěná lávka. Šubert požadoval zaklenutí náhonu novým mostem, který je zakreslen na situačním plánu mlýnské strouhy asi z roku 1878. Na plánu je také zakreslen původní dům pana Rušiny obdélného půdorysu, který později patřil panu Gřivňackému. Dům byl zbourán v roce 1966.

¹³ Tamtéž, plány půdorysu stavitele Klemy z roku 1933.

¹⁴ Tamtéž, odhadní posudek pro demolici domu z roku 1960

Mezi nejvýstavnější a nejzajímavější domy patřily **Karolínské lázně v domě č. 373 (nové čp. 55)**, jenž stál na pravé straně Císařské silnice ve směru na Frýdek naproti Šlapetova domu a vedle domu pana Elzera č. 260 (nové čp. 54), který zůstal zachován a sousedí se Starou poštou (původně vyhořelá Elzerova továrna). Stavební pozemky vlastnil a dům stavěl místecký stavitel a architekt **František Pechač**. Stavitel požádal o stavební povolení u Okresního hejtmánství v Místku na překlenutí a přeložení mlýnského náhonu protékajícího na parcelách č. 116 a č. 292 a na výstavbu jednopatrového obytného domu s parními lázněmi v suterénu v prosinci roku 1901.¹⁵ Na základě této žádosti proběhlo 16. ledna 1902 komisionální řízení a vodní řízení na místě stavby za účasti městské obce Místek a Koloredov.¹⁶ V listopadu roku 1901 vypracoval **stavitel František Pechač** situační a výškopisný plán, na kterém byla zakreslena regulace části mlýnského náhonu přes parcely č. 116, č. 292 v Místku a č. 205 v Koloredově a určení stavební čáry pro výstavbu domu.¹⁷ Mlýnský náhon měl být zregulován a částečně přeložen do větší vzdálenosti od Císařské silnice a pod stavbou zaklenut částečně z kvádrů a částečně z lomového kamene. Šířka dna byla 2,85 m a hloubka vody 30 cm a výška vrcholu klenby 1,28 m. Spád zůstal nezměněn a další úsek potoka měl zůstat otevřen. Do mlýnské strouhy nesměly být odváděny splašky, nýbrž pouze dešťová voda. Klenba musela být postavena na cementové maltě. Majitel byl povinen část zaklenuté strouhy pravidelně čistit, aby nedošlo k ucpání a zvednutí vody. Přestože byl tento návrh přijat, v březnu roku 1902 žádal stavitel Pechač o překlenutí celého úseku mlýnského náhonu na parcelách č. 116, č. 292 a č. 205. Dne 26. dubna 1902 se konalo další komisionální jednání na Okresním hejtmánství v Místku, kde za přítomnosti představitelů obcí Místku a Koloredova a sousedů proběhlo vodní řízení ve smyslu vodního zákona §83 o zaklenutí a rozšíření mlýnského náhonu přes celé parcely, aby se mohly

¹⁵ SOkA F-M, OÚ Místek, inv. č. 889, k. 1077.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž, situační a výškopisný plán ze září 1901, z listopadu 1901 a března 1902.

zastavět. Proti druhému návrhu regulace nebylo žádných námitek, proto bylo zaklenutí celého mlýnského náhonu na parcelách povoleno. Situační plán, na kterém byla zakreslena regulace mlýnského náhonu, byl přijat a povolen 30. dubna 1902 (obr. 9).¹⁸ Z komisionálního řízení se dovídáme také bližší informace přímo o lázních. Majitel chtěl zřídit parní lázně se sprchou a příslušnou šatnou a mimo ještě 4 nebo 6 kabin vanových lázní. Parní lázně se sprchou a šatnou musely být odděleny od vanových lázní. Stěny musely být omítnuty hladkou cementovou omítkou či emailovými dlaždicemi, aby se daly dobře čistit. Ve zdech musely být otvory pro ventilaci, jež se dají otvírat a zavírat, a okna s ventilačními sklápěcími křídly. Místnosti musely být řádně vytápěny a osvětleny. Roury pro přívod páry a teplé vody nesměly vyčnívat ze zdi, aby návštěvníci s nimi nepřišli do styku. Z jednání vyplývaly další požadavky na umístění parního kotle a jeho užívání. Voda pro dům se měla brát ze studně. V dalších bodech byly sepsány další požadavky, např. o vyvěšení lázeňského řádu, zákaz koupání osob různých pohlaví v jedné koupelně, zákaz provádění jakékoliv léčby, zákaz osobám mladším deseti let a velice chabým osobám se koupat bez doprovodu, dosažitelná lékařská pomoc aj.

V březnu roku 1902 **František Pechač** vypracoval stavební plány, které však nebyly při stavbě zcela dodrženy (obr. 10 a, b).¹⁹ Projekt byl částečně pozměněn, neboť manželé Pechačovi museli prodat rozestavěné lázně ve veřejné dražbě 4. února 1904, ve které je koupil pan **Karel Darek**. Manželé Karolina a Karel Darkovi žádali o kolaudaci svého domu č. 373 už 16. května 1904, proto lze předpokládat, že dům byl z větší části hotov a dokončovací stavební práce nebyly tak zásadní. Dle srovnání s dobovými fotografiemi bylo řešení fasády a taktéž dispoziční řešení s charakteristickou věží s kopulí uprostřed a balkónem zachováno. Změny byly v dekoraci na fasádě nebo dílčí odlišnosti v uspořádání

¹⁸ Tamtéž, situační a výškopisný plán z 30. března 1902, sig. František Pechač.

¹⁹ Tamtéž, stavební plány Karolínských lázní z března 1902, sig. František Pechač.

místností. Avšak základní dispoziční členění, dělicí budovu na dvě části se samostatnými dvouramennými schodišti v zadním traktu, bylo zachováno. Suterén byl navržen jako trojtrakt s podélně probíhající chodbou uprostřed. Zcela byly odděleny prostory určené pro sklepy od lázní a každá část byla přístupná vlastním dvouramenným schodištěm. Trakt do ulice zaplňovaly sklepy a dvě prádelny, přístupné schodištěm při levé krajní ose a přímo schody ze zadního dvora. Do dvora byla přistavěna parní kotelna. V zadním traktu do dvora se nacházely lázně, které byla přístupné schodištěm v pravé části domu při pohledu z ulice. Po pravé straně schodiště byly situovány parní lázně se sprchou a na levé straně šatny a šest kabin vanových lázní. Pod předním traktem do ulice probíhal zaklenutý mlýnský náhon. Dům měl zvýšené přízemí 1,6 m nad úroveň chodníku a využitím nižší úrovně dvorního terénu byl zřízen suterén. Zvýšené přízemí mělo podélnou dvoutraktovou dispozici. V pravé části domu byl na čtvrtou osu umístěn vstup a schodiště, po jehož pravé straně byly kanceláře a komora a po levé straně třípokojový byt s kuchyní. Na levé krajní ose probíhala vstupní chodba se schodišti a levou část domu zabíral čtyřpokojový byt s kuchyní. Ke dvorní fasádě byly přistavěny toalety se spíží s verandou. V 1. patře se nacházely byty, u pravého schodiště tři a dvoupokojový byt a v levé části domu čtyřpokojový byt. Ze svislého řezu známe některé motivy vnitřní výzdoby, která byla secesní, bohatá a reprezentativní. Řešení fasády je také velmi bohaté s historizujícími prvky a secesními motivy. Dle plánu je na hlavní osu umístěn mělký rizalit, ukončený atikou, v přízemí s trojicí oken a pásovou rustikou a v 1. patře s balkónem podepřeným konzolami.²⁰ Fasáda byla v přízemí rytmizovaná okny s klenákem a zdobena secesními pásy s kanelováním a palmovými listy. Nad přízemím probíhal vlys se secesními stylizovanými rostlinnými motivy a maskarony. V 1. patře byla okna se štrápci po stranách rámována bosovanými lisénami se secesním rostlinným motivem mezi okny. Nad okny probíhal pás se secesním kanelováním, stylizovanými rostlinami a štůtky s kružnicemi s listy. Fasáda byla ukončena nízkou rovnou atikou

²⁰ Tamtéž, plán z března 1902, sig. František Pechač.

s vázami. Realizovaná fasáda se lišila pouze v detailech. Přízemí mělo jen pásovou rustiku a nad okny probíhal pás s nápisem firmy. Dle dobové fotografie bylo 1. patro zdobeno secesním rostlinným dekorem a linkami, festony nad okny, secesními ženskými maskarony mezi okny a na nárožích s kanelováním a secesními křivkami, stejně jako na štítě. Kopule byla zakončena věžičkou s lucernou (obr. 8). V roce 1913 zdědil lázně ředitel gymnázia Antonín Graupner a rodina Graupnerů vlastnila dům i po 2. světové válce. Dům byl zbourán koncem 60. let 20. století a na jeho místě se nacházelo více než čtyřicet let parkoviště.

Na druhé straně silnice **po levé straně** směrem na Frýdek za parcelou domu Felixe Schuberta, na **katastrálním území Koloredova**, stál **dům č. 141** (nové čp. 750), jež vlastnila na konci 19. století Viktorina Farníková (podle stavebního řízení roku 1881). Na počátku 20. století byla majitelem rodina Löwova. Dle plánu přístavby do dvora z 20. let 20. století víme, že to byl přízemní domek se sedlovou střechou. Plány a dokumentace k původnímu domu se bohužel nezachovaly.

Na vedlejší **parcele č. 204/202 v Koloredově** (obr. 13) si v roce 1881 **Kliment Šlapeta** postavil **dům č. 150** (nové čp. 751) podle plánů **stavitele Josefa Hartmanna**, který navrhl přízemní částečně podsklepený dům ukončený sedlovou střechou (obr. 11).²¹ Dispozičně měl dům typické půdorysné řešení dvoutraktové dispozice s asymetricky umístěnou probíhající chodbou se schodištěm v zadním traktu. Po pravé straně chodby se nacházel obchod se skladištěm a po levé kuchyň s dvěma pokoji. Přízemí bylo zaklenuto pruskými klenbami. Dům měl bohatě řešené vstupní průčelí v klasicizujícím slohu s neorenesančními prvky. Fasáda byla členěna pěti osami pásů oken s vyloženou nadokenní římsou a s podokenní římsou. Dům byl v r. 1909 přestavěn a zvýšen o jedno patro podle plánů **stavitele Josefa Hendrycha**, který navrhl jednopatrový dům se secesní fasádou (obr. 12). V přízemí zachoval původní půdorysné řešení, pouze upravil vnitřní dispozici domu novým podkovovitým schodištěm.

²¹ SOKA F-M, MěNV F-M, inv. č. 334, k. 222, plány domu Klimenta Šlapety v Koloredově z r. 1881, sig. Josef Hartmann.

V prvním patře se nacházela kuchyň s třemi pokoji a kabinetem, spíží, koupelnou a toaletou. Fasáda však získala moderní architektonický výraz. V přízemí byl vybourán vstup s výkladní skříní do obchodu. Secesní styl dokládají rostlinné motivy v suprafenestře oken a v reklamním štítu obchodu a kombinace různých povrchů omítky; rustiky, hladké a šrafovaného pásu. Pod korunní římsou probíhal štukový pás s rostlinnými motivy. Průčelí doplňují drobné geometrické detaily. Fasáda tvoří celek, který není dělen kordónovou římsou.

Sousední dům s průjezdem vedle Šlapetova domu, **nové čp. 752**, vlastnila rodina Karasova. Dle spisu o budově v roce 1965 byl přes sto let starý. Dům nebyl zbourán, avšak byl přestavěn. Sídlil v něm po dlouhou dobu Dům dětí a mládeže a v současné době Středisko volného času Klíč. Je jediný na této straně ulice, který nebyl zbourán.

Na sousední **parcele č. 202/b v Koloredově po levé straně Císařské cesty** směrem do Frýdku **stál dům č. 131 (nové čp. 754)**, který vlastnil c. k. sekretář **Jan Vostál**, jenž zvýšil dům o patro podle plánů místeckého **stavitele Ferdinanda Hladkého** v roce 1899.²² Jednopatrový nepodsklepený dům, ukončený valbovou střechou, měl třítraktovou dispozici s probíhající chodbou uprostřed s podkovovitým schodištěm. V přízemí se nacházely tři pokoje s kuchyní a v 1. patře kuchyň se čtyřmi pokoji, spíží a toaletami (Aborte) na verandě u schodiště. Dům měl historizující fasádu se středním rizalitem, ukončeným vikýřem se segmentovým štítem. Fasáda měla klasicizující prvky s nadokenními římsami a okny se šambránou s ušima, probíhající kordónovou římsou, bosovaným nárožím a probíhající pásovou rustikou v přízemí, má však již eklektický ráz.

Vostálův dům sousedil na jedné straně s domem **Ludvíka Blattana (nové čp. 753)** a na druhé straně s **domem č. 133** na parcele č. 202/2 (**nové čp. 755**) Gustava Federmanna (později rodina Eggerova), vedle kterého stál **dům č. 134 (nové čp. 756)** rodiny Poppů. Plány a dokumentace k domům se nezachovaly. Vedle pozemků rodiny Poppů vedla Zahradní ulice.

²² Tamtéž, plány z 1. července 1899, sig. Ferdinand Hladký.

Na druhé straně cesty po **pravé straně se Císařská silnice** protínala s Riegrovou ulicí, která probíhala na stejných místech jako dnes. Na nároží Císařské a Riegrové ulice stál **dům č. 25 (nové čp. 757)**, který vlastnil kolem roku 1900 Julius Berger. Dům byl zbourán. Sousední **dům č. 24 (nové č. 764)** vlastnila Julie Berknopfová, která si nechala vystavět jednopatrový dům v roce 1894. Dům stále stojí a jako jediný má zachovalou původní fasádu, která byla vystavěna v neobarokním slohu s kartušemi v nadokenních římsách a probíhající podokenní římsou. **Dům č. 23 (nové čp. 766)** vlastnil v roce 1894(7) Antonín Černý podle stavebního řízení s Julií Berknopfovou, avšak v roce 1903 vlastnil dům již pan Tauber. Tento dům byl v 50. letech 20. století přestavěn a susedil s domem č. 20.

Vedlejší **dům č. 20 na parcele č. 237 a 238 (nové čp. 767), stojící naproti domu č. 133 a po pravé straně císařské silnice**, si postavil živnostník **Leopold Münster** v roce 1903, kdy zboural původní objekt pro výstavbu jednopatrového domu pro byt a obchod (Wohnhaus a Geschäftshaus). Bohužel se nedochovaly plány, přesto však známe dispozici budovy ze zápisu obce z 25. května 1903.²³ Jednopatrový dům měl v přízemí uprostřed probíhající chodbu, po její levé straně byly tři obchody a po pravé straně byt s třemi pokoji, kuchyní, spíží, toaletou. První patro zabíral pouze jeden byt s šesti pokoji, kuchyní, kabinetem, toaletou a koupelnou a na dvorní fasádě vedle schodiště se nacházela veranda přístupná z chodby. Byla obydlena i půda, kde se využívaly dvě místnosti. Dům byl podsklepen. Stavitelem byl dle protokolu **Hermann Ripper**. Řešení vstupní fasády známe až z plánů z roku 1939, kdy byl dům zvýšen o jedno patro při přestavbě budovy pro Zemskou odbornou školu pro ženská povolání. Do roku 1939 vlastnil dům Spolek pro udržování živnostenských škol pokračovacích, od kterého dům koupilo město Místek dle rozhodnutí zastupitelstva z 21. srpna 1939. Budova byla určena pro školu pro ženská povolání, jež byla přestěhována z okupovaného Těšína.²⁴ Dům měl podle plánů architekta,

²³ SOKA F-M, AM Místek, inv. č. 479, k. 152.

²⁴ Tamtéž, kupní smlouva, rozhodnutí městské rady.

stavitele, tesařského znalce a soudního znalce Františka Hamrlíka z Frýdku v 1. patře na hlavní osu arkýř. Součástí domu byl dvůr, letohrádek a zahrada. Dům dnes stojí, avšak fasáda byla pozměněna. V budově se nacházela například zvláštní škola a v současné době tam sídlí Středisko volného času Klíč.

Vedle Münstrova domu byl vystavěn **Obecní dům (Gemeindehaus) č. 19 (nové čp. 769)** podle plánů stavitele **Hermann Rippera (obr. 14 a, b)**. Dne 16. září 1895 bylo uděleno stavební povolení a v září 1896 byla stavba dokončena za působení starosty Pokludy.²⁵ Stavitel navrhl jednopatrovou budovu ukončenou valbovou střechou. Dispoziční řešení bylo podobné jako u výše uvedených domů s probíhající chodbou uprostřed s dvouramenným schodištěm v zadním rizalitu. V přízemí se v pravé části domu nacházela kancelář se strážnicí a obecní zasedací sál a v druhé části domu byl umístěn byt s kuchyní a třemi pokoji. V 1. patře se rozprostíraly dva byty s kuchyní a třemi pokoji. V každém mezipatře byly situovány toalety po stranách schodiště. Fasáda měla neorenesanční řešení s toskánskými sloupy po stranách na mělkém středovém rizalitu, který byl ukončen neorenesančním štítem s volutou po stranách a završen segmentovým obloukem. Historizující fasáda byla členěna kordónovou římsou s pásovou rustikou a probíhající podokenní římsou a trojúhelníkovými nadokenními římsami.

Sousední původní **dům č. 18 na parc. č. 1758 (nové čp. 770)** byl roku 1895 obecním majetkem. V roce 1955 byl původní dům zbourán a nahrazen dvoupatrovou budovou se čtyřmi byty, s provozovny a garáží, která byla zkolaudována v r. 1957.²⁶ Plány původního objektu se v demoličních spisech nedochovaly.

Dům č. 17 (nové č. 771) stál naproti domu č. 131 a byl postaven na místě původního dřevěného domu pro **Kláru a Josefa Poláškovy** roku 1881. **Stavitel Josef Hartmann** vypracoval v roce 1880 plány přízemního částečně podsklepeného domu se sedlovou

²⁵ SOKA F-M, MěNV F-M, inv. č. 334, k. 223, plány z 6. září 1895.

²⁶ Tamtéž, protokol o demolici, výstavba nového domu a plány z r. 1955.

střechou²⁷ s půdorysem lichoběžníku. Fasáda byla rytmizována pěti okennými osami 3+2 se šambránami s klenákem a probíhající nadokenní římsou na konzolách. Fasáda byla horizontálně členěna pásovou rustikou a ukončena pásem s obdélnými okénky s šambránou. Z protokolu stavební komise Koloredova víme, že sousedé z domu č. 16 Gustav a Johanna Federmanovi prodali kousek svého pozemku pro výstavbu domu. Dům prošel přestavbou za majitele Zainera už v letech 1899 až 1907, kdy byly přistavěny obytné místnosti v části patra a toalety s žumpou.

K domu č. 16 (nové čp. 772, nové č. parc. 1762), jehož majitelem byl Gustav Federmann, se stavební dokumentace nedochovala. V roce 1961 byl zbourán.

Dům č. 15 (nové čp. 773) vlastnila Ludmila Verlíková, která si nechala postavit jednopatrový dům podle plánů **stavitele Franze Neussera** z Příbora v roce 1897.²⁸ Zachovaly se však dva totožné plány podepsané dvěma různými autory, tedy frýdeckým stavitelem Ferdinandem Heinrichem juniorem a příborským stavitelem Neusserem. Navrhli jednopatrový dům s mělkým středovým rizalitem s převládajícími neoklasicistními a neorenesančními prvky (obr. 15 a, b).

K domům **č. 14 a č. 12** nemáme mnoho informací. V demoličních spisech se nedochovaly plány a spisová dokumentace se týká především drobných oprav dvorních přístavků z 30. let 20. století a technického stavu z 60. a 70. let 20. století, který byl špatný. O **domě č. 14 (nové čp. 775)** z demoličních spisů víme, že to byl přízemní dům se sedlovou střechou, který obsahoval dva jednopokojové byty po stranách probíhající chodby a dvě místnosti v podkroví. Ze zápisů dále vyplývá, že byl vystavěn majitelem Františkem Hladišem roku 1885.²⁹ S domem sousedil **dům č. 12 (nové č. p. 776)**, ve kterém sídlila hospoda, ke které byla v roce 1898 přistavěna ledovna za

²⁷ Tamtéž, plán sig. Josef Hartmann r. 1880, kolaudační protokol a povolení stavby z r. 1880

²⁸ Tamtéž, plány z roku 1897.

²⁹ Tamtéž.

majitelky Terezie Svížové. Bližší informace a stavební plány se nedochovaly.

Dům č. 11 (nové čp. 778) známe pouze z plánů z přestavby stavitele Jana Klemy z roku 1920 za majitele Raimunda Beitla, kdy byl dům rozšířen přístavbou k zadní fasádě a podkrovní místností. V přízemním podsklepeném domku se sedlovou střechou se středovým vikýřem se nacházely dva byty s kuchyní a dvěma pokoji, toaletou a koupelnou. Fasáda byla členěna okny s nadokenní a podokenní římsou.

Dům č. 10 (nové čp. 779) vlastnil roku 1889 Ernest Leschner a rodina Leschnerů vlastnila dům i na počátku 20. století. V domě byla živnostenská provozovna řeznictví.

Sousední původně dřevěný dům č. 9 vlastnila rodina Janíková v roce 1887. Zděný **dům č. 9 na parcele č. 216** si nechal postavit pan **Jan Sytař** na místě dřevěného domu v roce 1897. Dům stál naproti domu č. 141. Jan Sytař působil ve funkci stavebního komisaře obecního výboru (Gemeindeausschuss) Koloredova na konci 19. století. V souvislosti s výstavbou domu musel stavebník postavit kanál podél svého domu při Císařské silnici a nad ním vydlážděný odvodňovací příkop (Rigol) pro odvedení vody z cesty. Majitelé domů podél kanálu a příkopu byli povinni udržovat a čistit příkop a kanál na vlastní náklady, kanál i příkop však zůstal majetkem státu.³⁰ **Stavitel Eduard Kočí** navrhl jednopatrový dům se sedlovou střechou (obr. 16).³¹ Nový dům měl dvoutraktovou dispozici se střední probíhající chodbou s podkovovitým schodištěm. V levé části domu se nacházela dílna a obchod (Magazin) a v pravé části kuchyň s dvěma pokoji. V prvním patře byly umístěny dva byty s kuchyní a dvěma pokoji. Vstupní fasáda byla členěna pěti okenními osami oken 2+1+2. Na hlavní ose vystupuje rizalit ukončený atikou s oknem s trojúhelníkovým frontonem a s volutami po stranách. Opět byla užita v přízemí pásová rustika a v 1. patře hladká omítka s nárožní bosáží. V podokenních římsách a v přízemí se nacházela bosáž s motivem

³⁰ Tamtéž, protokol z 8.4.1897.

³¹ SOKa F-M, MěNV F-M, inv. č. 334, k. 223, stavební plány z r. 1897.

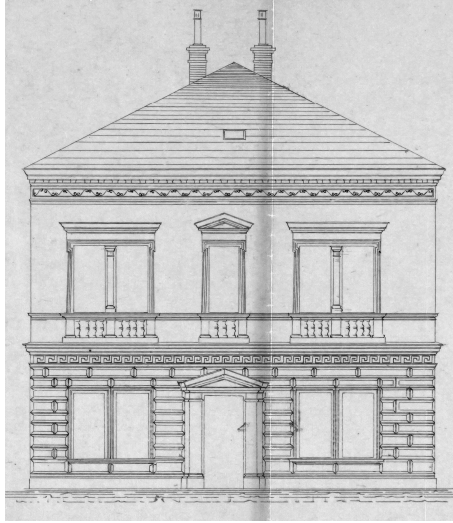
broušeného diamantu. Fasáda byla navržena v neorenesančním duchu a řešení je obdobné jako u domu č. 15.

K domům č. 8, č. 7 (nové čp. 790) a č. 6 se nedochovaly plány ani dokumentace, víme však, že dům č. 8 (nové čp. 782) vlastnil na přelomu století František Maywald (obr. 17) a dům č. 6, stojícího na parcele č. 205, byl majetkem místeckého stavitele Františka Pechače. Mezi domy č. 6 a č. 7 probíhala kolmo na Císařskou silnici původní Erbenova ulice, která byla ještě na katastru Koloredova. Dům č. 6 stál u mlýnského náhonu, za kterým se nacházelo katastrální území Místku, a stály Karolínské lázně.

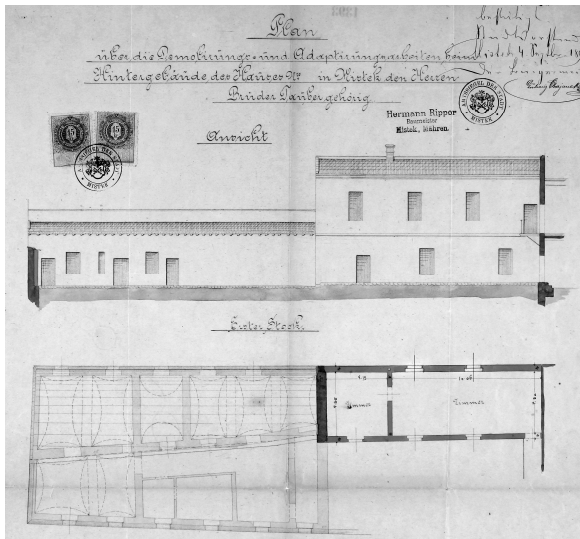
Domy původní Císařské silnice získaly na konci 19. století bohatou výstavbou či přestavbou původních domů ráz měšťanských domů s historizujícími fasádami, pro které byla typická kombinace neorenesančního a neoklasicistního členění fasády. Secesní modernější fasády, které se kolem roku 1900 už v místní architektuře prosadily, nenacházíme příliš často, vyjma Karolínských lázní, domu manželů Šlapetových č. 360 z roku 1900 a domu Klimenta Šlapety, přestavěného však až v roce 1907. Zajímavou budovou, přesahující rámec měšťanských domů, jsou Karolínské lázně. Domy na Císařské silnici patřily mezi výstavnější ve městě. Plány domů vypracovali místní stavitelé, kteří navrhovali regionální měšťanskou architekturu, která častými přestavbami splňovala neustále se měnící požadavky a potřeby obyvatel. Ve svých plánech v 80. i v 90. letech 19. století uplatňovali především neorenesanční prvky a stavby v klasicizujícím slohu, které jsou použity i na stavbách institucí jako je například budova Národního domu od stavitelů Františka Tichého a Antonína Teblicha z Brna. Vídeňský architekt Josef Hudetz zase navrhl historizující fasádu městské radnice a spořitelny v roce 1897, kde užil více stylů, neorenesanční okna v aedikule a středový rizalit se sochami, bosované pilastry a nárožní arkýř se secesními motivy, maskarony, reliéfy v profilovaných kosočtvercích, které najdeme mezi okny 2. patra.

Při Císařské silnici v Koloredově v úseku od křižovatky s ulicí Anenská až ke Koloredovskému mostu sídlily významné firmy, mezi které patřila například mechanická tkalcovna, bělírna a úpravna Karla Herličky, vedle továrna na zboží vlněné

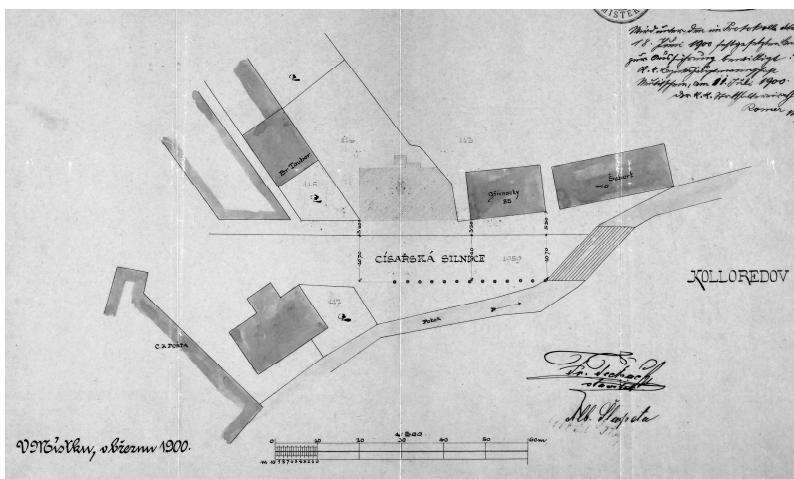
a bavlněné a barvírna Aloise Lembergera a jeho rodinná vila, dále sekárna Firmy Rumpal a likérka firmy Hermanna Löwa. Výstavba továrních budov, skladů a rodinných vil majitelů firem a osudy těchto rodinných podniků si vyžaduje samostatný článek, neboť problematika si zaslouží více pozornosti.

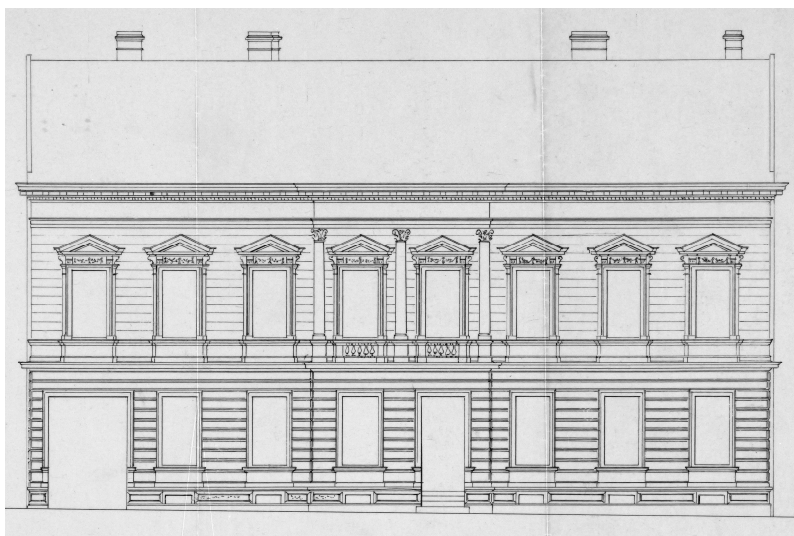
(Obr. 2) Plán průčelí domu č. 272 bratří Tauberů, r. 1887, sig. Dominik Benesch (SOKA F-M)

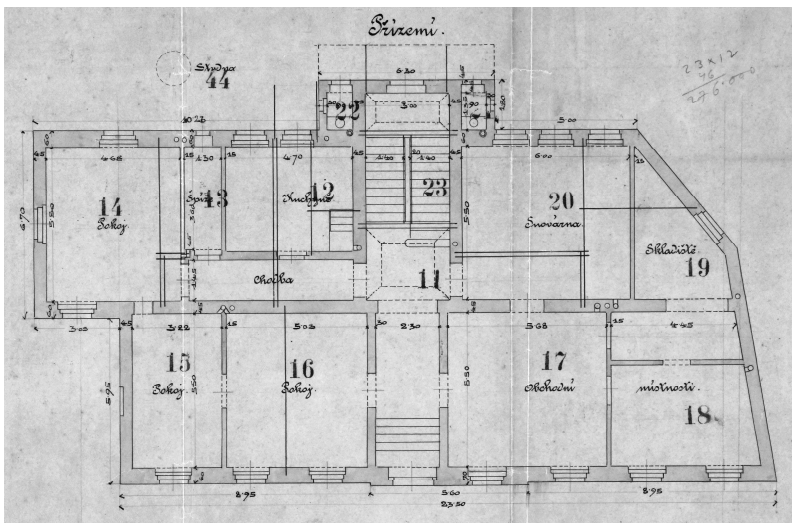
(Obr. 3) Plán mechanické tkalcovny Firmy Bratří Tauberů, r. 1897, sig. Hermann Ripper (SOKA F-M)

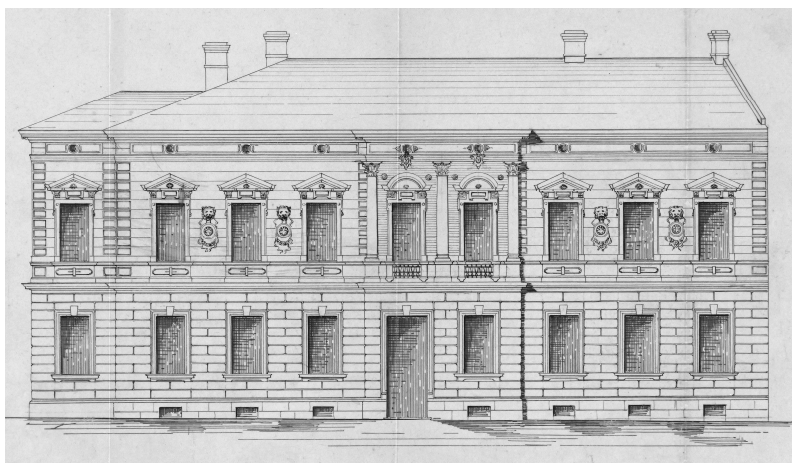
(Obr. 4) Situační plán domu manželů Šlapetových, březen 1900, sig. František Pechač. (SOKA F-M)

(Obr. 5) Nerealizovaný návrh průčelí Šlapetova domu č. 360, únor 1900, sig. František Pechač (SOKA F-M)

(Obr. 6a) Realizovaný návrh půdorys přízemí Šlapetova domu, prosinec 1900, sig. František Pechač (SOKA F-M)

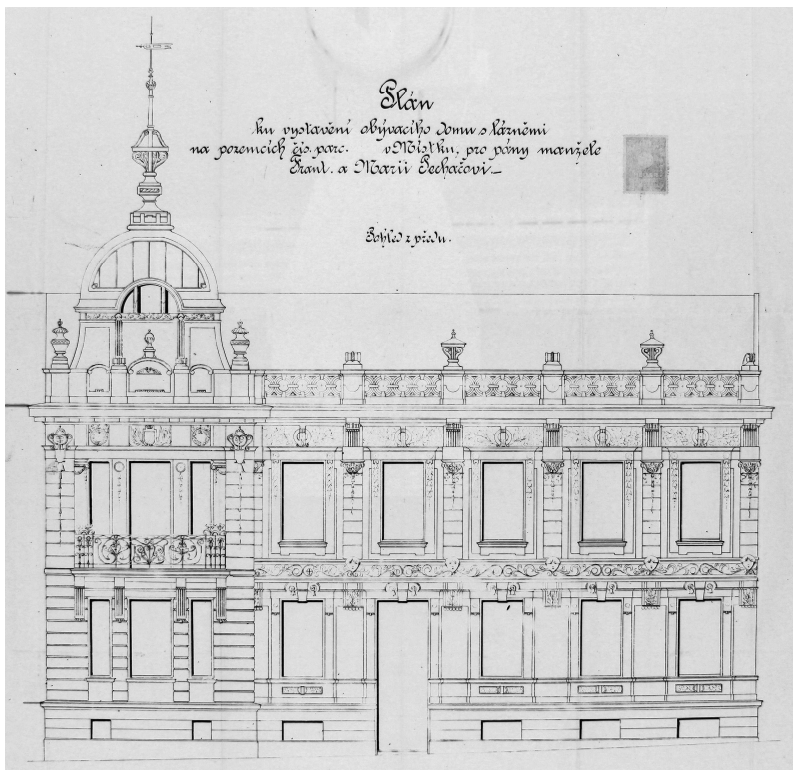
(Obr. 6b) Realizovaný návrh průčelí Šlapetova domu, prosinec 1900, sig. František Pechač (SOKA F-M)

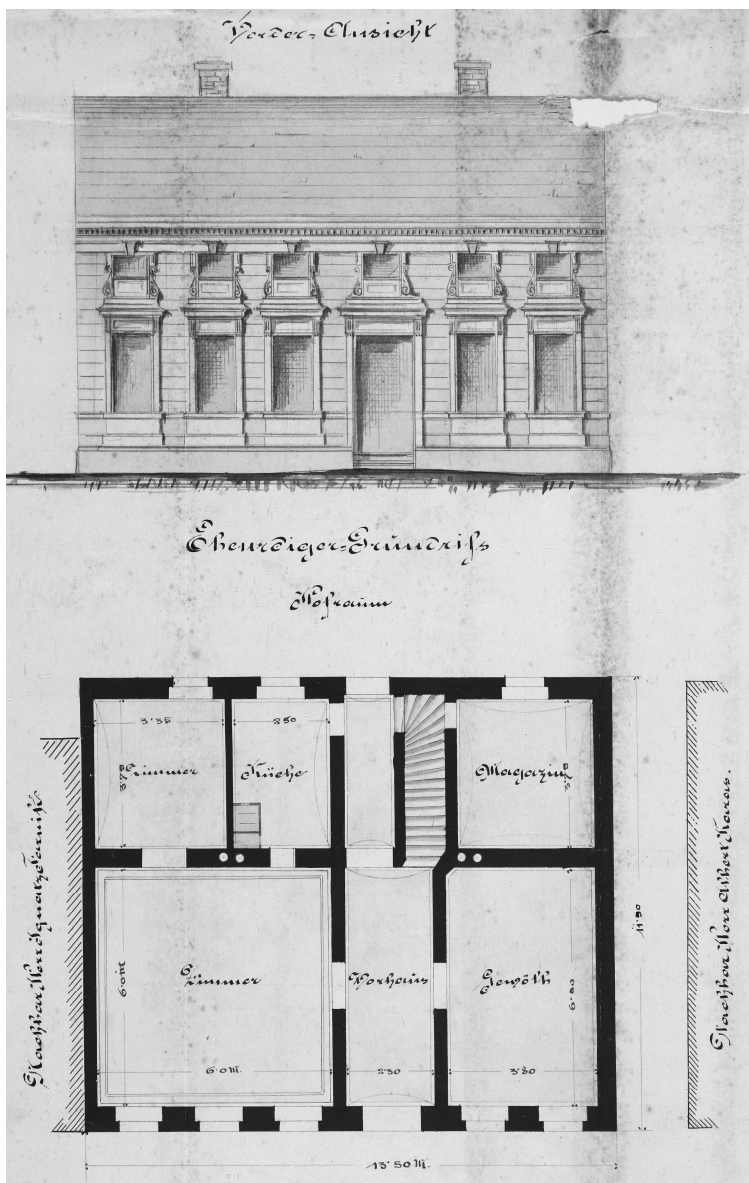
(Obr. 7) Fotografie Šlapetova domu, r. 1967, foto: M. Klega (SOka F-M)

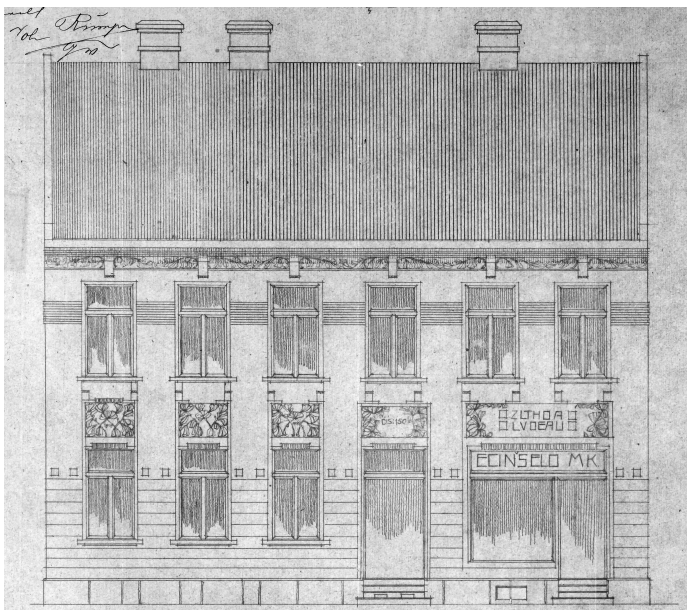
(Obr. 8) Pohled na Karolínské lázně od Koloredova, před r. 1918 (SOka F-M)

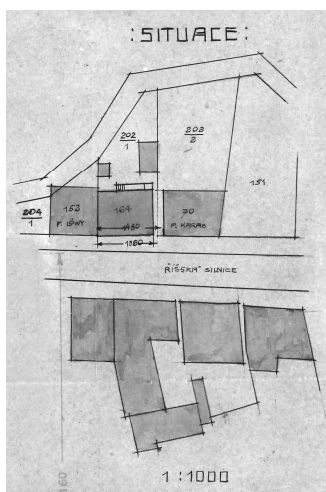
(Obr. 10b) Plán části vstupního průčelí Karolínských lázní, březen 1902, sig. František Pechač (SOKA F-M)

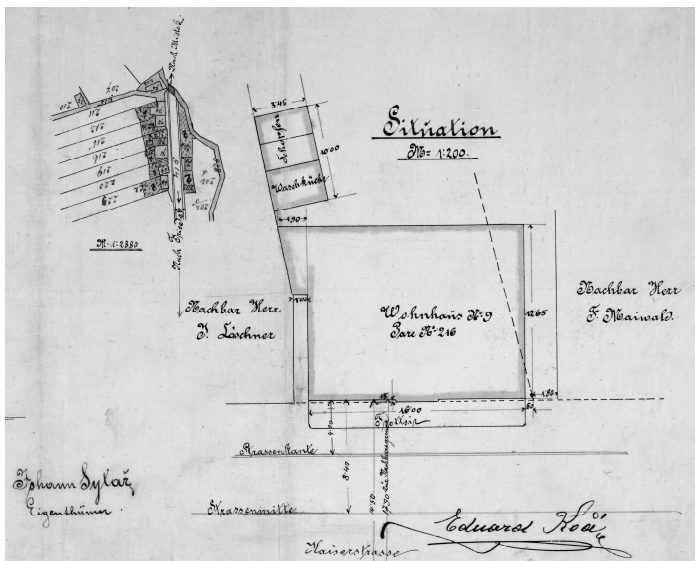
(Obr. 11) Plán průčelí a půdorysu domu č. 150 Klimenta Šlapety, r. 1881, sig. Josef Hartmann (SOKA F-M)

(Obr. 12) Přestavba domu Klimenta Šlapety, vstupní průčelí, r. 1909, sig. Josef Hendrych (SOKA F-M)

(Obr. 13) Situační plán domu Klimenta Šlapety, r. 1881 (SOKA F-M)

(Obr. 16) Situační plán domu Jana Sylače č. 9, r. 1897, sig. Eduard Kočí (SOkA F-M)

(Obr. 17) Pohled na dům č. 9 a č. 8.

APOŠTOLSKÝ ADMINISTRÁTOR FRANTIŠEK BORGIAŠ ONDEREK

Tomáš Benedikt Zbranek

V nadcházejícím roce uplyne padesát let od smrti jediného právoplatného apoštolského administrátora českotěšínského Msgre. ThDr. Františka Borgiáše Onderka. Mimo jiné vzhledem ke skutečnosti, že se dosud životní dráze tohoto význačného preláta našeho regionu nikdo odborně nevěnoval, shledávám za potřebné o jeho osobnosti alespoň krátce pojednat. Značnou část své duchovní dráhy prožil jakožto pedagog v kněžském semináři, avšak po ukončení druhé světové války začal být pověřován důležitými funkcemi v rámci církevní správy českého Slezska. Zvláště po roce 1948 byl nucen coby ordinář, jemuž značně ubývaly tělesné síly, potýkat se s mnoha překážkami, které způsoboval nastupující komunistický režim. Je potřeba vyzdvihnout, že přes jistá úskalí se mu dařilo výše zmíněným problémům relativně úspěšně čelit a současně si zachovat i morální kredit.

František Borgiáš Onderek se narodil v Bruzovicích u Frýdku dne 13. října 1888 jako šesté dítě venkovského krejčího Josefa Onderka a jeho manželky Veroniky, rozené Střížové. Vystudoval s vynikajícím prospěchem místecké matiční gymnázium. Po maturitě vstoupil do biskupského semináře ve Vidnavě. I zde předstihl svým nadáním a prospěchem všechny své kolegy, přestože se v semináři přednášelo pouze německy. V červenci roku 1912 byl v kapli na zámku Jánský Vrch v Javorníku (okres Jeseník) vratislavským biskupem Georgem kardinálem Koppem vysvěcen na kněze.

Posléze se stává farním vikářem ve Frývaldově a krátce poté opět nastupuje ke studiu, a to na ústav pro vyšší vzdělání kněží ve Vídni. Ovšem první světová válka předčasně jeho pobyt v ústavu ukončila a Onderek byl ustanoven jako kaplan a katecheta ve Slezské Ostravě. Stal se držitelem vojenské hodnosti duchovní kapitán. Po skončení války byl v roce 1920 ve vidnavském semináři ustanoven profesorem dogmatiky a posléze pastorální teologie a katechetiky. Není bez zajímavosti, že Onderek byl

v průběhu celé existence semináře jediným působícím Čechem. Tamější pedagogové včetně Onderka byli rovněž vědecky činní a jejich díla vycházela nejčastěji ve vlastním sborníku *Wiedenauer Studien*. V roce 1921 je na Karlově univerzitě v Praze promován na doktora teologie. Ve Vidnavě pak setrvává plných 25 let. V tamějším německém prostředí však neztratil národní vědomí. U seminaristů všech tří národností, jež vyučoval (české, německé i polské), byl oblíben pro své tiché, skromné a demokratické jednání.¹

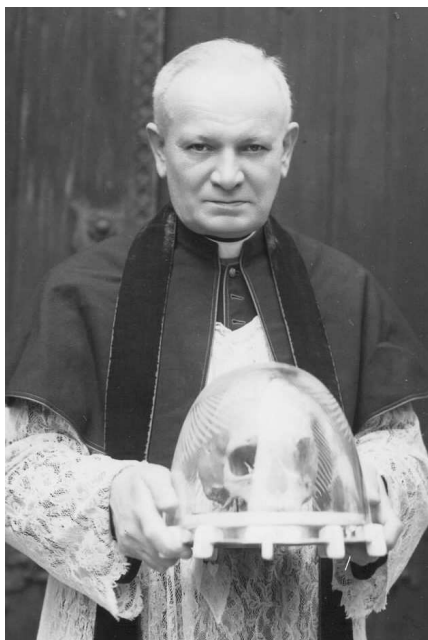
V letech 1935–1938 působil ve funkci správce západoslezského komisariátu vřatislavské arcidiecéze. Prostřednictvím tohoto úřadu F. Onderek disponoval relativně značnými pravomocemi, a to včetně personální oblasti. V roce 1936 byl papežem Piem XI. jmenován domácím prelátem s právem užívat titul monsignore. 21. června 1945 ustanovil vřatislavský arcibiskup Adolf kardinál Bertram, a to jen několik dnů před svou smrtí, F. Onderka zvláštním arcibiskupským pověřencem pro správu československé části arcidiecéze vřatislavské.² Po arcibiskupově skonu v červenci 1945 však bylo zapotřebí, aby Onderek obdržel jmenování i od nového vřatislavského ordináře, a proto v září téhož roku jej tamější kapitulní vikář Ferdinand Piontek ustanovil generálním vikářem československé části vřatislavské arcidiecéze, a to se sídlem v Českém Těšíně.³ Ke správě nesnadného úřadu měl F. Onderek všechny předpokládané schopnosti i vlastnosti. Znal dobře národnostní a náboženské poměry na Těšínsku i na Jesenicku z období svého 25letého působení ve Vidnavě a rovněž z výkonu svého úřadu arcibiskupského komisaře v době před vypuknutím druhé světové války. Také znal téměř všechny duchovní východního i západního Slezska. Mnozí byli jeho konseminaristy, jiní bývalými žáky ve Vidnavě.

¹ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Msgre. ThDr. František Onderek – životopis, 1975.

² Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Arcibiskup vřatislavský, 21. 6. 1945.

³ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Arcidiecéze vřatislavská: úprava církevní správy, 16. 10. 1947.

V pozadí výše zmíněného jmenování byla snaha o vytvoření nového biskupství, k němuž učinil Svatý stolec první krok tím, že dekretem ze dne 26. června 1947 zřídil apoštolskou administraturu českotěšínskou, což je v terminologii církevního práva jakýsi předstupeň diecéze. Papež Pius XII. současně jmenoval dosavadního generálního vikáře F. Onderka prvním apoštolským administrátorem (latinsky oficiálně Administrator Apostolicus ad nutum Sanctae Sedis) se sídlem v Českém Těšíně, který bezprostředně podléhal Apoštolskému stolci. České Slezsko se poprvé v dějinách dočkalo vlastní církevní autonomie.⁴

František Borgiáš Onderek s ostatky sv. Vojtěcha r. 1947 v Českém Těšíně

Nyní by bylo vhodné krátce se zmínit o tom, co funkce administrátora obnášela. Jeho pravomoci a povinnosti byly shodné

⁴ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Msgr. ThDr. František Onderek – životopis, 1975.

s biskupskými, kromě práva udílet jáhenská a kněžská svěcení. F. Onderek tedy řídil spolu se svými spolupracovníky celou apoštolskou administraturu, a to zejména ve vedení pastorační činnosti (např. udílení svátosti biřmování), ve výkonu správy výše zmíněné územní jednotky (např. ustanovování a odvolávání duchovních z jejich funkcí, správa a obnova majetku potřebného k vlastní činnosti) a ve výkonu moci soudní (například řešení otázek platnosti udílených svátostí, zejména manželství).

Z konkrétní činnosti administrátora Onderka je níže zmíněna problematika specifické pastorace apoštolské administratury, nedostatku duchovních a v neposlední řadě rovněž česko-polských konfliktů.

Značná část věřících byla polské národnosti, a proto se v mnoha farnostech konaly bohoslužby právě v polském jazyce. Bezproblémové zajištění duchovní správy tedy bylo podstatně náročnější než v jednojazyčných oblastech na území republiky.⁵ Zvláště v počátečním období existence administratury si řada farností stěžovala na akutní nedostatek českého kněžstva, v některých případech se naopak požadovalo ustanovení kněží polských. Již v roce 1947 např. farníci z jesenických Adolfovic a Domašova napsali F. Onderkovi mimo jiné toto: „My, podepsaní čeští a slovenští katoličtí osídlenci (...), všichni bez rozdílu stranické příslušnosti Vás tímto žádáme, abyste v naší farnosti ustanovili českého kněze. Náš kraj (...), v povodí řeky Bělé v délce přes 10 km, ve dvou farnostech nemá dosud ani jediného českého kněze... Za těchto okolností není divu, že náboženský život upadá, mravnost klesá, ba se i zvrhuje, neboť postrádáme svého duchovního vůdce, který by lid učil, napomínal a vedl...“⁶ Nepříznivé poměry byly vzápětí vyřešeny příchodem několika duchovních z olomoucké arcidiecéze. V pozdějším období však

⁵ Cf. *Apoštolská administratura českotěšínská. Stručná historie a několik čísel*. Rozhledy Severomoravského krajského výboru Sdružení katolických duchovních Pacem in terris v Ostravě 2, 1976, s. 8–9.

⁶ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Nejdůstojnější apoštolské administratuře v Českém Těšíně, 1947.

enormní nedostatek kněží pociťovaly všechny územní církevní jednotky v ČSSR, administraturu nevyjímajíc.

V období Velikonoc roku 1952 napsal administrátor Onderek v souvislosti s nedostatkem duchovních pastýřský list věřícím své církevní jednotky. Mimo jiné je v něm uvedeno: „Rozhlédneme-li se dnes po našich vlastech, vidíme s bolestí, že posvátné dědictví našich otců, odkaz sv. Cyrila a Metoděje, náboženský život našich farností je v nebezpečí. Není dostatek kněží, jejichž počet nelítostná smrt stále umenšuje, a zvláště není dostatek kněžského dorostu, těch, kteří by se z lásky ke Kristu obětavě věnovali duchovním potřebám svému lidu. Zvláště u nás na Těšínsku, kde nám rostou nová průmyslová střediska a dělnická města, bude nutno starati se i o budování nových kostelů a duchovní správu pracujícího lidu. Kristova slova ‚žeň je sice hojná, ale dělníků málo‘, jsou den ode dne bolestně pravdivější...“⁷

V prvních letech existence administratury čas od času docházelo k eskalaci národnostních česko-polských sporů. Často se ve stížnostech Čechů na Poláky objevoval jeden z neuralgických bodů vzájemných vztahů, a to rok 1938 a události s ním spojené. Velmi neutěšená situace například panovala v Rychvaldě na Karvinsku, kde podával opakovaná hlášení vedení administratury tamější farář Jan Baran. V jednom z nich, pocházejícím z června 1948, je mj. uvedeno: „Místní Poláci měli schůzi, je jich zde něco přes tři procenta. Jednali také o mně. Nyní veřejně vykřikují, kdyby je to mělo státi sto tisíc Kč, musí mne zničiti, že jsem Čech. Veřejně mi dávají taková jména a nadávky, kterých není možno pro hnus a sprostotu opakovati! Svého času mi slíbili, že mne pověsí na lípě Svobody... Věru, to je krásná ‚slovanská spolupráce‘, o kterou se tolik staráme!“⁸ Existují samozřejmě také

⁷ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Milovaní spolubratři a draží věřící! Pozdrav a požehnání ve jménu Páně! 27. 4. 1952.

⁸ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Vele důstojné Apoštolské administratuře v Českém Těšíně s oznámením následujícího, 10. 4. 1948, 2. 6. 1948.

dokumenty, kde si polští obyvatelé obdobně stěžují na občany českého původu.

Stojí jistě za zmínku, že v kritickém létě r. 1949 stál administrátor Onderek na straně biskupů, kteří v memorandu protestovali proti schizmatické státní Katolické akci, proti zatýkání kněží za to, že plní své stavovské povinnosti, proti soustavnému urážení církve a papeže, že je agentem imperialismu. Proti duchovním, kteří byli iniciativní při podávání protestních rezolucí, zakročila tehdy Státní bezpečnost. Bylo zatčeno a posléze souzeno několik vikářů a děkanů, též apoštolský administrátor českotěšínský František Onderek.⁹ Rozsudkem státního soudu však byl posléze osvobozen.¹⁰

Zároveň je však také nutné podotknout, že již v roce 1950 složil slib věrnosti lidovědemokratické republice, a to do rukou předsedy československé vlády Antonína Zápotockého.¹¹ Následujícího roku složil spolu s několika dalšími ordináři výše uvedený slib opětovně, a to nově pod následujícími podmínkami:

odvolání opatření učiněných na základě jim udělených tajných fakult, pokud tak již dříve neučinili

odvolání všech církevních trestů uvalených v jejich diecézích z politických důvodů na podřízené duchovní

bezvýhradně se stavět na půdu našich církevních zákonů č. 217/49 a 218/49 a příslušných vládních nařízení a plně uznat autoritu Státního úřadu pro věci církevní.

Na druhou stranu je však potřeba zdůraznit, že slib byl podepsán pod silným nátlakem státních orgánů a neobešel se bez ponižování církevních představitelů, což mimo jiné dokladuje vyjádření tehdejšího náměstka předsedy vlády Zdeňka Fierlingra, který všem přítomným ordinářům včetně Onderka sdělil, že v „zájmu jejich ochrany bude každému přidělen orgán Státní

⁹ Cf. VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*. Praha 1990, s. 94.

¹⁰ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Rozsudek státního soudu, 9. 6. 1949.

¹¹ Cf. VAŠKO, Václav: *Dům na skále 2. Církev bojující: 1950 – květen 1960*. Kostelní Vydří 2007, s. 24–25.

bezpečnosti, který bude mít povinnost je diskrétně všude doprovázet...“ Téhož roku se administrátor Onderek zúčastnil Prvního celostátního sjezdu katolického duchovenstva, na němž byla ustavena kolaborantská kněžská organizace pod názvem Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva, do jehož čela byl zvolen nechvalně proslulý exkomunikovaný kněz a dlouholetý ministr zdravotnictví československé vlády Josef Plojhar.¹²

Jak je z výše zmíněného patrné, F. Onderek nepochybně byl do jisté míry loajální ke komunistickému režimu, například na rozdíl od tehdejšího pražského arcibiskupa Josefa Berana, jenž zastával naprosto nekompromisní postoj, avšak z kolaborace jej v žádném případě vinit nelze. Navíc je třeba v této souvislosti zdůraznit, že prakticky po celé období, kdy vykonával úřad administrátora, byl v souladu s rozhodnutím státních orgánů obklopen kněžími, kteří s režimem aktivně spolupracovali. Dozajista nejznámějším z nich byl jeho nástupce ve funkci a dlouholetý předseda nechvalně známého Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris* Antonín Veselý, jenž se ujal řízení administratury v rozporu se záměry Svatého stolce.¹³

K dokreslení obrazu Františka Onderka je vhodné se také zmínit o jeho vřelém vztahu k českému písemnictví, české knize, ke starým náboženským tiskům, k literatuře o Slezsku, k umění vůbec, o jeho náklonnosti k rodnému kraji i rodné farnosti. Proto mimo jiné nepřekvapuje, že je autorem publikace *Jak jsem se stal milovníkem knih*, která byla vydána tři roky po jeho smrti. Citaci si nepochybně zaslouží například tato část díla: „Lásku ke knihám přinesl jsem si na svět už snad ve své krvi. Maminčin strýc byl vášnivým milovníkem knih a všechny ušetřené peníze vydával na knihy, které si sám vázal. Nakonec měl plnou světnici knih narovnaných na policích od podlahy ke stropu. Jako hoch a mladý student chodíval jsem k němu půjčovat si knihy, ale pro velký věkový rozdíl a jeho uzavřenou povahu nedošlo mezi námi

¹² Ibid., s. 299–300, 320–321.

¹³ Více ZBRANEK, Tomáš Benedikt: *Ordinář českotěšínský Antonín Veselý*. Časopis Těšínsko 2, 2008, s. 25–27.

k důvěrnějšímu sblížení. Knihy odkázal obecní knihovně a teprve pak jsem viděl, kolik toho nasbíral za celý svůj život! Za studentských let na českém gymnasiu v Místku nebylo peněz na kupování knih, ale zajímal jsem se o seznamy knih a různých nakladatelství a nejvíce se mi na nich líbila rozličná „nádherná vydání“. V septimě dočetl jsem se, že Unie rozprodává zbytek nákladu Babičky s Kašparovými obrázky za 12,-K; měsíční splátky po 1,-K umožnily mi získat knihu, kterou dosud mám. V oktávě dozvěděl jsem se, že v Praze se zakládá Spolek českých bibliofilů a vydá Bezručovy Slezské písně v krásné úpravě. „Slezské písně“ rozhodly, že jsem se v roce 1908 přihlásil za člena a zůstal jsem jím dosud.“¹⁴

F. Onderek inicioval vydávání týdeníku *Slezský katolík* s přílohou *Našim dětem* pro československou část vratislavské arcidiecéze. Roku 1945 rovněž vydal *Sbírky písní a modliteb pro katolické křesťany*. Je nutno také připomenout jeho úzké a přátelské styky s četnými umělci, básníky či malíři, například Petrem Bezručem, Maxem Švabinským či Cyrilem Boudou.

Intenzivní celoživotní práce se podepsala na jeho zdraví, ozvala se zhoubná nemoc, a to rakovina plic. Ještě v červenci 1962 oslavil v kruhu svých kněží a řady přátel zlaté kněžské jubileum. Po této slavnosti je již však natrvalo upoután na lůžko a ve středu ráno 24. října 1962 umírá. Všechno kněžstvo a jeho blízcí se s ním rozloučili v Českém Těšíně, odkud byl dne 29. října převezen a uložen do půdy své rodné obce.¹⁵ Pohřební obřady s příslušnými poctami vykonal za přítomnosti některých ordinářů rožňavský biskup Robert Pobožný.¹⁶ Život apoštolského administrátora, působícího v nesnadném období komunistického režimu, se završil.

¹⁴ ONDEREK, František: *Jak jsem se stal milovníkem knih*. Praha 1965, strana neuvedena.

¹⁵ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Msgr. ThDr. František Onderek – životopis, 1975.

¹⁶ Archiv Biskupství ostravsko-opavského, fond Apoštolská administratura českotěšínská, Beatissime Pater, 3. 11. 1962.

KARLOVA HUŤ - VÁLCOVNY PLECHU A. S. 1927 – 1945

Petra Syřinková

Během první republiky nebývale narůstala poptávka po jemném plechu. Na konci 20. let 20. století se spojili dva největší výrobci jemného plechu v Československu – Báňská a hutní společnost (v jejím rámci Karlova huť) a Železárny Rotava-Nýdek, firmy C. T. Petzold, aby spojením výroby a odbytu dosáhli vyšší efektivnosti a tím i vyšších zisků. Obě společnosti měly své válcovny již zastaralé a neodpovídající potřebám doby. Proto se 16. prosince 1927 sešly na společné schůzi správní rady obou společností a usnesly se sloučit výrobu a odbyt jemných plechů v jednu holdingovou organizaci, čímž se sjednotila výroba a odbyt produkovaných plechů.¹ Později byla tato dohoda doplněna o ustanovení, že bude v budoucnu za určitých podmínek možné vytvořit novou samostatnou akciovou společnost právě jejich sloučením. Pro oba podniky byla tato dohoda velmi prospěšná. Železárny v Rotavě-Nýdku neměly tak dobrou surovinovou bázi jako Karlova huť a také jejich poloha nebyla příliš výhodná. Zároveň majitel železáren Rotava-Nýdek, firma C. T. Petzold spatřovala zakotvení svého majetku v Československu za užitečné. Naproti tomu Karlova huť viděla v železárnách Rotava-Nýdek jistou konkurenci (vyráběly průměrně 50 000 tun plechů ročně). Tím pádem snaha po vzájemném sloučení byla oboustranná.² Při realizaci tohoto plánu se pak na náklad obou společností v letech 1929-1931 postavila v Lískovci nová válcovna plechu pro zpracování všech druhů plechů, která byla umístěna v bezprostřední blízkosti staré válcovny (tzv. „nová Karlova huť“). V průběhu dalších let se neustále rozšiřovala o další provozy. Tato nová válcovna ve spojení se starou se tak stala největším podnikem svého druhu v Evropě a převzala veškerou výrobu obou

¹ ZA v Opavě, f. BH/GR, i. č. 6896. Válcovny plechu. Zprávy o ujednání správní rady. Blíže: Žáček, R.: Válcovny plechu 1937-1939. R 917. Uložen v Muzeu Beskyd-Frýdek-Místek.

² ZA v Opavě, f. BH/GR, i. č. 6899. Karlova huť a Rotava-Nýdek.

společností.³ Byla postavena na měsíční výkon 6 500 tun jemných plechů. Vyráběla univerzální železo 135-600 mm šířky a do 30 mm tloušťky, široké železo o tloušťce 4 – 30 mm a šířce 150 – 600 mm, hrubé plechy tloušťky 3 – 30 mm při maximální šířce 2200 mm, střední plechy tloušťky 1 – 3 mm při rozměru 5000 x 1500 mm, jemné plechy od 0,3 až do 3 mm síly, ocelové plechy od 0,8 mm síly, žebrované plechy od 4 do 10 mm síly, plechy k výrobě nádobí, mořené plechy, mořené a hlazené plechy, plechy pro výrobu svinovacích rolet, pozinkované plechy hladké, vlnité plechy rovné a klenuté, surové, natřené nebo pozinkované, děrované plechy (sítové), ohnuté nebo svinuté plechy, větrací lutny, elektricky a autogenně svážené práce plechařské, menší konstrukce z plechu, korečky, strojní součástky.⁴

Výkonnost válcovny hrubých plechů činila 100 000 centů ročně. Výrobní kapacita všech 4 válcůch tratí jemného plechu činila 250 000 centů ročně. Tato válcovna byla doplněna válcovnou vlnitých plechů o dvou válcovacích tratích s lisem k výrobě vlnitého plechu a oddělení zinkování plechu s roční výrobní kapacitou 150 000 centů pozinkovaných plechů. Vyrábělo se na čtyřech elektrických strojových zinkovacích pánvích a jedné ruční pánvi na plechy o tloušťce větší 1 mm.⁵

Nově postavená válcovna byla umístěna ve dvou budovách o velikosti 75 x 200 metrů. Byla upořádána podle předem stanoveného plánu, aby se tak zajistila nepřetržitá výroba. Nejprve byly umístěny skládky, pak žhací pece na platiny, válcovací tratě, nůžky, mořirna s dresírováním plechu, žhací pece na plech, úpravna, klasifikace a nakonec skladiště. Tímto umístěním za sebou se docílilo nepřetržité a stále v jednom směru postupující výroby. S výstavbou nové válcovny se rovněž vybudovalo oddělení generátorového plynu, rozšířila se transformační stanice

³ Žáček, R.: Válcovny plechu 1937-1939. R 917. Uložen v Muzeu Beskyd- Frýdek-Místek.

⁴ Kořínek, V.: O způsobu a rozsahu výroby v nové válcovně plechu v Karlově huti. In: Technická práce na Ostravsku, s. 458.

⁵ Tille, J.: Význam Ostravska pro československé železářství. In: Technická práce na Ostravsku, s. 410.

novým vedením vysokého napětí z ústřední elektrické centrály, dále se zvětšilo dosavadní železniční spojení kvůli zajištění dopravy surovin a hotových výrobků.⁶ Nová válcovna vyráběla 4 druhy plechů – černé, mořené, hlazené a speciální. Rovněž zpracovávala ploštiny 300 mm šířky, které jí dodávaly Třinecké železářny. Ploštiny zahřáté na válcovací teplotu se vyválcovaly nejprve na předtažených stolicích na předvášky, které se pak ručně nebo na ohýbačích ohýbaly a po dalším zahřátí v 15 dvoukomorových pecích, 2 řetězových a 1 průběžné se doválcovaly na hotovních stolicích. Válcovací stolice byly soustředěny v 6 tratích, z nichž dvě byly poháněny společným asynchronním motorem.⁷ Vyválcované plechy se po obštížení ručně rozlepovaly a pak podle druhu plechu různě upravovaly. Černé plechy se po předchozím napínání na napínacích duostolicích balily do ocelových skříní a žhaly v tunelových pecích. Mořené, mořené a hlazené, speciální plechy se před žháním mořily v zředěné lázni kyseliny sírové, aby se získal čistý povrch a odstranila se vrstva okují, která vznikla při válcování. Mořené plechy se pak sušily ve čtyřech sušících pecích.⁸ Plechy do šířky 800 mm se válcovaly na stolicí s 1000 mm dlouhými válci, ale plechy do šířky 1000 mm se již válcovaly na stolicí s 1300 mm dlouhými válci. V další hale vedle válcovny byly umístěny nůžky, kterými se plechy stříhaly na potřebnou velikost, pak putovaly k mořárně, kde se mořily, potom se opláchly, vysušily a dopravily k dresírovacím strojům.⁹ Vychladlé plechy se dopravily do vedlejší haly, kde se odstříhovaly, vyrovnávaly a uložily do skladiště. Vedle haly s nůžkami byly instalovány žhací pece, kde se vyráběly i nejemnější a hladké plechy pro automobilové karosérie. V další hale bylo oddělení na žhání plechů, apretura, třídění plechů a skladiště hotových výrobků. Při plném provozu válcovna

⁶ Stočes, B.: 25 let Báňské a hutní společnosti, s. 167.

⁷ Kořínek, V.: O způsobu a rozsahu výroby v nové válcovně plechu v Karlově huti. In: Technická práce na Ostravsku, s. 459.

⁸ Tamtéž

⁹ Kořínek, V.: O způsobu a rozsahu výroby v nové válcovně plechu v Karlově huti. In: Technická práce na Ostravsku, s. 459.

spotřebovala ročně asi 78 000 tun platin, které jí dodávaly výhradně Třinecké železářny. Spojení mezi jednotlivými odděleními zajišťovala železniční síť.¹⁰ Dokonce byla přemístěna budova železniční stanice Lískovec, na trati Frýdek-Místek – Ostrava.¹¹ Stavba nové válcovny si vyžádala 120 000 000 Kč.¹² Propal v nové válcovně klesl o 29%, její výrobní kapacita stoupla 6x. Směna se tak zkrátila z 12 na 8 hodin. Spotřeba uhlí v ohřívacích pecích klesla o 70%. Výrobní kapacita tratí jemných plechů činila asi 40 000 tun ročně. Výrobky se prodávaly z 40% v Československu, zbylých 60% se vyváželo.

Stará válcovna jemných plechů se skládala z tratí na výrobu středních a tenkých plechů a lisu na výrobu vlnitých plechů. Byla k ní připojena pozinkovna, s kapacitou 20 000 tun pozinkovaných plechů ročně, dále pocínovna, přivezená roku 1937 z Nýdku a lakovna, která byla přidružena k pocínovně v roce 1941. Pocínované plechy se do té doby vyráběly pouze v Nýdku v Rudohoří. V době největší poptávky po pocínovaném plechu se celá výroba přesunula do Karlovy hutě. V době nedostatku cínu se náhražkou pocínovaných plechů staly lakované. Lakovna měla lakovací stroj, průběžnou sušící pec, tunelovou pec a ukládací zařízení. Jednotlivé tabule plechu formátu 765 x 535 mm v tloušťce 0,20 – 0,28 mm se vsunovaly ručně do lakovacího stroje k jednostrannému lakování lakem z umělých pryskyřic. Používalo se jich rovněž k výrobě konzervových krabic na maso a zeleninu.¹³

Mostárna prošla taktéž celkovou modernizací. Její výrobní program se vyvíjel podle potřeb a zájmů majitelů. Byla vybavena četnými novými stroji - radiální vrtačky, pily a nůžky pro nosníky a plechy, rovnací stroje na tyče, pneumatický buchar, kroužící stroj na úhelníky, hydraulická vrtačka a řada dalších menších strojů. Jako novinka se zavedlo elektrické svařování. Rovněž se pořídily nové elektrické jeřáby o nosnosti od 3 tun až do 15 tun.

¹⁰ Tamtéž

¹¹ ZA v Opavě, f. BH/GR, i. č. 1422. Spojení obce Lískovce s městem Frýdek.

¹² ZA v Opavě, f. BH/GR, i. č. 1409. Výrobní náklady.

¹³ ZA v Opavě, f. BH/GR, i. č. 1419. Stavební zprávy.

Zdokonalením provozu výroba stoupla takřkajíc o 100%, na 10.000 tun hotových výrobků.¹⁴ V roce 1928 byla do ní přesunuta výroba nýtů. Výroční kapacita se tím navýšila na 12 000 nýtů denně. O 2 roky později se k mostárně přidružila výroba sporákových plátů, jak hoblovaných drážkových plátů všech druhů a velikostí tak i celých snýtovaných souprav různých typů. Roční výroba činila 1 400 tun ročně. Nově byla zavedena výroba hřebů pro důlní kolejnice, které se vyráběly vyražením z různých odpadů plechů a platin, nejvíce pro potřebu dolů. Kapacita dosahovala 200 tun hřebů ročně.¹⁵

Mostárna ale především stavěla velké průmyslové stavby pro vlastní potřebu Báňské a hutní společnosti. Postavila válcovací haly pro novou válcovnu plechu Karlovy huti o rozměrech 75 x 200 metrů na 70 x 200 metrů. Celkově dodala 4 400 tun ocelových konstrukcí budov a jeřabových drah. Pro železárny v Třinci zhotovila ocelové konstrukce pro nové válcovny spojité tratě, nové mechanické dílny, výrobní výhybek a pro budovy Ilgerova měniče. Rovněž se věnovala stavbě těžních věží pro doly (např. pro doly Gabriela I. a II., Hedvika, Ludvík, Ignác II.). Pro důl Ignát postavila novou těžební věž o výšce 50 metrů, dále těžební budovu a velkoelektrárnu s kotelnou. Pro důl Pokrok zhotovila ocelovou konstrukci nové briketárny. Taktéž stavěla mostní konstrukce. K nejvýznamnějším silničním mostům patřily: most přes řeku Tisu u Velatína, most přes vranovskou přehradu u Starého Bítova a železniční most přes řeku Moravu u Lanžhota. Dodávala i ocelové konstrukce pro kotelnu a mlýnici se zásobníky velkoelektrárny v Třebovicích, pro rozvodnu v Třinci, také vyrobila stožáry pro celou trať 110 kV Třebovice-Dluhovice o délce 90 km, elektrické svařované stožáry pro trať 100 kV Ervěnice-Střekov. Rovněž se věnovala výstavbě reprezentativních staveb: kostra paláce Generálního ředitelství Báňské a hutní společnosti v Praze, dále kostry průmyslových a obchodních budov, např. v Karlových Varech obchodní dům „Herrschmann“,

¹⁴ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, i. č. 1419. Stavební zprávy. Dále ZA v Opavě, f. BH/GŘ, i. č. 1417. Mostárna.

¹⁵ Tamtéž

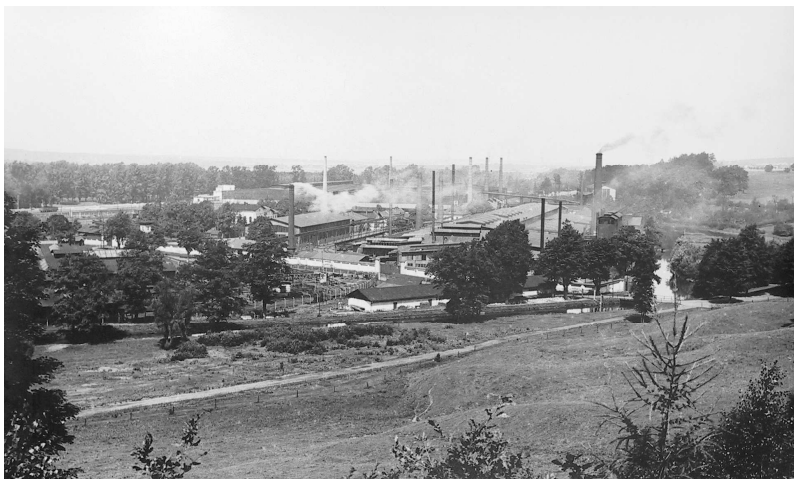
v Novém Smokovci léčebný dům „Palace“, v Bratislavě obytné domy družstva „Nová doba“ a „Národní dům“ Slovenské ligy. Dále postavila: železné konstrukce nádražní haly a ostrovních nástupišť v Solnohradě, nádraží v Bischofshofenu, rafinační závod na petrolej v Limanově, celý závod elektrické centrály v Poříčí u Trutnova. K její výrobní produkci se řadily i drobné obytné budovy stavěné z ocelových součástí lisovaných z plechu jako např. dělnické kolonie v Lískovci o 160 bytech a dělnické kolonie v Třinci. Rovněž se v ní vyráběly nádrže pro tekuté a jiné látky, plynojemy (v Třinci, Mariánských horách, ve Zlíně v Baťově továrně), stožáry pro dálková vedení elektrického proudu vysokého napětí – vedení linky Třinec – Moravská Ostrava a linky Přerov – Moravská Ostrava, obě pro Moravskoslezské elektrárny.¹⁶

Výrobní program Karlovy huti byl, jak je vidět, velmi různorodý a pestrý, výrobky dosahovaly výborné jakosti a kvality (odbyt nacházela nejen na tuzemských, ale i zahraničních trzích). Odbyt stoupl v roce 1937 až na 110 000 tun jemných plechů ročně, což představovalo téměř 75% veškerého československého odbytu. Na vývozu jemných plechů se podílela z 83% s exportovanými 28 094 tunami. Jednalo se mořené a černé jemné plechy, pozinkované a pocínované plechy.¹⁷ V roce 1929 však přišla velká hospodářská krize. V Karlově huti se koncem roku 1929 začal objevovat nedostatek zakázek. Následujícího roku, 7. dubna 1930, vyvěsilo vedení Karlovy huti vyhlášku, která oznamovala, že dnem 27. 4. 1930 se zastavuje na jeden týden práce a dělníci dostanou výpověď. To vyvolalo velkou bouři nevole. Situace se nakonec vyřešila kompromisem. Sice se na jeden týden práce v huti zastavila, ale tato doba se dělníkům započítala jako podniková dovolená.¹⁸ O rok později (1931) však proběhla v huti velká stávká.

¹⁶ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, i. č. 1417. Mostárna.

¹⁷ Teindl, J.: Největší válcovna ocelových plechů v Evropě. In: Technická práce na Ostravsku 1936-1946, s. 263. ZA v Opavě, f. BH/GŘ, i. č. 6802. Obraty.

¹⁸ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, i. č. 1427. Propouštění dělnictva, omezování práce.

Karlova huť v Lískovci ve 30. letech

V dubnu 1931 byl ředitelem jmenován ing. Doderer, který ihned po svém uvedení do funkce, 23. dubna dal výpověď 420 dělníkům. 5. května byly výpovědi dělníkům doručeny. To vyvolalo bouřlivou reakci mezi zaměstnanci, kteří se s výpověďmi nehodlali smířit. 6. května za propuštěné dělníky intervenoval závodní výbor, který žádal, aby výpovědi byly vzaty zpět. Navrhoval zkrácení pracovního týdne při odpovídajícím snížení mezd. Zároveň asi 700 dělníků protestovalo před bránou hutí kvůli výpovědím. Požadavky zaměstnanců nevzalo vedení na vědomí a zareagovalo celkovým zastavením práce. Na protest proti tomuto postupu tedy vyhlásili zaměstnanci celopodnikovou stávkou.¹⁹

Následující dne se na bráně závodu objevila vyhláška: „Nedostatek objednávek, jakož i přeskupení provozu a výroby přiměl nás k propuštění části dělnictva zákonitou cestou. Dosavadní, v klidu vedená jednání se závodním výborem byla dnes demonstracemi před budovou ředitelství a zastavením práce násilně ukončena. Proto jsme nuceni dnešním dnem zastavit výrobu ve všech odděleních závodu Karlova huť po dobu trvání

¹⁹ ZA v Opavě, f, BH/GŘ, i.č. 294. Stávky dělníků Karlovy hutě.

nejméně jednoho měsíce. Pracovní poměr veškerého osazenstva rušíme za dodržení 14 denní výpovědní lhůty, takže tato výpovědní lhůta končí dnem 20. května 1931.²⁰ Stávka měla bouřlivý charakter. Kromě udržovacích prací byla výroba úplně zastavena. Již 7. května předložili dělníci zástupci vedení závodu své požadavky: 1. Okamžité obnovení práce (do práce ať jsou přijati všichni propuštění zaměstnanci), 2. Pokračování jednání o pracovních podmínkách, 3. Ať je prozahálená doba proplacena, protože k ní došlo vinou zaměstnavatele.²¹ Vedení si na pomoc proti stávkujícím povolalo i četnictvo. Zároveň se snažilo získat aspoň část dělníků pro dostavbu nové válcovny. Snaha se vyplatila, část dělníků se dala přemluvit k nastoupení do práce. Koncem června tedy mohla zahájit částečný provoz nová válcovna, 25. 6. zahájili provoz na I. trati, 30. 6. i na II. trati. Vedení hutí se tedy podařilo narušit stávkovou jednotnost svých zaměstnanců. Stávka již neměla naději na úspěch. Po tomto kroku nezbylo stávkovému výboru nic jiného, než začít s organizovaným nástupem ještě stávkujících dělníků do práce. Stávkující tak nakonec podlehl soustředěnému tlaku vedení podniku. Po 7 týdnech svou stávku ukončili. 800 dělníků dostalo výpověď, zbylí se museli smířit s 20 % snížením platu.²² Avšak celou první polovinu 30. let 20. století se Karlova huť potýkala s nedostatkem práce. Teprve se zbrojnými zakázkami v souvislosti se zvýšením ohrožení republiky ze strany nacistického Německa docházelo postupně k navyšování výroby. Dokonce i propuštěným dělníkům byl obnoven pracovní poměr. Tato zbrojní konjunktura však neměla dlouhé trvání.

V roce 1937 se podle dřívější dohody realizovala dodatečná ustanovení smlouvy mezi Železárnami Rotava-Nýdek a Karlovou hutí. Vytvořila se tak nová akciová společnost „Válcovny plechu, a.s. Praha“²³, která vystoupila ze svazku Báňské a hutní společnosti. Ponechala si však polovinu akcií. Základní akciový

²⁰ Tamtéž

²¹ Tamtéž

²² Tamtéž

²³ ZA v Opavě, f, BH/GR, i.č. 1444. Stanovy spol. Válcovny plechu v Praze.

materiál Válcoven plechu, a. s. činil 50 000 000 Kč, a byl rozdělen na 50 000 akcií znějících na jméno majitele, v nominální hodnotě 1 000 Kč na jednu akcii. Ustavující valná hromada nové akciové společnosti se konala 25. 2. 1937 v Praze. Součástí nové akciové společnosti se kromě Karlovy huti a Železáren Rotava-Nýdek stal i závod v Schinwaldu v Rudohoří v Čechách. Ústředním ředitelem společnosti byl jmenován ing. Karel Kühnl, řediteli pak ing. Václav Kořínek a Václav Weis.²⁴

Roku 1937 československé válcovny jemných plechů vyvezly 147 306 tun jemných plechů do zahraničí. Z toho Válcovny plechu dodaly 109 943 tun jemných plechů, což představovalo 74 % podíl na celkové výrobě v Československu. Naproti tomu do Tuzemska československé válcovny jemných plechů prodaly 113 457 tun jemných plechů, z toho Válcovny plechu vyrobily 81 849 tun jemných plechů, což představovalo 72 % podíl na celkové prvorepublikové výrobě.²⁵

Pro prvorepublikový československý průmysl byly Válcovny plechu a.s. takřka nepostradatelné. Pro ilustraci uvádím dodávky čs. průmyslu v roce 1937: Smaltářenskému průmyslu, který byl z 100% závislý na plechu, dodaly 97,5% jemného plechu v hodnotě 59 miliónů Kč. Průmyslovým odvětvím zabývající se výrobou aut a motocyklů vyrobily 81,9 % plechu v hodnotě 56 mil. Kč. Bez plechu by nebylo obalového průmyslu. Válcovny plechu mu poskytly 99,5 % plechu. Odvětvím vyrábějícímu pily dodaly 82,6 % plechu. Konzervářenskému průmyslu (100% závislý na plechu) činil podíl dodávek od Válcoven plechu 99,5 % plechu. Odvětví vyrábějícímu hudební nástroje poskytly 92,5 % plechu v hodnotě 49 mil. 903 tis. Kč. Odvětví vyrábějícímu plechový nábytek vyrobily 69,3 % plechu v ceně 104 mil. 52 tis. Kč. Klempířskému a zámečnickému průmyslu obstaraly 70,4 % plechu.²⁶

²⁴ Tamtéž

²⁵ Teindl, J.: Největší válcovna ocelových plechů v Evropě. In: Technická práce na Ostravsku 1936-1946, s. 265.

²⁶ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, inv.č. 6900. Obchodní záležitosti. Dodávky pro rok 1937.

V průběhu 30. let 20. století Válcovny plechu vyvážely jemný plech do mnoha zemí. Do Švédska, Švýcarska, Německa, Itálie, Holandska, Jugoslávie, Rakouska, SSSR, Velké Británie, Finska, Norska, Rumunska, Polska, Egypta, Číny. Vyvezly plech v celkové hodnotě 1 699 598 000 Kč.²⁷

V březnu roku 1938 vypracovali vedoucí inženýři „Program výstavby závodu Karlova huť“ jehož hlavním cílem se stal přechod k smíšené metodě válcování tedy jak za tepla, tak za studena, jehož hlavním předpokladem se mělo stát vybudování nové širokopásové válcovny. Konkrétně se v programu navrhovalo zachovat u části produkce metodu válcování za tepla, u speciálních plechů do 800 mm šíře zavést moderní metodu smíšenou (šlo přibližně o jednu třetinu plánované kapacity) a u velkoformátových speciálních plechů větších šířek zavést metodu válcování za studena.²⁸ Návrh nebyl nakonec realizován z důvodů událostí roku 1938.

Napjatá mezinárodní situace konce 30. let 20. století měla dopad i na nově založené Válcovny plechu, a. s. Především obsazení československého pohraničí po Mnichovu 1938 se Válcoven plechu citelně dotklo. Těšínsko obsadila polská armáda již počátkem října 1938, v důsledku toho Karlovu huť a Třinecké železárny oddělila státní hranice. Okleštěním území československého státu se zmenšily jednak odbytiště, ztráty se projevíly v nepřímém vývozu a vyskytly se problémy s opatřováním surovin. Podle odbytové statistiky za rok 1937 ztratily Válcovny plechu obsazením pohraničních území 26,6, % z tuzemského odbytu a 54% z původních dodávek pro nepřímý vývoz. Koncem září a v říjnu 1938 nastal pokles zaměstnanosti a výroba a expedice klesly až na polovinu dřívějších měsíců. Územní změny vzniklé částečnou okupací republiky oddělily podnik od jeho tradičních surovinových zdrojů a nastaly potíže s vyřešením celních překážek pro dovoz ploštin z Třince. Jen

²⁷ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, inv.č. 6887. Bilance, účty, uzávěrky.

²⁸ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, inv.č. 1419. Stavební zprávy Karlovy hutě. Srovnej: Paclík, J.: Plány výstavby širokopásové válcovny na Ostravsku a Karlova huť. In: Sborník k dějinám válcoven plechu Frýdek-Místek, s. 142.

pomalu se podařilo částečně vyřešit otázku surovin, když byl v rámci Československo - polských jednání dohodnut bezcelní dovoz ploštín ve výši 50 000 tun, prozatím však jen na půl roku.²⁹ Další velké změny nastaly po 15. březnu 1939. Germanizace Báňské a hutní společnosti byla potvrzena přesídlením jejího sídla na území Říše – z Prahy do Těšína, s platností od 1. ledna 1942. Společnost se tak přetvořila v ryzí holding, který se nově jmenoval „Berghütte, Berg-und Hüttenwerksgesellschaft“.³⁰ Jednotlivé podniky se tak zařadily do samostatných dceřiných, resp. orgánových společností. Tyto změny se citelně dotýkaly Válcoven plechu, a.s. V souvislosti s vytvořením protektorátu a změnou kursu koruny vůči marce, zažádali odběratelé plechu ze Sudet o příslušnou úpravu cen. I nadále však trvaly problémy s dodávkami polotovarů, neboť dosavadní hlavní dodavatel Třinecké železárny začaly po vzniku protektorátu, své dodávky citelně omezovat. Potíže, způsobené nedostatkem materiálu, dosáhly té míry, že vedení Válcoven plechu uvažovalo o zřízení vlastní ocelárny pro Karlovu huť. Podnikovému ředitelství bylo proto uloženo vypracovat projekt výstavby ocelárny s válcovnou ingotů a ploštín s kapacitou cca 60–70 000 tun ročně. Projektována ocelárna měla stát na protějším břehu Ostravice. Vypuknutí 2. světové války v září 1939 a nové válečné podmínky výroby odsunuly tyto předválečné plány na vedlejší kolej a výroba byla na celých 6 let podřízena válečným potřebám.³¹

²⁹ Žáček, R.: Válcovny plechu 1937-1939. R 917. Rukopis uložen v Muzeu Beskyd.

³⁰ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, i. č. 2417. Koncern Berghütte, Berg – und – Hüttenwerke gesellschaft Teschen.

³¹ Tamtéž

PŘÍLOHY

Výrobní statistika Karlovy huti³² (v tunách)

Rok	Počet dělnictva	Hrubé plechy a široké železo	Černé a pozinkované plechy	Mosty a mostní a železniční konstrukce
1913	1045	12 500	19500	5400
1914	766	10 300	16300	5400
1915	1146	7500	19300	4800
1916	1319	10300	22900	6970
1917	1298	11100	19500	4780
1918	1124	9330	14700	2830
1919	1238	7250	16500	2410
1920	1318	8150	17900	1840
1921	1324	6910	17600	2910
1922	1259	5880	16700	1890
1923	1450	9490	20500	3030
1924	1581	9940	25700	4090

Stavba nové válcovny Karlovy huti³³ – ocenění v Kč

Stavba hlavních a pomocných budov	34.000.000 Kč
Strojní zařízení	42.000.000 Kč
Stavba kolonií a dělnických domů	24.000.000 Kč
Pece a komíny	11.500.000 Kč
Elektrické zařízení	8.500.000 Kč

Stav zaměstnanců Karlovy huti v letech 1920-1928³⁴

Rok	Úředníci	Mistři	Dozorci	Dělníci	Celkem
1920	43	16	6	1325	1390
1921	49	14	12	1324	1399

³² ZA v Opavě, f. BH/GŘ, i. č. 6802. Provozní zprávy. Obraty hmot a peněz.

³³ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, i. č. 1409. Výrobní náklady.

³⁴ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, inv. č. 1429. Stav zaměstnanců

1922	49	13	15	1259	1336
1923	50	16	14	1450	1530
1924	53	19	12	1581	1665
1925	63	18	15	1789	1885
1926	60	18	19	1875	1972
1927	60	18	20	1854	1952
1928	45	15	18	1878	1950

Zisky Karlovy huti v Kč³⁵

Rok	Tržby	Čistý zisk
1922	98.882 864	15.308 495
1923	101.172 605	4.619 849
1924	116.120 237	16.247 056
1925	128.646 240	16.544 793
1926	134.779 538	18.104 253
1927	144.689 764	16.493 756

Hlavní druhy dodaných jemných plechů Karlovy huti do republiky i zahraničí³⁶

Druh	Váha v tunách	Podíl % Válcoven plechu
<i>TUZEMSKO</i>		
Karosériové	593	100
Plášťové	287	100
Obalové	77	100
Poloolověné	19	100
Pocínované	9 448	100
Vlnité poloolověné	613	100
Vlnité černé	746	91,4
Mořené	26 138	81,4
Pozinkované	12 252	77,3
Černé jemné	28 178	58,9
<i>ZAHRANIČÍ</i>		

³⁵ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, inv. č. 6899. Výkazy účtů.

³⁶ ZA v Opavě, f. BH/GŘ, inv.č. 1401. Výrobní plán.

Poloolověné	112	100
Pocínované	1 061	100
Mořené	16 840	99,78
Pozinkované	2 846	79,5
Černé jemné	7 235	59,3

ORGANIZOVANÝ ODSUN NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA Z FRÝDKU A MÍSTKU*

Filip Urbanec

Studie se zabývá průběhem organizované části odsunu německého obyvatelstva z Frýdku a Místku.¹ Organizovaný odsun vycházel z podmínek Spojenecké kontrolní rady pro Německo, schválené 20. listopadu 1945 a předpokládající k 1. srpnu 1946 přijmout 2, 5 milionu Němců z ČSR do sovětského a amerického pásma okupovaného Německa.² První transporty podle této dohody do americké zóny vyjely 24. a 25. ledna z Mariánských Lázní a Českých Budějovic.³ K ukončení spolupráce amerických okupačních orgánů při přejímání osob německé národnosti došlo začátkem roku 1949, když mezitím probíhaly tzv. dodatečné odsuny, nejčastěji členů rodin, jejichž příbuzní již byli odsunuti.⁴

* Tato studie je přepracovanou a doplněnou verzí seminární práce z právních dějin (seminář Mg. Jany Janišové, Ph. D.). Seminární práce: Urbanec, Filip: Odsun Němců z Frýdku-Místku. Frýdek-Místek 2010, 22 s. je uložena na Katedře teorie práva a právních dějin Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

¹ Uvedené problematice se věnoval např. Pavel Carbol ve svém příspěvku do sborníku: Carbol, Pavel: Odsun Němců z Frýdku-Místku. In Broklová, Eva (ed): Věže Olivové ad honorem: sborník příspěvků k novodobým československým dějinám. Praha 2006, s. 160-169; Obecně k poválečnému postavení německých obyvatel včetně odsunu viz Brandes, Detlef: Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska. Praha 2002; Kuklík, Jan a kol.: Vývoj česko-slovenského práva 1945–1989. Praha 2009, s. 11–60; Staněk, Tomáš: Odsun Němců z Československa 1945-1947. Praha 1991; Týž: Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa. Ostrava 1992.

² Usnesení Spojenecké kontrolní rady v Berlíně bylo vydáno 20. listopadu 1945 (Matějka, Dobroslav (ed): Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Praha 1996, s. 108).

³ Staněk, T.: Předpoklady, s. 64.

⁴ Státní okresní archiv Frýdek-Místek, fond Okresní národní výbor Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy

Mimo odsun do zahraničí podléhalo velké množství Němců také nuceným přesunům do vnitrozemí.⁵

Německý dům v Místku byl kulturním centrem Němců ve městě a v předmnichovském období také centrem henleinovské propagandy na Frýdecku i Místecku

Po skončení války byly osoby německé národnosti prohlášeny za státně nespolehlivé a s jejich další přítomností na území ČSR se nepočítalo.⁶ Ihned začalo zabavování jejich majetku, umístování do narychlo zřízených táborů a více či méně organizované vyhánění. Rozhodování úředních orgánů jim přisoudilo v lepším

a směrnice k odsunu Němců. Odsun, přesun a rozptyl Němců. Současná situace agendy a částečné přesuny působnosti v rozhodování o některých konkrétních otázkách (oběžník Ministerstva vnitra ze dne 10. ledna 1949).⁵ Tamtéž. Přesun a rozptyl Němců z pohraničních krajů (projev odb. přednosty Dr. Kučery na konferenci předsedů ONV v Praze ze dne 12. února 1948).

⁶ K názorům a plánům českého domácího odboje a čsl. představitelů v exilu týkající se Němců viz podrobněji Vondrová, Jitka: Češi a sudetoněmecká otázka: 1939-1945: Dokumenty. Praha 1994.

případě postavení na okraji společnosti, v tom horším nucený pobyt v pracovním táboře.⁷

Ve Frýdku a Místku bylo k 1. lednu 1945 přihlášeno 4 554 osob německé národnosti. Záznam z 1. srpna 1945 mluví o 4 150 osobách.⁸ Jejich osudy určovaly především zdejší národní výbory. Jednalo se o Okresní národní výbor sídlící v Místku (dále jen ONV) a Místní národní výbor ve Frýdku (jako městský byl označován až od roku 1960). Právě výpis z mimořádného zasedání MNV ze dne 19. května 1945 oznamoval: „*Usneseno, aby v nejbližší době byly zřízeny lidové soudy, provedena čistka města od německých živelů, provedena řádná evidence Němců a zřízen koncentrační tábor pro ně.*”⁹ Výnosy a nařízení z té doby obecně působí nervózním dojmem, byly vydávány ve spěchu a často obsahovaly nesmyslné příkazy, jejichž jediným cílem bylo německé obyvatele ponížít. Teprve po oficiálním schválení odsunu na konferenci v Postupimi¹⁰ je v textaci výnosů patrné uklidnění a větší plánovitost.

Během příprav a průběhu odsunu museli úředníci příslušných orgánů ve Frýdku-Místku ve zvýšené míře dbát pokynů nadřízených orgánů. Mezi nimi nejvýznamnější postavení

⁷ K fungování Národních výborů viz např. Kuklík, J. a kol.: Vývoj, s. 51–54; Např. k 1. říjnu 1945 bylo v pracovním táboře ve Frýdku-Místku zajištěno 1631 osob (SOKA F-M, fond Okresní národní výbor Frýdek-Místek 1945-1946, inv. č. 323, signatura III, karton 270, Potvrzení o dodání nebo propuštění Němců z internačního tábora, protokoly o výsleších, služební lístky a hlášení o stavu, organizační záležitosti. Zpráva velitele tábora pro ONV).

⁸ SOKA F-M, fond Městský národní výbor Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 133, karton 25, Evidence Němců, odsun, žádosti o úlevy, směrnice. Evidence Němců (sdělení frýdeckého MNV místeckému ONV ze dne 1. srpna 1945).

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Čl. XIII Zprávy o konferenci tří mocností v Berlíně ze dne 2. srpna 1945, resp. čl. XII Protokolu jednání Postupimské konference z 1. srpna 1945 (Churaň, Milan: Postupim a Československo. Praha 2001, s. 113-130).

zaujímalý oběžníky a směrnice Ministerstva vnitra upravující postavení německého obyvatelstva a přípravu odsunu. Zdejší úředníci se po celou dobu soustředili na co nejpřesnější plnění těchto pokynů. Dochované materiály obsahují velké množství strojopisných stránek, které z poloviny tvoří nařízení a směrnice nadřízených orgánů a druhou polovinu vzájemná korespondence zdejších úřadů týkající se jejich provedení.

ONV předně nařídil provést soupis nedostatečně vybavených Němců v internačních táborech a podat o tom zprávu do konce ledna 1946. Chybějící vybavení se poté mělo vyžádat u Fondu národní obnovy v Praze.¹¹ 21. ledna byli referenti národních výborů upozorněni, že Ministerstvo vnitra vydalo nové *Směrnice k provádění soustavného odsunu (transferu) Němců z území Československé republiky* (Výnos ministerstva vnitra č. B-300/1990 ref. B ze dne 31. prosince 1945).¹² V evidenci na základě výnosu z 5. 11. 1945 se 6. 2. 1946 nacházelo v celém okrese 4 208 Němců, z toho 1 500 si podalo žádost o československé státní občanství.¹³

*Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 19. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti Německé a Maďarské*¹⁴ zbavoval osoby německé národnosti

¹¹ SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců. Nedostatečné vybavení Němců (sdělení ONV v Místku všem místním národním výborům v místeckém okrese a veliteli pracovního střediska v Místku ze dne 21. ledna 1946).

¹² Je dostupné v: SOKA F-M, fond Okresní národní výbor Frýdek-Místek 1946, inv. č. 330, signatura III, karton 281, Odsun Němců, povolení odkladů a výjimek, šetření o státním občanství, Němci neschopni odsunu pro nemoc, vyloučení Němců z odsunu.

¹³ SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců. Zavedení evidenčních lístků pro německé příslušníky (sdělení ONV v Místku Oblastnímu osídlovacímu úřadu v Moravské Ostravě ze dne 6. února 1946).

¹⁴ Kabátová, Hana: Benešovy dekrety: nejvýznamnější dokumenty v plném znění. Pardubice 2002, s. 55-58.

československého občanství ke dni nabytí německého občanství na základě předpisů okupační moci. Ostatní osoby německé národnosti pozbyly čsl. občanství dnem účinnosti dekretu, tj. 10. srpna 1945.¹⁵ Němci měli v zásadě dvě možnosti, jak si zajistit čsl. občanství a vyhnout se tak odsunu. Mohli žádat o zachování čsl. občanství nebo o jeho vrácení. V obou případech se žádosti podávaly ONV, který je po prošetření posílal přes zemský národní výbor (ZNV) Ministerstvu vnitra ke konečnému rozhodnutí. Žadatelé o zachování čsl. občanství se až do vyřízení žádosti považovali za čsl. občany, pokud jim ONV vydal osvědčení o národní spolehlivosti. Žádosti o vrácení čsl. občanství mohli podávat všichni Němci, kteří nesplňovali podmínky pro žádost o zachování čsl. občanství podle § 2. Všechny žádosti musely být podány do šesti měsíců od účinnosti dekretu, tj. do 10. února 1946.

Odsun se podle Směrnic č. B-300/1990 nevztahoval na Němce, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili v úředním hlášení za Čechy a Slováky, na osoby, které si podaly žádost o zachování čsl. občanství a získaly osvědčení a dále na manžely, manželky a nezletilé děti čsl. občanů, pokud si podali žádost o vrácení čsl. občanství. Z toho vyplývá, že odsun se měl vztahovat na německé obyvatele nežijící ve smíšeném manželství, i kdyby si podali žádost o vrácení čsl. občanství a tato žádost ještě nebyla zamítnuta. Podle pokynů ONV z 15. března 1946 se žádosti o vrácení občanství v případě prvorepublikových Němců (vyjma antifašistů) zatím neprojednávají a dotyčné osoby jsou tedy způsobilé pro odsun. Ostatní žadatelé (tj. Němci – antinacisté a bývalí Češi hlásící se k německé národnosti důsledkem nátlaku) měli zůstat na místě až do rozhodnutí o jejich žádosti.¹⁶ Již bylo zmíněno, že do 6. února 1946 si podalo 1 500 osob žádost o čsl. občanství. Sdělení ale neříká, zda se jednalo o žádosti o zachování čsl. občanství nebo o jeho vrácení, příp. dohromady. Situační

¹⁵ Staněk, T.: Odsun, s. 101.

¹⁶ SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců. Odsun Němců-vyplnění dotazníků (sdělení ONV všem velitelstvím stanic SNB v okrese ze dne 15. března 1946).

zpráva ONV k odsunu ze dne 14. února uvádí 2 250 žádostí o čl. státní občanství, z toho 7 vyřízených. Vyřizování zbylých žádostí mělo podle této zprávy trvat ještě jeden rok.¹⁷ Všichni si jistě uvědomovali, že výjimky z kolektivního postihování osob německé národnosti je nutno posuzovat tak, aby nedošlo k ohrožení tehdejší koncepce slovanského státu. Do poloviny února tak úřady kladně vyřídily jen 6 žádostí o vrácení československého občanství.¹⁸ Do stejné doby, tedy do poloviny února, přitom žádal vojenský pověřenec u ONV přípravu prvního transportu.¹⁹

Všichni němečtí obyvatelé byli již v květnu 1945 rozděleni do čtyř skupin, přičemž pouze ti ze čtvrté (tzv. Němci mírní a ze smíšených manželství) mohli obdržet příslib státního občanství (nejspíš se tím míní osvědčení o národní spolehlivosti). Žádosti musely nejprve přezkoušet příslušné místní národní výbory, a až poté postoupit ONV, ačkoliv Dekret č. 33/1945 Sb. roli místních národních výborů vůbec nezmiňuje.²⁰ Případné zamítnutí žádosti mohlo mít osudové následky. Stačilo totiž, aby byla zamítnuta žádost jen jednoho člena rodiny, aby ostatní začali žádat o zařazení do transportu nebo častěji o dobrovolné vystěhování. Jeden muž se například dověděl, že jeho manželka byla odsunuta až ve chvíli, kdy mu přišly zpět peníze, které jí předtím poslal. Následně dopisem požádal MNV ve Frýdku o povolení odcestovat do Karlových Varů, aby odtamtud mohl být také odsunut, „*poněvadž nemohu nechat moji manželku samotnou v cizině bez živitele.*“²¹

¹⁷ Tamtéž. Situační zpráva k odsunu ke dni 14. února 1946.

¹⁸ Carbol, P.: Odsun, s. 168.

¹⁹ SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců. Směrnice k provádění soustavného odsunu Němců z území ČSR (sdělení ONV v Místku Oblastnímu osídlovacímu úřadu v Moravské Ostravě ze dne 6. února 1946).

²⁰ SOKA F-M, MěNV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 133, karton 25, Evidence Němců, odsun, žádosti o úlevy, směrnice. Porada konaná dne 17./5. 1945 v zasedací síni.

²¹ Žádost napsaná v Doubravě dne 12. června 1946 (SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1946, inv. č. 330, signatura III, karton 281, Odsun Němců,

Pro odsun měli být uvolněni také všichni řadoví členové organizací, na něž se vztahoval tzv. velký retribuční dekret (č. 16/1945 Sb.) a na něj navazující směrnice Ministerstva vnitra.²² Podle velkého retribučního dekretu mělo být trestné již pouhé členství v SS, FS, Rodobraně a Szabadcsapatoku „*a jiných zde nejmenovaných organizací podobné povahy*” (Hl. 1, § 2).²³ Organizace podobné povahy blíže vymezily Směrnice ministerstva vnitra ze dne 16. ledna 1946.²⁴ Uvádí jich celkem dvanáct a Němců se týkalo zejména rozšíření trestnosti řadového členství na organizace SA, NSKK a Freikorpsu SdP.²⁵ Podle tajného sdělení Referátu národní bezpečnosti při Ministerstvu vnitra by se ustanovení zmíněného dekretu a směrnic k jeho provedení mělo týkat až půl milionu Němců, kteří by až do vyřízení případu nemohli být spolu se svými rodinami odsunuti. Bylo proto rozhodnuto dát v případech pouhého řadového členství přednost požadavku vysídlení před trestním stíháním. To se ale netýkalo těch, kteří se dopustili jiného zločinu podle velkého retribučního dekretu.

17. května 1946 došel na ONV příkaz Oblastního osídlovacího úřadu v Moravské Ostravě, že první odsun bude proveden 30.

povolení odkladů a výjimek, šetření o státním občanství, Němci neschopni odsunu pro nemoc, vyloučení Němců z odsunu).

²² Odsun Němců – pokyny stran příslušníků nacistických organizací (tajné sdělení Referátu národní bezpečnosti při Ministerstvu vnitra ze dne 4. března 1946) (Tamtéž).

²³ Dekret presidenta republiky č. 16 ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (Kabátová, H.: Benešovy dekrety, s. 19-37).

²⁴ Směrnice ministerstva vnitra č. j. Z/II-31366-45 ze dne 16. ledna 1946. Nacistické a fašistické organizace – výklad ustanovení §§ 2 a 3 retribučního dekretu (Borák, Mečislav: Spravedlnost podle dekretu. Šenov u Ostravy 1998, s. 327-331).

²⁵ Například členství v SA bylo jako žalobní důvod uváděno u více než čtvrtiny všech případů, které soudil Mimořádný lidový soud v Ostravě. Poměrně hojně bylo i členství v NSKK (nacistický motorizovaný sbor) (Tamtéž, s. 184-189, 194-198).

května a žádal připravit 15 vagónů pro 450 osob.²⁶ Referenti si již předtím vzali na starost dovybavení střediska v Místku (k čemuž byla určena Czajankova továrna), včetně čerstvé zásilky sto metrů slámy a zajištění poživatin pro 1 200 lidí na tři dny.²⁷ Odsun se prozatím neměl týkat opuštěných dětí, choromyslných, těhotných žen šest týdnů před a po porodu, nemocných (jejichž stav dokládalo lékařské vyjádření), antifašistů a obecně lidí, jejichž pracovní síla byla prozatím nepostradatelná. V případě osob příliš starých mohli podat jejich příbuzní žádost Ministerstvu vnitra o vynětí z odsunu za předpokladu, že převezmou závazek jejich péče, „*aby nepřipadly na obtíž veřejnému zaopatření.*”²⁸ Zvláštní kategorii tvořili tzv. okupanti, tedy ti, kteří před svým příchodem na území ČSR bydleli v Německu, a dále uprchlíci. Ti podléhali odsunu pouze tehdy, pokud měli původní bydliště v tehdejším americkém pásmu.²⁹

Určité problémy představoval fakt, že se na území pod správou ONV nacházelo asi dva tisíce osob z jiných okresů, které sem byly přiděleny na práci. Docházelo tak k trhání rodin, jejichž členové se pak často marně domáhali odsunu se svými příbuznými. Původní Směrnice č. B-300/1990 sice určily, že odsuvnou jednotkou je rodina, ale bez bližšího vysvětlení, což působilo velké problémy do budoucna. Teprve v květnu 1946 došlo s americkými orgány

²⁶ Příkaz přišel fonogramem, úředník si jeho obsah poznamenal tužkou na papír (10.15 dopoledne). Veškeré přípravy k odsunu probíhaly důvěrně (SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců).

²⁷ Tamtéž. Odsun Němců – zajištění slámy; Odsun Němců – zajištění poživatin (zpráva ONV z dne 28. ledna 1946).

²⁸ SOKA F-M, fond Okresní národní výbor Frýdek-Místek 1946-1948 inv. č. 333, signatura III, karton 284, Dodatečný odsun Němců, odložení odsunu z důvodu žádosti o udělení československého státního občanství. Vynětí některých osob německé národnosti z odsunu cestou milosti (sdělení Ministerstva vnitra ze dne 10. září 1946).

²⁹ SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců. Odsun Němců – vyplnění dotazníků (sdělení ONV velitelstvím stanic SNB v okrese ze dne 15. března 1946).

k dohodě, koho je třeba považovat za členy rodiny. Rodinu pro účely odsunu tak tvořili manželé, jejich děti do 18 let, rodiče manželů a dospělé děti, případně vnuci a vnučky, žijí-li bezprostředně před odsunem ve společné domácnosti manželů a jsou odkázáni na výživu od živitele rodiny.³⁰ Ministerstvo vnitra nařizovalo zpětné slučování rodinných příslušníků na náklady zaměstnavatele.³¹ I tak se stávalo, že do přejímací stanice dorazili jednotlivci, které Američané odmítali přijmout, a scelování odsunem roztržených rodin se poté stalo hlavním důvodem dodatečných odsunů.

Zatímco rozhodování o případném odsunu a vyplňování osobních tiskopisů zůstalo v rukou úředních, samotným účastníkům prvního odsunu přišlo pouze oznámení, které začínalo následovně: „*Sděluji vám, že jste určen se svými členy rodiny ... pro odsun do zahraničí....*” Osoby vybrané pro první transport byly vyzvány, aby se dostavily do sběrného střediska v Czajankově továrně, kde 24. a 25. května probíhala od devíti hodin celní prohlídka.³²

Další pokyny pro osoby vybrané k transferu upřesňovaly především majetkové a bezpečnostní záležitosti. Při odchodu z bytu museli uzamknout všechny vchody do obývaných místností, dveře přelepit páskou opatřenou vlastním jménem. Všechny cennosti vyjma snubních prstenů či jiných upomínkových předmětů měli svázat do balíku, opatřit jménem a adresou a spolu s klíči odevzdat na shromážděním. Pokyny Ministerstva financí potvrdily ustanovení § 2, odst. 1 Dekretu č. 108/1945 Sb. jako

³⁰ Tamtéž. Rozlučování rodinných svazků při odsunu Němců (sdělení Ministerstva vnitra ze dne 10. května 1946).

³¹ SOkA F-M, ONV Frýdek-Místek 1946-1948 inv. č. 333, signatura III, karton 284, Dodatečný odsun Němců, odložení odsunu z důvodu žádosti o udělení československého státního občanství. Uvolňování něm. prac. sil přidělených do práce ve vnitrozemí pro odsun (sdělení Okresního úřadu ochrany práce v Moravské Ostravě, pobočka ve Frýdku).

³² SOkA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců. Odsun Němců (sdělení ONV Důchodkovému úřadu ve Frýdku ze dne 20. května 1946).

vodítka pro ten druh majetku, který smí odsunovaný vzít s sebou.³³ Povinné bylo řádné oblečení, obuv, příkrývka, dále jídelní miska a přebor. Původní směrnice požadovaly 30 kg zavazadel na osobu a tisíc marek na celou rodinu. Nakonec mohl každý jednotlivce vyvést tisíc říšských marek, dále pak zavazadlo o 50 kg včetně potravin na sedm dní.³⁴ Fond národní obnovy dal souhlas, aby Němcům byly do určené výše vydávány i peníze na vázaných vkladech. Ti, kteří peníze v hotovosti ani na vázaných vkladech neměli, nemohli zmíněný obnos obdržet.³⁵

Tyto skutečnosti nebyly ani tak důsledkem blahosklonnosti českých úředníků jako spíše požadavkem amerických okupačních orgánů. Nebylo možné zhoršovat už tak svízelnou zásobovací situaci v Německu přílivem miliónů uprchlíků úplně bez prostředků. Američané odmítali přijmout nedostatečně vybavené transporty (prosadili zvýšení hmotnosti zavazadla z 30 na 50 kg) a i oni považovali schopnost práce jako zásadní kritérium. Když se v prvních transportech nenacházel dostatečný počet práce schopných, hrozili Američané zpomalením odsunu.³⁶ Národní výbory dostaly za úkol postarat se o řádné vybavení odsunovaných a zajistit jim jídlo alespoň na tři dny, věci však musely pocházet

³³ Dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy; Z konfiskace byla vyňata část majetku osob spadajících pod § 1, která byla „*nevyhnutelně třeba k ukojení životních potřeb nebo k osobnímu vykonávání zaměstnání těchto osob a jejich členů rodiny.*” (Kabátová, H.: Benešovy dekrety, s. 64-83).

³⁴ Ministerstvo financí dne 6. února 1946 vydalo pokyny ke směrnicím Ministerstva vnitra č. B-300/1990, pokud se jejich provádění týkalo oboru působnosti finanční správy. Především upravuje, co odsunovaní Němci s sebou smí či nesmí vyvést (SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců).

³⁵ Tamtéž. Odsun Němců. Informace ohledně peněžního vybavení a hranic amerického okupačního pásma (sdělení ONV všem místním národním výborům a velitelstvím stanic SNB v okrese ze dne 5. února 1946).

³⁶ Staněk, T.: Předpoklady, s. 65.

především ze zabaveného majetku. Přesto však mnozí Němci odjížděli vybaveni často bezcennými zbytky a byly jim zabavovány věci, které si mohli ponechat.³⁷

Po úředních postupech spojených s organizačním zajištěním odsunu se mohlo konečně 24. května ráno přistoupit k celní prohlídce. Prepravní lístky byly úředně vyplněny a rozdány až těsně před transportem. Obsahovaly tyto rubriky: jméno a příjmení, stáří, pohlaví, národnost, trvalé bydliště, zaměstnání, přání cílové stanice. Ze všech lístků vznikly jmenné seznamy v češtině, němčině a angličtině, a to v 5 exemplářích – tři pro velitele transportu, jeden pro ONV a jeden pro oblastní osídlovací úřad. K jednotlivým jménům se měla ve známých případech uvést poznámka „horlivý nacista“, těžko říct pro jaké účely.³⁸ Dva dny před transportem se všichni podrobili lékařské prohlídce za účelem zjištění infekčních chorob, odvšivení a zaprášení pudrem proti hmyzu.

Po absolvování všech předepsaných procedur se přítomní přesunuli na kilometr vzdálené nádraží. Němci přicházeli pěšky, osoby staré, děti a matky s dětmi tam byly dopraveny autobusem. Zavazadla byla dopravena nákladními auty k již čekajícím patnácti vagonům, z nichž každý se chystal pojmout celkem třicet osob. Pro každý vagon byl vybrán pořadatel z každé skupiny odsunovaných, aby pomohl udržovat pořádek během nakládání a cesty. Od osmi hodin ráno dne 30. května tak probíhalo nakládání zavazadel, po poledni došlo k převzetí velitelem transportu a přesně v 15.45 vlak opustil stanici směr Moravská Ostrava-Přívoz. Události onoho dne zaznamenal zástupce velitele Sboru národní bezpečnosti (SNB) do své zprávy pro ZNV v Brně. Náladu účastníků prvního odsunu popsal následovně: *Při prováděném odsunu nedošlo k žádným nepřístojnostem a klid a pořádek nebyl porušen. ... Celková nálada*

³⁷ Viz: SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1946, inv. č. 330, signatura III, karta 281, Odsun Němců, povolení odkladů a výjimek, šetření o státním občanství, Němci neschopni odsunu pro nemoc, vyloučení Němců z odsunu. Odsun Němců – závady při vybavování transportů (sdělení Ministerstva vnitra ze dne 11. března 1946).

³⁸ Tamtéž. Pokyny Ministerstva vnitra ze dne 11. ledna 1946.

*odsunovaných osob byla dobrá. Většina osob hlásila se k odsunu dobrovolně. Prvním transportem nemohly být všechny přihlášené osoby odsunuty a zbytek byl pojat do seznamu do příštího odsunu.*³⁹ Velitelé každého vagonu přesto neopomněli zdůraznit, že opuštění transportu je dezercí a bude trestáno podle vojenských předpisů. Transport pokračoval z Moravské Ostravy ve 22.00. Poté projel trasu Přerov – Praha – Plzeň a dále přes Domažlice až do konečné stanice Furth im Wald v Bavorsku, kde jej 1. června v 10.13 převzal spojenecký přejímací důstojník. Celkem bylo takto odsunuto z Frýdku a Místku 84 mužů, 272 žen a 94 dětí do 14 let.

Vypravení druhého transportu se chystalo na 15. června. Nebylo už možné všechny zúčastněné řádně obeslat, proto příslušné pokyny vyhlášoval několikrát denně městský rozhlas. Všichni zbylí Němci ve Frýdku a Místku se museli dostavit 11. června k soupisu do dvora Městské spořitelny ve Frýdku nebo Městského chudobince v Místku, přičemž tento soupis se týkal i vážně nemocných či jinak indisponovaných, které přihlašovali jejich známí či příbuzní.⁴⁰ Další postup skoro přesně kopíroval průběh prvního odsunu. Jen ONV důrazně upozorňoval, že je třeba postarat se o řádné vybavení odsunovaných osob. Úřední zápis tvrdí, že mnozí byli vybaveni až moc dobře. Jejich náladu popsal takto: „*Evakuovaní Němci byli po celou dobu klidní, slušní a veselí i při odjezdu*” (stejnou větu obsahuje i zápis o předchozím transportu). Vlak opustil stanici přesně v 11.01 a převzat byl 17. června v 8.18. V tomto transportu z Frýdku a Místku Československo opustilo 119 mužů, 248 žen a 83 dětí do 14 let.⁴¹

³⁹ Celý záznam prvního odsunu obsahuje Situační zpráva o odsunu Němců pořízená místním velitelstvím SNB ve Frýdku pro zemské velitelství v Brně a zpráva ONV pro ZNV – evidenční referát v Brně, obojí ze dne 31. května 1946 (SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců).

⁴⁰ Tamtéž. Soupis německých příslušníků (sdělení ONV Místnímu národnímu výboru ve Frýdku ze dne 10. června 1946).

⁴¹ Zprávu o průběhu druhého odsunu pořídil ONV 25. června 1946 pro ZNV v Brně – evakuační referát (Evakuace Němců, podávání zpráv o provedených odsunech) (Tamtéž).

V rámci akce na slučování rodin, požádal koncem července Úřad ochrany práce v Krnově odesláním do tamního sběrného střediska těch Němců, kteří byli přiděleni na práci v obvodu místeckého ONV, přičemž zde nešlo ani tak o sloučení německých rodin v jejich zájmu, ale především o snahu „*udržeti evidenci*.“⁴²

Třetí transport byl vypraven z Frýdku a Místku 18. srpna a nacházelo se v něm 126 mužů, 223 žen a 81 dětí do 14 let, celkem tedy 430 osob. Požadovaný počet 450 osob v transportu doplnili Němci z Ostravy. Oproti předešlým transportům došlo k částečné úpravě podmínek. Účastníci měli povoleno vzít si nanejvýš 500 marek a byla zvýšena povolená hmotnost zavazadla na 70 kg. ONV opět důrazně připomenul MNV povinnost zajistit řádné vybavení odsunovaných, na což velmi dbali Američané při přijímce. Následovaly dva vlaky těsně za sebou. 5. září město opustilo 26 antifašistů a den poté 22 nemocných (do nemocnice pro Němce v Ostravě-Kunčicích). Poslední odsun z Místku v roce 1946 proběhl 17. září (90 osob) a dovršil celkový počet odsunutých na 1 468 (443 mužů, 888 žen a 137 dětí do 6 let).⁴³ Tyto údaje zahrnují počet všech Němců, kteří byli odsunuti z Frýdku a Místku v organizovaných transportech v roce 1946. Do transportů byli zařazováni Němci ze všech obcí spadající pod působnost ONV v Místku, tedy nejen ze samotného Frýdku a Místku. Městská kronika zmiňuje celkem 872 odsunutých německých obyvatel, kteří měli bydliště ve Frýdku a Místku (není jasné, zda tento počet zahrnuje i Němce ze Sviadnova, Lískovce, Starého Města a jiných přiléhajících obcí).⁴⁴

⁴² SOkA F-M, ONV Frýdek-Místek 1946-1948 inv. č. 333, signatura III, karton 284, Dodatečný odsun Němců, odložení odsunu z důvodu žádosti o udělení československého státního občanství. Scelování rodin německých příslušníků z vnitrozemí do obvodu 0002 v Krnově (31. července 1946).

⁴³ Ohledně počtu osob v každém transportu byla pořízena ručně psaná tabulka (SOkA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců).

⁴⁴ SOkA F-M, Pamětní kniha Frýdku-Místku – 1. díl. 1918-1965, s. 91-1. Kronika je v digitalizované podobě přístupná na stránkách

V průběhu transferu se vyskytly i jisté komplikace. Do transportů se totiž v některých případech zahrnovaly i osoby české či slovenské národnosti, na které se odsun v žádném případě vztahovat neměl. Za osoby českého nebo slovenského původu se považovali všichni, kdo pocházeli z rodičů českého nebo slovenského původu nebo ze smíšených manželství, vychovávaní byli česky nebo slovensky, mají českou nebo slovenskou mateřskou řeč, navštěvovali české nebo slovenské školy (pokud to bylo možné) a při sčítání lidu v roce 1930 se přihlásili k české nebo slovenské národnosti. Požadovalo se splnění všech podmínek s odůvodněním, že individuální posuzování ostatních okolností, pokud již jedna splněna není, by odsun „*velmi komplikovalo a zdržovalo.*” V případech smíšených manželství musely manželky slovenského původu buď zvlášť požádat o vystěhování na základě cestovního povolení anebo písemně potvrdit, že sebe i své děti považují také za Němce a požadují odsunutí se svým německým manželem společně.⁴⁵ Často si tím vysloužily slova pohrdání za svůj údajně bezcharakterní postoj.⁴⁶ Odchody dětí z takovýchto manželství přiváděly občas k myšlence, zda nebylo lepší pokusit se o jejich počestění. ONV rozhořčeně konstatoval, že „*mohly být bez nebezpečí zachráněny pro český národ,*” zatímco teď se „*vědomě zařazují mezi největší nepřátele českého národa, neboť z těchto dětí se stanou němečtí janičáři.*”⁴⁷

Jinak úřady neopomněly skutečně nikoho. Podřízené místní národní výbory musely poslat ONV potvrzení, že v jejich obvodu

<http://www.archives.cz/zao/media/fm/06_kroniky/Frydek-Mistek/dil_1/index.html>.

⁴⁵ Sdělení Ministerstva vnitra ze dne 11. června 1946. Obsahuje podrobné pokyny, koho je třeba považovat za Němce (SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců).

⁴⁶ Staněk, T.: Předpoklady, s. 93.

⁴⁷ SOKA F-M, MěNV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 133, karton 25, Evidence Němců, odsun, žádosti o úlevy, směrnice. Směrnice o úlevách pro některé osoby německé národnosti – závady (sdělení ONV všech místním národním výborům a stanicím SNB ze dne 12. září 1946).

se nenachází žádný Němec, který by nebyl zařazen do evidence. V pokročilé fázi odsunu naléhal ONV na urychlené vyřízení všech žádostí o československé státní občanství,⁴⁸ a přijal opatření proti těm zaměstnavatelům, kteří své zaměstnance pro odsun uvolnit nechtěli.⁴⁹ Dokud trval souhlas velmocí, bylo žádoucí odsunout skutečně všechny, u kterých není závažný důvod odkladu (pracovní využitelnost nebo trestní stíhání). To se týkalo i uznaných antifašistů, kteří sice měli nárok na různé úlevy, ale i oni měli odejít, protože jejich místo „není v republice Československé nýbrž v Německu.”⁵⁰ 15. února 1946 přijala vláda usnesení o vystěhování Němců – antifašistů z ČR, přičemž se tak mělo dít odděleně od ostatních Němců. Možností navrhopvat bývalé německé sociální demokraty k vystěhování byl pověřen okresní sekretariát strany ve Frýdku.⁵¹

Postavení všech nevinných osob německé národnosti shrnul jeden z nich takto: „*Připouštím, že je s námi velmi těžký problém. Připouštět výjimky z koncepce o kolektivní vině bylo by až příliš objektivní...*”⁵² Proto ani Němci z té nejzapadlejší výsky neunikli soupisu. Samozřejmě nemohli pochopit, proč musí nyní přebývat v pracovním táboře s nadějí, že jednoho dne budou naloženi do vlakových souprav a vyvezeni za hranice. Dobře to vystihovaly pocity jednoho německého obyvatele obce Krásná: „*Kdybych chtěl, tak bych mohl jeti s Rusami do Ruska, ale já jsem žádnému neublížil, žádného jsem neudal a s nikým jsem nic neměl.*

⁴⁸ Odsun Němců, urgency spisů, týkajících se čl. státního občanství (sdělení ONV všem stanicím SNB v okrese a všem místním národním výborům ze dne 21. srpna 1946) (Tamtéž).

⁴⁹ Odsun Němců, stíhání osob rušících jeho plynulý chod (sdělení ONV v Místku všem místním národním výborům ze dne 29. srpna 1946) (Tamtéž).

⁵⁰ Výrok Václava Noska pronesený v Roudnici nad Labem dne 14. dubna 1946 (cit. podle Staněk, T.: Předpoklady, s. 84).

⁵¹ SOkA F-M, ONV Frýdek-Místek 1946-1948 inv. č. 333, signatura III, karta 284, Dodatečný odsun Němců, odložení odsunu z důvodu žádosti o udělení československého státního občanství. Sdělení okresního sekretariátu strany ONV v Místku ze dne 11. června 1946.

⁵² Cit. podle: Staněk, T.: Předpoklady, s. 84.

*O československé občanství budu žádati i kdyby to mělo jít na ministerstvo a ten, co mi ublížil a dal mě do tábora, budu si to pamatovati ...*⁵³

Podle oficiálních údajů bylo v první etapě (rok 1946) odsunuto z republiky 1 415 135 osob do amerického pásma a 750 000 do sovětského.⁵⁴ V polovině listopadu vykazovaly zúčtované potravinové lístky v českých zemích asi 230 000 Němců, v obvodu Osídlovacího úřadu Ostrava se nacházelo 7 488 Němců, z toho určeno pro další odsun bylo 3 637 osob.⁵⁵ Odsun na konci roku 1946 považovali za v podstatě vyřízenou záležitost i v obvodu místeckého ONV, proto koncem listopadu zrušili sběrné středisko a zbývajících Němci byli ubytováni v soukromých bytech.⁵⁶

V následujících letech probíhaly ještě tzv. dodatečné odsuny, nejčastěji za účelem sloučení rodin. V průběhu let 1947–1949 se z Československa vystěhovalo asi 18 127 osob, dalších asi 30 000 na základě platných cestovních dokladů.⁵⁷ Přijímání dílčích transportů americká okupační správa zastavila 1. ledna 1949.⁵⁸

⁵³ SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1946, inv. č. 323, signatura III, karton 270, Potvrzení o dodání nebo propuštění Němců z internačního tábora, protokoly o výsleších, služební lístky a hlášení o stavu, organizační záležitosti. Protokol sepsaný na stanici SNB v Krásné dne 29. prosince 1945.

⁵⁴ Staněk, T.: Předpoklady, s. 75.

⁵⁵ Staněk, T.: Odsun, s. 231.

⁵⁶ SOKA F-M, Pamětní kniha Frýdku-Místku – 1. díl. 1918-1965, s. 91-1; K 1. listopadu 1946 bylo ve Frýdku a Místku přihlášeno 1 135 německých obyvatel, z nich 401 s prozatímním čl. občanstvím (zpráva Frýdeckého MNV k 1. listopadu 1946) (SOKA F-M, MěNV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 133, karton 25, Evidence Němců, odsun, žádosti o úlevy, směrnice).

⁵⁷ Staněk, T.: Předpoklady, s. 78.

⁵⁸ SOKA F-M, ONV Frýdek-Místek 1945-1948, inv. č. 325, signatura III, karton 272, Výnosy a směrnice k odsunu Němců. Odsun, přesun a rozptyl Němců. Současná situace agendy a částečné přesuny působnosti v rozhodování o některých konkrétních otázkách (oběžník Ministerstva vnitra ze dne 10. ledna 1949).

Oblastní zmocněnec pro odsun Němců poslal na ONV v Místku oznámení o zrušení jeho úřadovny k 31. lednu roku 1949, a závěrem připojil: „*Při této příležitosti děkuji všem zúčastněným orgánům ONV ve zdejší oblasti za vzornou spolupráci při likvidování německé otázky a všem přeji v pětiletce mnoho dalších pracovních úspěchů.*”⁵⁹

Podle záznamu ONV ke dni 15. února 1949 zůstalo ve Frýdku-Místku jen 162 osob německé národnosti, kteří odsunu již nepodléhali, a to: 1 specialista, 92 osob ve smíšeném manželství, 4 osoby židovského původu nebo vyznání a 65 lidí vyňatých cestou milosti.⁶⁰

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž. Odsun Němců; zjištění počtu osob německé národnosti k 15. únoru 1949.

NÁVŠTĚVA PREZIDENTA EDVARDA BENEŠE V OKRESE FRÝDEK-MÍSTEK V ROCE 1946

Tomáš Adamec

V létě roku 1946 bylo v našem okrese několik měst a obcí, které žily horečnými přípravami na velkou slavnostní událost – návštěvu prezidenta republiky Edvarda Beneše. Termín i přesná trasa cesty se dlouho upřesňovaly a byly i předmětem určitého lobingu ze strany dotčených obcí. Z dochovaných dokladů například víme, že původně měl prezident projíždět okolo Místku jinudy, ale trasa byla změněna tak, aby vedla přímo městem a národní správy továren Geiringer a Herliczka se mohly pochlubit vlastní uvítací dekorací.¹ Podobně si změnu původního plánu vymohli zástupci Frýdlantu nad Ostravicí.² Pro návštěvu našeho okresu byly nakonec stanoveny dny 17. a 18. července 1946.

Přípravy celé akce byly poměrně důkladné. MNV všech obcí, v nichž se měl prezident zastavit, měly co nejdříve připravit jednoduchý náčrtek oné části města, jíž průvod projede, se zakreslením cesty a uvedením ulic, a jednoduchý náčrtek prostranství (náměstí), na němž bude prezident uvítán, přičemž by z něj mělo být zřejmé, kde bude stát tribuna, kde čestná rota, kde budou stát představitelé spolků, korporací a krojovaných skupin, jakož i to, kde zastaví auto. Požadován byl také krátký historický a kulturní popis obce, zdůrazněno bylo období nacistické okupace – persekční akce, počet obětí, významné osobnosti místního odboje, průběh osvobození a následného odsunu německého obyvatelstva. Prezident měl být seznámen i se současným stavem školství, kulturních institucí a průmyslu. A co víc: požadovány byly i texty uvítacích proslavů. Všechny podklady si měli během

¹ SOKA FM, fond MěNV Frýdek-Místek, inv. č. 3 (Zápisy ze zasedání pléna MěNV, zasedání ze dne 17. 6.)

² SOKA FM, ONV Frýdek-Místek, inv. č. 343, dopis MNV se žádostí o zastávku ve Frýdlantu nad Ostravicí má datum 31. 5. 1946. Podle původního plánu měl prezident ve Frýdlantě pouze zastavit, ale bez vystoupení z auta. Měl jen přijmout zdravici předsedy MNV a květinové dary.

května vyzvednout zástupci expozitury Zemského národního výboru, kteří se o místní situaci chtěli osobně přesvědčit a v případě, že by se to ukázalo nutné, program pozměnit.³ Předběžná projížďka trasy se konala 4. června.⁴

O bezpečnostních opatřeních jsme zpraveni díky dochovanému popisu pokynů o bezpečnostních opatřeních vydaných Zemským velitelstvím SNB v Brně, expoziturou Moravská Ostrava. Průvod tvořilo 22 aut, což je číslo ohromující i dnes. Obsazení aut bylo následující: 1. pořadatelé Zemského národního výboru, expozitury Moravská Ostrava, 2. pořadatelé Zemského národního výboru, expozitury Brno, 3. ČTK, 4. doprovodní uniformovaná hlídka SNB z Prahy, 5. zemský velitel expozitury SNB, bezpečnostní referent Zemského národního výboru exp. a přednosta StB – exp. Moravská Ostrava, 6. zemský velitel škpt. Sedlák, 7. předseda Zemského národního výboru v Brně, 8. velitel vojenské oblasti, 9. velitel vojenského sboru, 10. velitel divize, 11. předseda Zemského národního výboru, expozitury Moravská Ostrava, 12. ministr vnitra, 13. kancelář prezidenta, 14. prezident s chotí, 15. civilní hradní stráž, 16. osobní lékař a tajemník, 17. krajinský tisk, 18. rozhlas, 19. osobní služba pana prezidenta, 20. a 21. náhradní vozy Zemského národního výboru, expozitury Moravská Ostrava, 22. uzavírací vůz civilní služby.

Příkazy byly přísné. Asi 20 až 30 minut před průvodem mělo trasu projet kontrolní dopravní auto SNB opatřené bílou vlajkou. Po jeho průjezdu už nesmělo být na silnici vpuštěno žádné jiné auto. Doprava v protisměru měla být zastavena už celou hodinu předem. Trať pak nesměla být pro provoz jiných vozidel uvolněna dříve, než za celým průvodem projede další služební vůz silniční kontroly SNB, opatřený tentokrát červenou vlajkou.

Podél trati měly stát hlídky, které při průjezdu kolony neměly zdravít, ale pouze zaujmout přísný vojenský postoj. Jejich hlavní úkol byl pozorovat „*bystře a neustále své okolí.*“ Další hlídky

³ Tamtéž

⁴ SOKA FM, fond ONV FM, inv., č. 258, schůze rady města ze dne 31. 5. 1946

měly být čistě dopravní, měly stát na všech křižovatkách a na nebezpečných místech, například v prudkých zatáčkách.

Jakmile prezident projel některým úsekem, musel to pověřený příslušník telefonovat na číslo 2142 – klapka 306. Zemské velitelství SNB, expozitura Moravská Ostrava tak mělo mít neustálý přehled o tom, kde se prezident právě nachází.

Prezidentova cesta 17. července začala ráno v Náměšti nad Oslavou, odkud jel, počítáme-li jen větší města, přes Nový Jičín, Příbor a Místek⁵, kterým ovšem jen před polednem projížděl, do Ostravy. Prvním městem našeho okresu, které uvidělo živého prezidenta mimo jeho automobil, byl Brušperk. Jeho kronikář nám zanechal následující svědectví: *„Do Ostravy přijel s 1 hod 30 min. zpožděním, proto nemohl býti v Brušperku na ohlášenou dobu 17. 15 hod. O 16 hod. bylo už náměstí plné lidu, kudy se měl průvod bratří u cest tvořili lidé husté špalíry...prezident přijel až 18.25 hod. ze suitou 22 aut, které zůstaly stati a rozdělily tak náměstí ve dvě pole a tak se stalo, že děti školní dostala se těsně za auta a byl jim výhled na p-presidenta a jeho choť znemožněn. Pan prezident svižně vystoupil na katedru, přijal hlášení SNB a po utišení bouře volání Slávy vyslechl uvítání předsedy MNV Čeňka Miloty, když předem po slovanském způsobu podan vzácným hostům chléba sůl.“*⁶

V Brušperku obdržel Edvard Beneš celou řadu hodnotných darů: veliké perníkové srdce a perník od perníkáře Josefa Klimši, knihy Stavby rachotí a Píseň o domovině Vojtěcha Martínka mu údajně ve skvostné vazbě darovala obec, umělecky zpracovanou kazetu s intarsií města Brušperka dostal od stolařské firmy Viléma Kuly. Firma Oldřich Mizera, výroba pleteného zboží, pro návštěvu připravila dva vlněné svetry: pro presidenta bílý a pro jeho choť tmavočervený. Firma Vilém Hill, výroba pleteného zboží, darovala punčochy a ponožky. Firma Albín Hill, velkovýroba lihovin, zase

⁵ Podle zápisu ze schůze rady MNV ve Frýdku-Místku občané uposlechli výzvy a prezident byl na této trati „pozdraven špalíry občanstva těchto městských částí v hojném počtu.“

⁶ SOKA FM, fond AM Brušperk, kronika, 1. díl, s. 80-81

darovala likéry v kazetě: koňak, Radegast, brušperskou hořkou aj. Aloisie Tesařová darovala bílý svetr.

Prezidentský pár pak podepsal pamětní list, osvěžil se vodou a pohovořil s dětmi. Návštěva se tak poněkud protáhla, namísto určených deseti minut se Edvard Beneš zdržel v Brušperku dvacet minut a kronikář si dovilil uzavřít jeho návštěvu těmito slovy: *„bylo pozorovati, že byl mile překvapen a že se mu v Brušperku líbilo.“* Je docela možné, že tomu tak skutečně bylo, alespoň počasí tomu nasvědčovalo, byl slunečný den s příjemnou teplotou 22 stupňů.

Z Brušperka zamířila prezidentská kolona na Hukvaldy. I tady se několik dní před příjezdem celá obec připravovala k jeho uvítání. Na všech domech vlály vlajky republiky. Po obou stranách silnice byly asi po 50 metrech od sebe řady stožárů s prapory. Kromě toho celá silnice byla lemována praporky, které byly upevněny na bíle natřených kolících. Postaveny byly také tři brány. Na hranici obce u Rychaltické školy byla umístěna brána s nápisem: *„Zdar prezidentu budovateli.“* Druhá brána s nápisem *„Junáci zdraví pana prezidenta“* stála pod kopcem u pily. A třetí brána nesla název *„Hukvaldy zdraví pana prezidenta“*. *„Konečně nadešel den pro naši obec tak významný. Den 17. červenec r. 1946,“* píše kronikář. Příjezd pana prezidenta stanoven na 18 hod. 15 min., ale netrpěliví občané jak místní, tak z okolních obcí se scházeli na Hukvaldy po celé odpoledne. O to větší nervozita mezi nimi panovala, když se původně navržený program dostal do skluzu. A tato nervozita pak doznívala i v zápise sportovně naladěného kronikáře: *„Telefonická zpráva z Brušperku hlásí že p. pres. přijede asi v 19 hod. Konečně hodiny na hukvaldském kostelíku ukazují za několik minut 19 hod. Všichni jsou netrpělivě zvědaví, když najednou vedle hotelu „Mičanik“ rychle protíná zatačku první auto presidentova průvodu. Rychlým tempem přijíždějí další auta až ke škole, kde zastavují. Přijíždí čtrnácté auto s presidentskou vlajkou. Není možno ani popsat jásot a provolání slávy p. prezidentu.“*⁷

⁷ SOKA FM, fond AM Hukvaldy, kronika, s. 188-189

Hukvaldy byly poslední zastávkou prezidentova pelotonu, odtud odjel na Horečky u Frenštátu, kde strávil noc. Druhý den jej čekal Frýdlant nad Ostravicí, Místek a Frýdek.

Pokud jsem výše uvedl, že hukvaldský kronikář okomentoval příjezd prezidentova průvodu jako sportovní komentátor, pak ve Frýdlantě měli kronikáře básníka. Kdo jiný by mohl příjezd očekávaného hosta popsat takto: „*Přijel od Frenštátu, kdež táhlé melodie valašských fujar nesly se romantickými roklinami jemu v ústrety.*“⁸

I ve Frýdlantě se ukázalo, že taková prezidentská návštěva je velmi praktická věc. Minimálně proto, že se jednou za čas město pořádně uklidí. „*Zdobila se okna, dokončovala úprava domů, jimž zedníci a natěrači pomohli k vkusnému vzhledu. Na ulicích stály stožáry s vlajíci prapory, výklady obchodů zavodily v úpravě, nad ulicemi mezi domy byly nataženy od stožáru ke stožáru vhodné nápisy vítající vzácného hosta. V ulici k náměstí byly zasazeny v řadě břízky lemující okraje chodníku, na náměstí dokola stály stožáry se státními vlajkami a v ulici u školy postavena byla veliká tribuna. Domy vyzdobeny květinami, věnci, prapory, vše v nedočkavosti pochopitelně očekávalo od časného rána příjezd vzácných hostů.*“

Kolona dorazila k deváté hodině ranní. Prezidenta přivítal na náměstí předseda MNV František Kudělka, pak měl krátký projev sám slavnostní host Edvard Beneš. Květinové dary předali prezidentskému páru dva sirotci po zdejších odbojářích. Dále dostal prezident odlitek ze zdejších železáren Oráč s koňmi zapřaženými k pluhu, vyšívanou podušku, kterou zhotovili v místním klášteře a smaltovaný talíř ze zdejší smaltovny. Prezident se také zapsal do městské kroniky a do pamětní knihy obecné školy smíšené. Z neznámého důvodu je ale v kronice u podpisu včerejší datum - 17. 7.

Posledním městem, které měl Edvard Beneš navštívit, byl Frýdek-Místek. Zde jsme o přípravách a průběhu návštěvy informováni nejpodrobněji. Zatímco v jiných obcích, kterými měl prezident projíždět, se spokojili s opravami fasád či natíráním

⁸ SOKA FM, fond MNV Frýdlant nad Ostravicí, kronika, 2. díl, s. 66

oken, ve Frýdku to vzali mnohem důkladněji a v centru města zbořili hned dva domy, které jednak překážely, jednak byly v takovém stavu, že už nebyly docela dobře obyvatelné. Na bourání těchto barabizen odpracovali místní občané ve spolupráci s vojáky a příslušníky SNB více než 27 000 hodin. „*Ovšem nejvíce občanů bylo takových, kteří byli ochotni přihlížeti,*“ popisuje kronikář přípravy na prezidentovu návštěvu.⁹

Po řadu týdnů se konaly další rozličné opravy na budovách a komunikacích, kudy měl prezident projíždět. Ze zápisu rady MNV Frýdek-Místek ze dne 17. července se dovídáme, že předseda MNV Emil Konvička ještě v předvečer návštěvy projel celou čtyřkilometrovou trať a osobně překontroloval, zda je vše připraveno k důstojnému slavnostnímu uvítání. Dokonce ještě k podobné inspekci vyzval ostatní členy rady, načež bylo k tomuto účelu objednáno hasičské auto.¹⁰

Karel Procházka vítá prezidenta v Místku

⁹ SOKA FM, fond MěNV Frýdek-Místek, kronika, 1. díl, list 86

¹⁰ SOKA FM, fond MěNV Frýdek-Místek, inv. č. 15

Po desáté hodině dne 18. července přijelo čelo prezidentova průvodu na objízdnu silnici u Místku, odkud kolona pokračovala Beskydskou ulicí, nato Hřbitovní a dále k závodům Burschik-Ladek, po třídě Dra Beneše k náměstí v Místku. Projela náměstím v Místku a dále Stalinovou a Leninovou třídou. Před bývalou Čajánkovou továrnou, kde se postavila dne 14. března 1939 místní posádka 8. pěšího pluku Slezského na odpor okupantům, učinil prezident krátkou zastávku. Byl zde uvítán jménem Svazu osvobozených politických vězňů a jménem Sokola Karlem Procházkou. O událostech na onom místě dne 14. 3. 1939 podali Edvardu Benešovi zprávu škpt. Karel Martínek a pplk. Karel Štěpina.

Edvard Beneš se zdraví s Karlem Martínkem

Pan prezident údajně pozorně sledoval líčení střetnutí a pak řekl: „Byli jste stateční, to Vám nebude nikdy zapomenuto. Mohu Vám říci jen tolik, že tak, jako u Vás, mělo se státi ve všech posádkách, pak by se byla naše tehdejší situace vytvořila snad docela jinak... Jsem dnes opravdu šťasten a spokojen, neboť jsem se sám přesvědčil, že to, o čem jsem mluvil v zahraničí, se skutečně zakládalo na pravdě.“¹¹

Frydecké náměstí při prezidentově příjezdu

Průvod pokračoval ve své cestě k frydeckému náměstí, které tonulo v záplavě praporů. Během příjezdu na náměstí hrála vojenská hudba fanfáry z Libuše. Na náměstí čelem proti zámku byla postavena velká tribuna pro více než tři sta osob. Na jejích schodech stály děti z mateřských škol, které měly v rukou květiny a v pozadí stála skupina asi dvou set zástupců místních úřadů, korporací a spolků. Bohatá byla výzdoba květinami, vlajkami a iniciálkami EB. Ze zámecké věže vlálo množství několikametrových vlajek. Okolo kašny bylo postaveno lešení, na

¹¹ Tamtéž

němž vytvořila mládež údajně nádhernou skupinu. Proti tribuně po celé šíři náměstí stála čestná rota s legionáři a účastníci obou zahraničních odbojů. Za nimi nastoupili v semknutých útvarech junáci, lesáci, sokoli, orli a DTJ, hasiči a železničáři. Za nimi pak byli nastoupeni občané. Po stranách tribuny byly rozestaveny malebné skupiny žen a dívek v národních krojích spolu s členkami ČČK. Na zámku byl obrovský nápis, který tu musíme ocitovat: „Beskydské lesy vítají svého presidenta.“

Edvard Beneš na frýdeckém náměstí

„Pan president si se zájmem prohlédl rozlehlé náměstí a zámek. Pohled na náměstí přeplněné lidem provolávajícím slávu a Nazdar prezidentu Budovateli byl úchvatný. Dlouho nemohl předseda ONV JUDr. Zdeněk Krůta zahájit svůj uvítací proslov. Stále a stále hlaholilo volání davů,“ popisuje kronikář nadšené přijetí.¹²

K prezidentovu zájezdu do Frýdku-Místku se vztahuje jedna zajímavá událost. Právě v tento den byl dán do provozu místní rozhlas, takže občané z jiných částí města byli takřka v přímém

¹² Tamtéž, list 87

přenosu informování, co se děje v místě, kde se zrovna prezident nachází. Konkrétně to bylo zorganizováno tak, že v prezidentově průvodu byl také reportér Radiožurnálu z Moravské Ostravy s krátkovlnnou vysílačkou. Jeho reportáž byla zachycena stanicí na ústředně místního rozhlasu a odtud druhým hlasatelem reprodukována do sítě místního rozhlasu.

Prezident pobyl na frýdeckém náměstí asi tři čtvrti hodiny a obdržel od představitelů města následující dary: kromě alba fotografií od města Frýdku-Místku ještě od ONV Frýdek-Místek obraz Viléma Wünscheho Horník s kahancem, Nitrovu řezbu Ondráš a Juráš a starožitnou mísu se dvěma poháry.¹³

Z frýdeckého náměstí odjel pan prezident v 11.30 hod. se svým průvodem Zámeckou ulicí přes most, Hřbitovní ulicí do Sviadnova a dále do Ostravy. Slavnostního uvítání ve Frýdku se zúčastnili i zástupci okolních obcí, kterými Edvard Beneš neprojížděl. Tak například delegace z Palkovic sestávající z předsedy MNV Rudolfa Webra a dvou krojovaných dívek předala prezidentovi freskovaný obraz místního stolaře Františka Bužka Karlštejn. Zástupcům národního výboru z Paskova se tu zase podařilo od prezidenta získat podpisy na tři pamětní archy do svých kronik.

V samotném Paskově pak ale málem došlo k nepříjemnosti. Ovšem nikoliv ve zlém úmyslu. Jeden z pokynů, které hlásaly plakáty ve Frýdku-Místku zněl: „*Do jízdní dráhy nevstupujte a udrzte nutnou šířku vozovky, zvláště v úzkých ulicích. Svá místa ve špalírech neopouštějte a nedopusťte, aby auto pana presidenta bylo v jízdě zastaveno. Jeho čas je přesně vymezen a proto nesmí za žádných okolností dojít k zastavení jeho vozu.*“¹⁴ Toto nařízení bylo porušeno právě v Paskově. „*Tohoto dne (18. 7.) chtělo si shromážděné obyvatelstvo vynutiti zastavení pana presidenta, bylo však ze strany bezpečnostních orgánů tomu zabráněno. Přece však docíleno alespoň toho, že jízda byla zvolněna tak, že každý mohl pana presidenta a jeho choť dobře viděti a je nadšeně zdraviti.*“¹⁵

¹³ SOKA FM, fond ONV Frýdek-Místek, inv. č. 259 (plenární zasedání ze dne 31. 7. 1946)

¹⁴ SOKA FM, fond ONV FM, inv. č. 343

¹⁵ Tamtéž

POZŮSTALOST PO MÍSTECKÉM PURKMISTRU JIŘÍKU LYSÉM

Lenka Vašutová

Důležitý pramen pro poznání každodenního života našich předků představují pozůstalostní spisy. Účelem jejich vyhotovení bylo především zamezení dědických sporů a sepsání majetku zahrnutého do pozůstalosti. Jejich forma a velikost se často lišily, někdy obsahovaly i poslední vůli zemřelého nebo například inventáře majetku, v pozdějších obdobích se přikládaly i svatební smlouvy, stavební protokoly či kvitance dluhů a peněžních pohledávek.¹ Ani samotné inventáře vlastnictví nebožtíka neměly vždy stejnou formu. Některé se vyznačovaly svou propracovaností, zahrnovaly podrobné seznamy drobnějších věcí, šatstva i domácího nádobí a náradí, jiné byly svým obsahem stručnější. Důvody k jejich zhotovení byly dvojího rázu, a to jednak veřejné (úřední) a soukromé. K prvním jmenovaným patřila snaha města evidovat majetek náležející sirotkům, dále evidence vlastnictví v rámci odúmrti a soupis věcí jedince obviněného z kriminálního deliktu. Soukromé důvody k vypracování inventáře souvisely s pohledávkami na majetku zemřelého, případně tvořily součást samotných kšaftů nebo o jejich vytvoření požádali pozůstalí. V tomto případě panovaly v rodině zemřelého nepřítisť dobré vztahy a inventáře měly předejít krácení nároků některých pozůstalých.² Inventarizace majetku zemřelého se účastnili zástupci městské rady společně s písařem a dále osoby nějakým způsobem zainteresované – poručníci, věřitelé, zástupci cechů nebo vdovy. K tomuto procesu se přistupovalo co nejdříve po smrti

¹ Myška, M.: Způsob života domáckých tkalců v slezsko–moravské plátenické oblasti před nástupem průmyslové revoluce ve světě pozůstalostních spisů. Časopis Slezského muzea. Vědy historické, série B, 1985 (roč. 34), č. 2, s. 253.

² Hrubá, M.: „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. Ústí nad Labem 2002, s. 252.

vlastníka, aby soupis jeho majetku byl pokud možno co nejúplnější.³

Inventáře majetku po zemřelých osobách nám především dovolují nahlédnout do tehdejších domácností a přibližují styl života v dobách minulých. Dozvíme se v nich informace o poměrech v rodině, o vztazích mezi pozůstalými a o dědických podílech. Vypovídají také o ekonomické zdatnosti domácnosti, respektive zemřelého, o jeho zadluženosti a finančních problémech či naopak o prosperitě. Představují přínos i pro dějiny odívání, neboť se v nich často objevovaly soupisy šatstva.⁴ Kromě oblečení a prádla se v těchto soupisech vyskytovaly i další cenné věci jako nádobí, u movitějších skupin obyvatelstva zlaté či stříbrné šperky, ale i domácí náčiní a náradí, dobytek a další položky. Seznam nemovitých i movitých věcí doprovázel i finanční odhad jednotlivých položek.⁵

Upřeme svou pozornost na jeden konkrétní pozůstalostní spis, a to Jiřího Lysého. Prostřednictvím zmíněného dokumentu můžeme blíže proniknout do života tohoto místeckého měšťana. Dříve však, než přistoupíme k samotnému inventáři, pokusíme se objasnit některé známé okamžiky z jeho života. Jiří Lysý byl zámožným a váženým obyvatelem města Místku, členem městské

³ Hrubá, M.: „Nedávej statku...“, s. 257-259.

⁴ Například R. Lipovski vypracoval na základě pozůstalostních spisů studii o odívání ve městě Místku ve 20. letech 19. století. Viz. Lipovski, R.: Jak se oblékali Místečané a Místečanky ve 20. letech 19. století. In: Sborník Státního okresního archivu Frýdek–Místek 10. Frýdek–Místek 2009, s. 60–83.

⁵ Ceny jednotlivých věcí v domácnosti mají větší vypovídací hodnotu při srovnání s cenami nemovitostí, dobytka či potravin. První dvě zmiňované položky nalezneme v nejrůznějších kupních či svatelních smlouvách. Pro zjištění cenové úrovně potravin nejlépe poslouží ceníky určené pro trhy a prodejce. Některé z nich byly zpřístupněny formou edice, například pro město Místek viz Vašutová, L.: Ceny potravin ve městech Místku a Frýdku v 80. letech 18. století. In: Sborník Okresního archivu Frýdek–Místek 11. Frýdek–Místek 2010, s. 127–146. K cenám v první polovině 17. století blíže Pošvár, J.: Měna na Moravě v cenách a mzdách v letech 1700–1750. Časopis Moravského muzea, 1975 (roč. 60), s. 127–158.

rady a posléze i místeckým purkmistrem. Kdy přesně ale poprvé zahlédl Jiří světlo světa, nemůžeme s určitostí určit.⁶ Podobně nevíme ani nic bližšího o jeho rodičích.⁷ Na životní pouti Jiřího provázela jeho manželka Anna, která pocházela ze zámožnější rodiny z Moravské Ostravy.⁸ Společně měli celkem sedm dětí, první potomek se narodil v roce 1677, poslední v roce 1689.⁹ Rodina bydlela v šenkovním domě ve městě Místku, ke kterému náležely i zemědělské pozemky se stodolou. K hospodářství patřilo i několik kusů krav, ovce, černý dobytek, drobné zvířectvo a včelstva. O zámožnosti této domácnosti vypovídala značná

⁶ Datum narození Jiřího Lysého zůstává zatím neobjasněno. V matrice narozených v obcích připadajících k místeckému kostelu se nacházely pouze dva zápisy, které bychom mohli spojovat s jeho osobou. Manželé Jan Lyskův a Anna ze vsi Čeladné se dne 17. dubna 1643 stali rodiči syna Jiřího. I když matrikáři mnohdy uváděli různé podoby a zkomoleniny příjmení osob, je však velmi málo pravděpodobné, že se jednalo zrovna o „našeho“ Jiřího Lysého. Celá rodina by se musela ze vsi Čeladné přestěhovat do vzdáleného města Místku, kde by následně získal jejich syn šenkovní dům a pozici purkmistra, což se jeví jako méně reálná možnost. Dne 23. července 1650 se v Místku Janu Lysému a jeho manželce Anně narodil potomek, jehož jméno je ovšem ztěžl čitelné. S jistotou tedy nemůžeme prohlásit ani toto datum jako den narození Jiřího Lysého. Viz. ZAO, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, i. č. 1577, sign. MI3.

⁷ Mezi členy městské rady se vyskytovalo v šedesátých a devadesátých letech 17. století a v prvním desetiletí 18. století jméno Jan Lysý. Viz. Linhart, F.: *Kniha o Místku. Místek 1929*, s. 175–176. Protože se jedná odelší časový úsek, je spíše pravděpodobnější, že se jednalo o dva představitele tohoto jména, kteří postupně zastávali tuto funkci. Jestli s nimi Jiří Lysý setrval v příbuzenském poměru, zůstává otázkou.

⁸ SOKA FM, fond Archiv města Místku, č. k. 1, i. č. 327.

⁹ Jako první se narodila dne 18. 2. 1677 dcera Ludmila. O rok později přišel na svět syn Václav. V roce 1681 následovala dcera Veruna, o dva roky později Rosina, v roce 1685 se narodil manželům Lysým syn David, v roce 1687 dcera Alžběta a v roce 1689 syn František. Ne všechny děti se však dožily dospělosti. ZAO, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, i. č. 1576. V pozůstalostním spise po Jiříku Lysém z roku 1707 byli uvedeni už pouze Ludmila, Václav, David a Alžběta. SOKA FM, fond Archiv města Místku, i. č. 327, č. k. 1.

hotovost zmíněná v pozůstalostním inventáři, dále oblečení (například dcera Alžběta vlastnila celou truhlu s šatstvem), stříbrné nádoby, zlatý šperk či ozdobné pásky.¹⁰ Hlavní zdroj příjmů pro Jiřího Lysého a jeho rodinu však představoval obchod se sukнем a plátnem, ale směna zahrnovala zřejmě i jiné komodity, jako je například víno. Jelikož se Místek řadil mezi soukenická města na Moravě, poskytovalo toto zaměstnání obživu širokému okruhu poddaných, a to nejenom samotným soukenickým mistrům, tovaryšům a učňům, ale i obchodníkům s vlnou a sukny.¹¹ Prostřednictvím svého majetku a společenského postavení mohl Jiří Lysý budovat i politickou kariéru v rámci města. Poprvé se objevil jako člen městské rady Místku v roce 1682 a v na této pozici setrval až do roku 1690 (zřejmě kromě roku 1684). V roce 1702 se jeho jméno pojilo s funkcí purkmistra města Místku.¹²

Svou životní pouť po pozemském světě zakončil Jiří Lysý v roce 1707. V úmrtní matrice pro město Místek matrikář jeho skon zaznamenal jednou větou „...9.1.1707 pochován jest pan Jiřík Lysý v Míst[ku]...“.¹³ V březnu roku 1707 se Anna Lysá, vdova po Jiřím, podepsala pod inventář majetku po svém zesnulém manželovi. Již na začátku ledna tohoto roku však „slovný magistr“ města Místku přistoupil k ocenění pozůstalosti. Inventář datovaný 10. března 1707 zde uvádíme v jeho úplném znění:

¹⁰ SOkA FM, fond Archiv města Místku, inv. č. 327, č. k. 1.

¹¹ Místek ovšem nedosahoval významu větších soukenických středisek na Moravě, jakými byla Jihlava nebo nedaleký Nový Jičín. Například v roce 1720 působil v Místku 52 soukenických mistrů, kteří měli k dispozici 42 stavů. Celkem zhotovili v tomto roce 334 kusů suken. Pro srovnání Nový Jičín, v soukenickém oboru mnohem významnější, sdružoval celkem 330 soukenických mistrů a 151 stavů, produkce sukna dosahovala v tomto roce 5500 kusů. Viz. Mainuš, F.: Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v 18. století. Praha 1960, s. 37–42. Blíže o životě soukeníků např. Fasora, L.: Soukeník. Příklad Jakoba Müllera, bratrů Zebových a dalších. In: Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století, Brno 2008, s. 175–191.

¹² Linhart, F.: Kniha o Místku. Místek 1929, s. 175–176.

¹³ ZAO, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, i. č. 1577, sign. MI3.

*Specificati*¹⁴

Neb inventář všej pozůstalosti neb[ožtíka] manžela mého Jiřího Lysého, obyvatele on čas mil[est]ečka Místka, po smrti jeho se nachazející. Z kterej mne, mé věci, a tohož hospodařství z města Moravskej Ostravy od mých milých pánův rodičy, dle poznamenání sub lit[ero] A vnešené, především podle obecního práva, k mej svobodnej disposity zaopatřené a privilegírované jsau, mimo specificatii příjmu a vydání sub lit[ero] B. Který inventář sejce právu mému všelijak bez škody, pokud na vdovské stolicy do vůle Boží zůstávám, ne k jakému zalíbení syna mého neposlušného vlastního Václava. Nýbrž ob respectum jeho mil[osti] /titulo pleno/ pana hejtmána panství hochvaldského a slov[utného] magistrátu měst[ečka] Místka pod mým dobrým svědomím v pravdě skládám, a sice:

Podle inventáře slov[utného] magistrátu pod datum 31. january 1707 léta nachází se dům šenkovní s příkopenýma rolemi, s lukami i světničkami v sumě pro 611 th[rýnských zlatých]

*idest 733 zl. 12 kr.*¹⁵

*V stodole rži 20 [Schock]*¹⁶

a ovsu 5 [Schock]

Dům můj v Moravské Ostravě šenkovní z rolemi nepatřící v neb[ožtíka] manžela mého pozůstalost, poněvač můj vlasní jest, a již v poznamenání sub lit[era] A vysvětlení se nachází.

Ve sklepu vína rakauského bylo 35 věder, které se také v potřeby bere, a se předává

245 zl.

It[em] v druhým sklepu gořalky byli půl vědra, které se v potřeby šenkuje, idest

4 zl.

*Vlny všelijaké, dle inventáře ve dvau postach, která jest do specificatii sub lit[ero] B z čeho se kupena nachází, vystavena, totiž 111 [funtů]*¹⁷ *pro*

44zl. 24 kr.

¹⁴ Spis pozůstalosti po Jiřím Lysém je umístěn ve Státním okresním archivu Frýdek–Místek. SOkA FM, fond Archiv města Místku, inv. č. 327, č. k. 1. Text byl vytvořen za použití českého jazyka, písmo německé novogotické kurzivní. Krátce se o inventáři zmínil ve svém díle i František Linhart. Viz. Linhart, F.:Kniha o Místku. Místek 1929, s. 281–282.

¹⁵ Vysvětlení zkratk: zl. = rýnský zlatý, kr. = krejcar.

¹⁶ der Schock - kopa

<i>Plátna polského syrového 9 kusův per 5 zl.</i>	45 zl.
<i>It[em] plátna tenšího 8 kusův per 5 zl.</i>	40 zl.
<i>Plátna bílého tenkýho v truhle 40 kusův pro</i>	280 zl.
<i>Nad světnicí plátna polského 21 kusův, p[e]r 5 zl.</i>	105 zl.
<i>It[em] plátna bílého tenkýho 142 p[e]r 7 zl.</i>	994 zl.
<i>Více, 20 kusův bylo, z kterýho se 7 kusů předalo, z 13 kusův za 98 klubův lnu dalo, co vše v specificati sub lit[ero] B vyjádřeno. Facit za 13, které na lně jsau</i>	91 zl.
<i>Znovu se nachází bílého tenkýho 22 pro</i>	154 zl.
<i>It[em] syrovýho tenkýho u Jakuba Foglara 80 p[e]r 6 zl.</i>	480 zl.
	<i>Latus¹⁸ 248 zl. 24 kr.</i>
<i>Z kterých neb[ožtík]mne žádal, abych Davidovi 40 kusův, Lidě 40 a Alžbětě 50 na pomoc hospodářství, z ohledu, že Václav již značnou pomoc, daleko vícejc než za 40 kusův plátma dostal, oddala. Však já to sobě ještě do dobrej vůle mej zachovuji, a s nima se děliti, a je od sebe odvdalovati jako poslušné, nechci a nemíním.</i>	
<i>Postavy 3 bílé, 2 černé, 9 modrých sukna, dle inventáře ve dvou postach obvarované a do specificatii sub lit[ero] B odkad pocházejí vyjádřené, každá po 6 zl.</i>	84 zl.
<i>Více jeden postav modrého sukna pro</i>	6 zl.
<i>It[em] více bílých 20 p[e]r 4 zl. 48 kr. pro</i>	96 zl.
<i>Více modrých 20 p[e]r 5 zl. 30 kr. činí</i>	110 zl.
<i>V jedné truhle šatstvo Alžběty dcerky.</i>	
<i>Peněz hotových v truhle dle inventáře totiž</i>	50zl. 26 kr.
<i>Více na hotově</i>	588 zl.
<i>a 33 bite rth[rýnských zlatých], z nichž jeden ve dva rth[rýnské zlaté], a ty posavad od mej milej neb[ožky] mateře se ještě znajdují, proto se také jako mé vlastní do sumy nepotahují.</i>	
<i>Jak také dva dukáty, mimo těch v specificaty sub lit[ero] A vystavených a v hospodářství vdrobených, každý po deseti, a třetí ve tři dukáty, které se také do summy jako mé vlastní nepokládají.</i>	
	<i>Latus 934 zl. 26 kr.</i>
<i>Znovu má Mucha dcerka kotlovej barvy u Lídy.</i>	
<i>It[em] 14 dukátův pro</i>	56 zl.
<i>... na takové</i>	2 zl. 48 kr.

¹⁷ 1 Pfund = 1 libra = přibližně 560 gramů. Jedna libra obsahovala 32 lotů. Viz. Indra, B.: Míry a váhy ve Slezsku a jejich redukce. Slezský sborník, 1962, roč. 60, s. 344.

¹⁸ Součet všech položek jmenovaných na jedné straně.

Znovu jeden stříbrný pásek v růžičky s perelkami stříbrnými na vrchu něco pozlacený, okolo 20 lothův lehkých, pro 20 zl.

Které odkad vypejvají, jsau také v specificati sub lit[ero] B vysvětlené.

Pás jeden stříbrný turecký, druhý řetiaskový, třetí na způsob hadu, a čtvrtý v zástavě za vědro vína od Cholevy ze Frýdku, kterých Alžbětě, totiž turecký, a řetiazkový, Lídě pak třetí na způsob hadů, náležejí, všechne u Lídy, však za takové do mej libosti, nechťejíc se s nima et supra v ničem dělití, při sobě zachovují.

It[em] agnuzek¹⁹ zlatý v hrst dukátův u Lídy, který Alžbětě náleží, pro 24 zl.

Lyžek stříbrných u Lídy sedum pro 21 zl.

Latus 123 zl. 48 kr.

Nožice súkenické troje.

Cínových mís 17 kusův okolo 20 [funtů] lehkých p[e]r 8 zl. 8 zl.

Cínové q[ua]rty dvě, a žydliky tři okolo 7 [funtů] pro 2 zl. 24 kr.

Tři džbáanky cínové, okolo 4 [funtů] pro 1 zl. 36 kr.

Měděné pánvy rybné čtyry.

Kotel měděný na vodu jeden.

Kotel k pálení gořalky s náčiním jeden.

Kotel měděný velký v barevni jeden.

Džbáanky novokřtěnské, v cínu opravené čtyry.

Várka pivná vyšenkovaná, jest do specificatii příjmu lit[ero] B uvedena.

Kožich zelený, liškami podšitý s[e] stříbrnýma 18 knoflíky, a tolikež mušlami jeden, který Davidovi náleží.

Kur jest jeden, který Davidovi náleží.

Krav dojných s jaloviaty 12 kusův pro 60 zl.

V Janovicách u Mamula na nájmu jedna kráva pro 5 zl.

Ovec při domě čtyři kusy, které sobě David od p[ana] Fridricha Reydy ukaupil.

It[em] ovec na nájmě u Drabiny v Dobré 8 kusův pro 36 kr. facit

4 zl. 48 kr.

Více v Skalici u Pavla Raddy 10 kusův pro

6 zl.

Latus 87 zl. 48 kr.

V Janovic u Mamule 12 kusův pro

7 zl. 12 kr.

Dva postavy sukna na půjčce u Jakuba Horáka, jeden modrý auský, druhý také modrý, u Bartka za špitálem auský pro 12 zl.

¹⁹Z latiny Agnus dei = Beránek boží, penízek nebo medailonek s obrázkem. Viz. Akademie věd ČR, Ústav pro jazyk český, <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1878> (stav ke dni 10. 3. 2011).

*Latus 19 zl. 12 kr.
Summa 4380 zl. 50 kr.*

Troje včyl na zahradě.

Černýho dobytka hladnýho tolko 13 kusův a na krmení čtyry kusy.

It[em] pres súkenický horký jeden a rámy súkenické veľké dva.

Písmo pak z Vídně pod datum 22. july 1706 léta na přijatých 1900 zl. Jest v specifikaty sub lit[ero] B vysvětleno.

Peřiny, plachty a jiné bílé potřebné šatstvo, též hospodářství domova a kuchyně.

Dukátův také pravda, že bylo před třema léty 70 kusův, které kde se poděly, a daliko za živobyті nebo[ožtíka] přes jeho ruce vyletěly, z nichž i ten syn Václav nejakému Baltzarovi na Bialej při Bilski 20 za plátmo dal, Vlachovi do Těšína na 12 a sestra neb[ožtíka] manželka do žida do Frýdku zanesla 10 i znovu rozdílně židovi do Frýdku vyměněno 28 kusův. Všechny dítky vědomost mají, a já z takových, ani z ničeho, žádnému odpovídati s dítkama mýma poslušným povinna nejsem. A co tuto v tom inventáři právu mému, všelijak neškodně, jak se nyní pamatovati mohu uvedeno, že tomu všemu tak v pravdě jest, a ustraněno se nic, skrzeva mě neb druhé dítky mé aneb koho jinýho nenachází, a nejest, to vždycky na mé dobré svědomí vzíti mohu, jakož i беру a přijímám. Dán tento inventář pro lepší jistotu pod podpisem jména mého v měst[ě] Místku dne 10. Marty anno 1707.

Salvo errore calculi et salvis quibuscunq salvandis. Anna Lysá z Místka

Následující dluhy,

kterej se z tejš pozůstalosti přede vším zaplatiti mají.

1. na fundaty p[ana] vikařiho zdejšího při zdejšim kostele farním dle vůle neb[ožtíka] manželka mého capitál 150 zl.

2. Václavovi Strumenskému služby za 26 let 100 zl.

Však takové peníze do smrti mej za mnu zůstávati mají bez interesu spolu s týmž Václavem Strumenským, s tým jeho zaopatrěním. Pokad by on prve než já z toho světa vykročiti měl, že on takové peníze komu se jemu líbiti bude zavěsti a odevzdati může.

Tolkež po smrti mé svobodně meškání do smrti jeho ve světničce.

3. Křištofovi Mazochovi knapovi²⁰ za dvě léta 32 zl.

20 Slovem knap, od kterého se odvozovalo později i příjmení osob, byli označováni tovaryši. Beneš, J.: O našich příjmeních. Naše řeč 1944 (roč.27), č. 7, s. 142.

4. Matysovi Contešimu do Těšína 30 zl.

It[em] Mikulášovi Bezručovi krejčímú od šití šat do zármutku 6 zl.

Latus 318 zl.

A Davidovi synovi půjčených 100 zl. na potřeb, kdy všechno bylo zapečetováno, idest 100 zl.

Summa 418 zl.

Anna Lysá z Místka

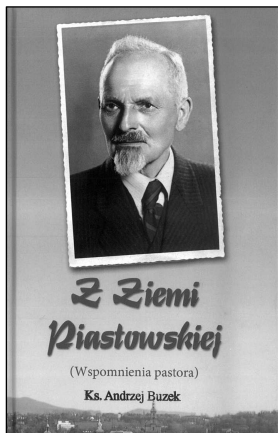
Jak je z uvedeného inventáře majetku po Jiříku Lysém patrné, vznikl tento soupis na popud pozůstalé vdovy Anny Lysé. Jeho sepsáním se mělo nejspíše zamezit sporům v rodině nebožtíka. Na jedné straně stála vdova Anna, na straně druhé její děti, a to především potomek Václav, který v té době dosáhl věku 29 let a měl již svou vlastní rodinu.²¹ Václavovi, jakožto nejstaršímu synovi, se očividně dostalo nejvíce hmotné pomoci ještě před rozdělením majetku po zemřelém otci. Ačkoliv nebožtík vyjádřil své přání o vydání několika kusů plátna ostatním dětem „*na pomoc hospodářství*“, nechtěla vdova rozdmýčovat rodinné pře a rozdělení majetku raději odložila. Bohužel se nedochovalo více pramenů, které by mohly lépe osvětlit vzájemné vztahy v rodině Lysých, například svatební smlouva nebo testament Jiřího, pokud ovšem nějaký existoval. Nicméně inventář nám podává svědectví o podobě domácnosti rodiny tehdejšího purkmistra města Místka. Je patrné, že v životě této rodiny hrálo velkou roli soukenictví a plátenictví. Vypovídají o tom i jednotlivé položky v inventáři, a to nejenom sukna a plátna, ale i velké množství vlny, troje soukenické nůžky, „*pres súkenický*“, soukenické rámy, ale i například propriety k barvení suken. Přilepšení k „*řádnému*“ zaměstnání představovalo poměrně rozsáhlé hospodářství, které zahrnovalo zemědělské pozemky i domácí zvířectvo. Některé kusy dobytka se dokonce nacházely „*na nájmu*“. O tom, že se Jiřímu nedařilo špatně, vypovídá i nashromážděný majetek a finanční hotovost. Celé jeho hospodaření se v konečném důsledku nacházelo v kladné platební bilanci. Jiřímu Lysému věrně sloužil

21 První dítě se Václavovi a jeho manželce Mariáně narodilo v roce 1698. V roce 1707 se počet dětí tohoto manželského páru rozrostl na čtyři. ZAO, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, i. č. 1577, sign. M I 3.

po dobu 26 let Václav Strumenský, který i po jeho smrti zůstal k dispozici Jiřikově manželce, a měl dokonce až do svého skonu zajištěno ubytování „*ve světničce*“. Pomocnou sílu představoval během každodenního zaměstnání tovaryš, jehož práce za dva roky se cenila 32 rýnskými zlatými. Poslední dvě zmíněné osoby podtrhují tu skutečnost, že se jednalo o jednu z předních místeckých rodin, které měly dostatek prostředků k vydržování vlastních zaměstnanců.

ZPRÁVY O LITERATUŘE

BUZEK, Andrzej: Z Ziemi Piastowskiej (Wspomnienia pastora). Cieszyn 2009, 517 s., ISBN 978-83-60431-40-5

V sobotu 26. listopadu 2011 uplyne sto let od vysvěcení novostavby evangelického kostela ve Frýdku. Výročí položení základního kamene bylo připomenuto samostatnou výstavou uspořádanou frýdecko-místeckým farním sborem Českobratrské církve evangelické přímo v kostele a článkem na stránkách tohoto sborníku v loňském roce.¹ Na margo zdařilého výstavního počínu můžeme jen litovat, že nebylo při jeho přípravě čerpáno z písemných pamětí prvního faráře frýdeckého luterského sboru dr. Andrzeje Buzka (1885–1971). Mladý rodák z Konské a zapálený polský vlastenec přišel do Frýdku jako katecheta s novým školním rokem 1908/1909, počátkem února 1909 byl zvolen vikářem frýdecké filiálky evangelického sboru v Komorní Lhotce a v letech 1914–1919 byl prvním farářem nově ustanoveného frýdeckého sboru. Již za jeho života vyšly ve Varšavě v roce 1963 jeho paměti s názvem *Z Ziemi Piastowskiej* (Z piastovské země). Rukopis byl však tehdy podroben silné cenzuře. Chvályhodného počínu vydat Buzkovy paměti v úplnosti se v roce 2009 ujala těšínská pobočka Polského evangelického spolku (*Polskie Towarzystwo Ewangelickie, Oddział w Cieszynie*). Redakční práce a přípravu k tisku provedl Władysław Sosna, který je autorem kalendária významných mezníků z Buzkova života, rodokmenu, doslovu a jmenného rejstříku. Kniha byla vydána s finanční spoluúčastí Maršáلكovského úřadu Slezského

¹ Buchta, Zdeněk: *100 let od položení základního kamene evangelického kostela ve Frýdku*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 11, 2010, s. 96–101.

vojevodství v Katovicích (*Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego w Katowicach*) v rámci třístého výročí Ježíšova kostela v Těšíně.² Buzkovy paměti představují vedle pamětí jeho současníka, dlouholetého těšínského evangelického faráře dr. Jana Pindóra,³ významný osobní pramen svého druhu pro období přelomu 19. a 20. století. Reflektují nejen události celospolečenského významu v rakousko-uherské říši řítící se nezadržitelně do víru světového válečného konfliktu, nýbrž jsou významným svědectvím o bohatých formách života evangelické society na Těšínsku. V neposlední řadě přinášejí rovněž svědectví o formujícím se polském národním ruchu, který posléze sehrál jednu ze stěžejních úloh při dělení Těšínska mezi nástupnické státy rakousko-uherské monarchie Československo a Polsko v letech 1918–1920.

Andrzej Buzek napsal své paměti v letech 1958–1960, tedy v době, kdy měl za sebou již sedm dekad pohnutého života. Těžiště jeho práce spočívá v období těsně před první světovou válkou a během válečné vřavy, jejíž následky fatálně poznamenaly osud milovaného rodného Těšínska. Mnoho pozornosti věnoval svému působení ve Frýdku. Když přišel v roce 1908 jako mladý katecheta do tohoto desetitisícového průmyslového města na hranici tehdejšího Rakouského Slezska s Moravou, našel zde luterskou polskojazyčnou a německojazyčnou diasporu čítající v městě a okolí zhruba 1 000 duší, k nimž bylo nutno připočítat na 200 českých evangelíků roztroušených po okolních slezských obcích (především Lískovec, Dobrá, Skalice a Janovice) i na přilehlé Moravě (Místek, Sviadnov). V době jeho příchodu do Frýdku disponovali zdejší evangelíci samostatným hřbitovem v Lískovci (od roku 1883). V roce 1896 se frýdecká kazatelská stanice transformovala ve filiálku sboru v Komorní Lhotce. V jidelně

² V rámci výročí vyšla celá řada publikací věnovaných dějinám i současnosti protestantismu na Těšínsku, jejich podstatnou část shrnul Spratek, Daniel: *Odras 300. výročí těšínského Ježíšova kostela v publikační činnosti. I. část*. Těšínsko 53, 2010, č. 4, s. 30–31. II. Část. Těšínsko 54, 2011, č. 1, s. 21–22.

³ Pindór, Jan – Sosna, Władysław: *Pamiętnik*. Cieszyn 2009.

závodního hotelu Karlovy huti se konaly pravidelné polskojazyčné bohoslužby, několikrát v roce také v německém jazyce. Svatby a křty členů frýdeckého filiálního sboru však probíhaly v evangelickém kostele v poměrně vzdálené Komorní Lhotce. Bylo nabíledni, že Buzka čeká na zdejší „vinici Páně“ mnoho práce, vyžadující nejen připraveného duchovního pastýře, nýbrž především schopného organizátora. Když se v listopadu 1919 loučil s prvním působištěm, opouštěl již plně fungující sbor disponující výstavnou novostavbou kostela. Sám o svém loučení napsal: *„V neděli 2. listopadu 1919 jsem přijel již z nového působiště rozloučit se s frýdeckým sborem. Byla to bohoslužba v obou jazycích zasvěcená památce reformace. Přesně před 12 lety jsem jako student posledního ročníku vykonal první takovou bohoslužbu, také v obou jazycích ve frýdeckém sboru. Byl jsem hluboce vzrušen. Viděl jsem rovněž slzy v oku nejednoho posluchače, kteří při polské bohoslužbě úplně zaplnili kostel. Po obou bohoslužbách jsme se s manželkou postavili u chrámových dveří, abychom všem vycházejícím stiskli dlaň na rozloučenou. Ze všech srdečných a dojemných rozloučení si pamatuji slova staršího sboru německé národnosti profesora Kandlera, pocházejícího z Bílé [malopolská Biała, dnes součást města Bielsko-Biała]. Přišel k nám s několika dalšími staršími a řekl: Přejeme našemu pastorovi šťastný návrat domů. Vrací se ke svým a my tady musíme zůstat.“* (s. 437–438).⁴

Byla to především složitá národnostní situace uvnitř evangelických církví augsburského a helvétského vyznání rozpadlé rakousko-uherské monarchie, která stála za odchodem uvědomělého polského vlastence Buzka z jeho prvního působiště. Již před rokem 1918 působili v prostoru frýdeckého sboru čeští evangeličtí kněží z Valašska, v roce 1915 vzniklo ve Frýdku Husovo bratrstvo. Čeští evangelíci, trpění avšak znevýhodňovaní německo-polským vedením frýdeckého sboru, pomýšleli již za první světové války na své osamostatnění. Situace se naskytila v prosinci 1918, kdy vznikla Českobratrská církev evangelická, k níž záhy přešel s většinou svých věřících celý sousední luterský

⁴ Tento i níže citované texty přeložil z polštiny PhDr. David Pindur.

sbor ve Starých Hamrech-Hamrovicích (dnes Ostravice). V roce 1920 byl ustanoven sbor Českobratrské církve evangelické také ve Frýdku. Odchodem českých a zčásti slezských (event. polských) evangelíků do zdejšího českobratrského sboru získal dosavadní frýdecký luterský sbor výrazně německý charakter. Přesto se v kostele vedle německého jazyka konaly až do roku 1939 bohoslužby také v polštině. V roce 1945 převzala frýdecký luterský kostel Českobratrská církev evangelická, která se o něj dnes dělí s věřícími frýdecko-místeckého sboru Slezské církve evangelické augsburského vyznání, ustanoveného v roce 1994.

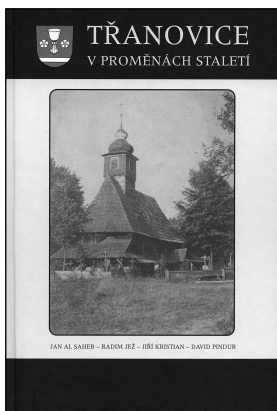
Ačkoliv jsou Buzkovy vzpomínky silně poznamenány jeho příslušností k polskému národu (od roku 1921 žil trvale v Polsku, zemřel v Bílsku a je pohřben na evangelickém hřbitově v Těšíně), poskytují cenné osobní svědectví především o počátcích samostatného frýdeckého evangelického sboru. Podrobně líčí postavení evangelíků ve Frýdku a okolí na počátku 20. století, popisují nelehké povinnosti evangelického katechety na školách ve městě i na venkově. Buzek trefně zachytil zvyklosti zdejší trojjazyčné evangelické komunity před výstavbou vlastního kostela, popsal jejich vztah k většinové katolické společnosti, od níž se pochopitelně výrazně odlišovala svým německo-a polskojazyčným bohoslužebným charakterem. Ze zdejšího katolického duchovenstva Buzkovi utkvěla v paměti především výrazná osobnost frýdeckého arcikněze a faráře Ondřeje Kučery, k němuž se vrací hned v několika osobních vzpomínkách. Velmi cenné údaje poskytuje popis průběhu výstavby evangelického kostela v dnešní Husově ulici ve Frýdku, pořizování jednotlivých částí vnitřního mobiliáře či slavnost jeho posvěcení v listopadu 1911. Před očima nám při četbě Buzkových vzpomínek vyvstávají známé i zcela zapomenuté osobnosti jeho farníků německé, polské i české národnosti. Vedle cenných údajů o životě sboru v prvních letech jeho samostatnosti se dozvídáme mnohé i o událostech ve městě, podrobně je popsán pobyt arciknížete Fridricha (Bedřicha) Habsburského s rodinou na frýdeckém zámku v létě 1910. Úsměv na tváři vzbudí Buzkova starost o zajištění vhodného společenského oděvu ke slavnostnímu obědu, na který arcikníže pozval do Rytířského sálu frýdeckého zámku městskou honoraci

včetně zástupců duchovenstva. Andrzej Buzek neopomněl v pamětech vylíčit své kolegy – faráře v sousedních evangelických sborech, především v Dolních Bludovicích (Bernard Folwarczny, Józef Mamica), Komorní Lhotce (Karol Kulisz) a Starých Hamrech (Jan Boruta). Mnoho pozornosti je věnováno Buzkově rodině a dětství v Konské, ležící mezi Těšínem a Trincem, studiím v Těšíně, Lvově, Vídni a Halle. V hodnocení řady osobností či událostí spjatých s Těšínskem se však odráží autorovo nacionální propolské stanovisko, dobře zřetelné např. v textech věnovaných osobnosti těšínského evangelického superintendenta Teodora Haaseho či představitele Slezské lidové strany Josefa Koždoně. I když neochvějnou vírou pokládá rodné Těšínsko za region „*vždy etnograficky polský*“ (s. 217), píše, že „*ze zásady nikdy nevystupoval proti Československu o to více, že Frýdek jsme vždy pokládali za nesporné české území*“ (s. 436). Přesto však Buzek nesl rozdělení Těšínska v červenci 1920 těžce, „*oněměl a neotevřel svých úst, nenacházejíce jiných slov, než slov žalmisty, aby popsal velkou hrůzu, jaká nás obklopila se zprávou, že jsme oderváni od naší jediné pravé vlasti – Polska...*“ (s. 445). Přes subjektivitu a řadu dobových nacionálních tezí zůstávají Buzkovy paměti cenným a nadčasovým pramenem k bližšímu poznání života evangelíků i celé společnosti na Těšínsku, především pak ve Frýdku a okolí v prvních dvou desetiletích 20. století. V souvislosti s osmdesátinami Andrzeje Buzka o něm *Kalendarz ewangelicki* uvedl: „*Zapsal se v dobře zorganizovaném sboru [ve Frýdku] vybudováním pěkného kostela a dovedností takového vedení sboru, že v tom věhlasném [mariánském] poutním místě získal evangelický sbor a jeho duchovní pastýř uznání a náklonnost prostředí.*“⁵ A nejen pro tuto skutečnost si zaslouží v letošním jubilejním roce Buzkovy písemné vzpomínky naši pozornost.

David Pindur

⁵ *Jubilaci, Ks. Andrzej Buzek. Kalendarz Ewangelicki, 1965, s. 81.*

AL SAHEB, Jan - JEŽ, Radim - KRISTIAN, Jiří - PINDUR, David: **Třanovice v proměnách staletí**. Třanovice: Obec Třanovice 2010. 420 s. ISBN 978-80-254-8364-0

V loňském roce vydala obec Třanovice ve spolupráci s Muzeem Těšínska své dějiny s názvem „Třanovice v proměnách staletí“. Čtyři pracovníci Muzea Těšínska zpracovali jednotlivé části knihy a vytvořili o této nevelké obci poměrně rozsáhlou publikaci.

„Avšak jen kosti kryje: jsouť v nebeském údolí duše, radostně na Boha patří, na jeho bohatý ráj. Tam také dlí Valentin Třanovský s Hedvikou, chotí, miláčky syna již svého vidí a v lásce k nim lnou...“ (s. 37). Touto ukázkou z díla

Jiřího Třanovského začíná své historické pojednání jeden z autorů, Radim Jež, a krásně tím poukázal na nejslavnějšího „skoro rodáka“. Evangelický kněz a barokní básník Jiří Třanovský se sice v Třanovicích nenarodil, ale proslavil obec ve světě svým příjmením, které zdědil po otci, zmíněném Valentinovi, jenž pocházel z Třanovic a jeho děd Adam tam byl dokonce fojtem. Autoři nemohli opomenout význam osobnosti Jiřího Třanovského a pochopitelně mu věnovali v dějinách obce značnou pozornost.

Úvodní kapitoly zpracoval ekolog a zoolog Muzea Těšínska Jiří Kristian, jenž popsal přírodní a zeměpisné poměry obce, její polohu, klima, vodstvo, vegetaci apod. V druhé kapitole se věnoval topografii Třanovic. Pokusil se vysvětlit původ jména Třanovice, popsat místní části obce a jejich názvy.

Nejstarším dějinám Třanovic se věnoval Radim Jež. V podstatě musel spojit v jedno historii dvou vesnic, protože původně vedle sebe existovaly Horní a Dolní Třanovice, které sjednotilo společné obecní zastupitelstvo po vzniku obecních samospráv v roce 1850. Radim Jež se nejdříve zaměřil na nejstarší zmínky o vsi Třanovice, podle nichž odhadoval počátky vsi na 30. a 40. léta 14. století. Podrobně rozepsal další střípky o Třanovicích a jejich držitelích

Pelhřimových z Třanovic, Čelech z Čechovic, Tlucích z Tošanovic ad., na což navázali Jan Al Saheb a David Pindur v kapitolách o období vlády Habsburků na Těšínsku (1653-1848) a vytváření občanské společnosti (1848-1918). Popsali rekatolizaci obyvatel v době pobělohorské, třebaže držitele obou Třanovic, Kašpara Tluka a Annu Karvinskou, zábory majetku nepostihly. Část statku Horní Třanovice vlastnily v 2. polovině 17. stol. také šlechtičny z rodu Lipovských z Balcu (Balče). Autoři se však nevěnovali pouze vrchnosti, která držela jednotlivé statky nebo jejich části, ale zajímali se také o prosté obyvatele. K sociálnímu a kulturnímu popisu třanovických usedlých a neusedlých obyvatel využili řadu zajímavých pramenů, např. urbáře, kupní smlouvy, svatební smlouvy atd. Podrobně se věnovali církevním poměrům v Třanovicích, protože ves měla silnou protestantskou tradici a udržovala si ji i po třicetileté válce díky blízkosti milostivého kostela v Těšíně, založeného na počátku 18. století.

V revoluci roku 1848 padlo poddanství a s jeho zrušením ztrácí smysl vrchnostenská správa. Na její místo se dostává státní správa, kterou na nejnižší úrovni představovaly obce. Ze samostatných šlechtických statků Horní a Dolní Třanovice se vytvořila obec Třanovice s jednotným představenstvem, ale „...ve skutečnosti byla i nadále striktně rozdělována na obě původně samostatné místní části...“ (s. 104). Autoři popsali rozvoj občanských aktivit, které se projevovaly zpočátku nejvíce v živnostenské činnosti, charakterizovali místní hostince a výčepy nebo lihovar v Kapplově dvoře. Zajímali se také o národnostní vývoj a snažili se vysvětlit původ silné převahy obyvatel s polským obcovacím jazykem na přelomu 19. a 20. stol. Podle nich se na této situaci podílela polská obecná škola založená v roce 1872 a mnohem intenzivnější polské národní hnutí na Těšínsku.

Po vzniku první republiky nastalo neutěšené období bojůvek během sporu o Těšínsko, v nichž nescházela ani krvavá střetnutí. Autoři se zabývali politickou situací, národnostním a náboženským vývojem (např. výstavbou evangelického kostela), rozvojem školství, polské osvěty, dopady hospodářské krize, ale nezapomněli na příběhy z lidského života. Zmínili na příklad kauzu

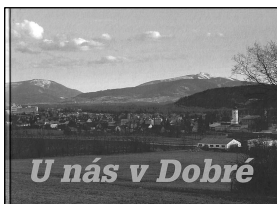
šestnáctiletého pasáka krav, který zavraždil devítiletou dívku, což zjitřilo poklidný chod malé obce.

Poslední tři kapitoly poválečného vývoje zpracoval samostatně David Pindur. Věnoval se např. volebním výsledkům, aktivizaci a následnému utlumení spolkové činnosti, náboženským poměrům, budování socialismu, kolektivizaci atd. Hodně křiku vyvolala v podhorské zemědělské obci likvidace tzv. záhumenků a záhumenkových krav roku 1961, protože většina „záhumenkářů“ měla ke své vlastní obživě krávu, jež jim měla být odebrána.

Autoři využili velké množství pramenů, např. fondy arcibiskupského archivu ve Vratislavi, knihovny a archivu Tschammera v Cieszyně, Národního archivu v Praze, Obecního úřadu Třanovice, soukromého archivu Jana Jeziorského aj. Publikaci doprovodili velkým množstvím fotografií a obrázků v textu i v obrázkové příloze. Mohli při tom vycházet z materiálů, které shromažďovali již delší dobu různí historičtí nadšenci, kteří se alespoň tímto způsobem podepsali pod vznik vysoce kvalitních dějin obce. Je jistě chvályhodné, že se obec Třanovice obrátila na odborníky z Muzea Těšínska a že vyvinula iniciativu, která nakonec vedla k tak dobrému počínu.

Radek Lipovski

VOJKOVSKÝ, Rostislav: U nás v Dobré. Lidé, domy, události.
Dobrá 2010, 274 s., ISBN neuvedeno

Vedle odborně pojatých monografií obcí ve slezské části frýdecko-místeckého okresu, které vyšly v posledních dvou letech,⁶ spatřila v polovině loňského roku

⁶ Jedná se o dějiny Lubna, Nové Vsi a Třanovic, viz Al Saheb, Jan – Maršálek, Petr – Pindur, David – Šigut, Daniel – Vašutová, Lenka: *Dějiny Frýdlantu nad Ostravicí, Lubna a Nové Vsi*. Ostrava 2009; Al Saheb, Jan – Jež, Radim – Kristian, Jiří – Pindur, David: *Třanovice v proměnách staletí*. Třanovice 2010 (vyšlo také v polské jazykové verzi jako

světlo světa dlouho očekávaná a potřebná publikace o Dobré. Tato obec, v níž má dnes domov na tři tisíce obyvatel, patřila v průběhu sedmi staletí své existence (s původním názvem Dobrá Zemice) k nejvýznamnějším a nejlidnatějším sídelním lokalitám někdejšího nižšího stavovského panství Frýdek. Již dříve se dočkala publikačního zpracování problematika zdejší církevní správy.⁷ Vždyť farnost se sídlem v Dobré patřila až do druhé poloviny 18. století k nejrozlehlejšímu farnostem v rámci celé tehdejší vratislavské diecéze a na jejím někdejší území postupně vznikly samostatné farnosti Borová, Morávka a Skalice (v roce 1785), v 19. století pak Staré Hamry a Janovice. Stoleté výročí od konání Krajinské výstavy, pořádané v Dobré Ústřední hospodářskou společností pro české kraje ve Slezsku v srpnu až září 1910, bylo pro místní obecní úřad dostatečným podnětem k vydání monografie Dobré. Jak v úvodu píše její autor a dlouholetý obecní kronikář Rostislav Vojkovský „*knihla vznikla z potřeby prezentovat naši obec vůči jejím obyvatelům a zároveň ve vztahu k okolnímu světu, návštěvníkům, hostům. Zdá se, že její vydání bude počinem záslužným a svým způsobem jedinečným. Dosud Dobrá takovou práci neměla a – alespoň soudě podle ohlasů – velmi ji schází*“ (s. 5).

Za úvodem následuje kapitola *Přírodní poměry a zajímavosti v obci Dobrá* z pera botanika dr. Miroslava Skarky. Dále je kniha členěna do tří nesourodých oddílů. První a zároveň nejobsáhlejší z nich nese název *Lidé*. Jsou v něm zahrnuta témata jako obecní úřad, školství, zdravotnictví, záležitosti správců veřejného pořádku, římskokatolická farnost, železnice, autobusová doprava, poštovníctví, telegraf a telefon v Dobré, záležitosti spořitelny, knihovny, spolkového života v obci (zde jsou přiblíženi především hasiči, včelaři, sokoli, fotbalisté, zahrádkáři, myslivci, skauti, judisté a mnohé další spolky a organizace). Opomenuta nezůstala

Trzanowice na przestrzeni wieków. Trzanowice 2010). V současnosti je připravována monografie obce Malenovice, která vyjde v roce 2012.

⁷ Tvrđý, Jan Evangelista: *Památný spisek k oslavení 200letého jubilea nynějšího kostela dobrodinského*. Brno 1886; Volný, Josef: *Dějiny kostela svatého Jiří v Dobré*. Dobrá 1999.

ani témata spjatá s činností místních politických stran, obecní samosprávou, zemědělstvím, živnostenskými otázkami, pohostinstvím či s kulturními a společenskými tradicemi. V neposlední řadě je jedna z kapitol oddílu *Lidé* s názvem „*Dobrodinský*“ *odput* věnována fenoménu svatojiřské pouti v Dobré. Ačkoliv má pout' dnes především ryze profánní charakter, patří k nejoblíbenějším a nejnavštěvovanějším v celém regionu.

Oddíl *Domy* představuje historický místopis obce Dobrá. Vedle problematiky místních názvů a čísel popisných se zde setkáváme s texty věnovanými veřejnému osvětlení či silnicím v obci. Následuje pomyslná podrobná procházka jednotlivými částmi dnešní Dobré směrem od Frýdku, resp. Panských Nových Dvorů. Z rázovité části Stará dědina s množstvím původních dřevěných chalup se dostaneme okolo barokního zájezdního hostince „Oráč“ do centra obce, jemuž vévodí charakteristická věž barokního farního kostela sv. Jiří, rozsáhlý areál devítileté základní školy a hasičská zbrojnice. Po podrobném popisu východní a západní části středu obce zavítáme i do okrajových částí doberského katastru Skotňa, Hůrky a Kamenec a na další místa svázaná s Dobrou, která leží na pravém břehu dravé beskydské řeky Morávka.

V třetím oddílu s názvem *Události* je čtenáři přiblíženo dvacet témat spjatých se staršími i novějšími dějinami obce od událostí třicetileté války ve čtyřicátých letech 17. století až po otevření víceúčelového školního hřiště v Dobré v roce 2006. Výběrově jsou zařazena témata jako např. průtah povstaleckých vojáků pod velením generála Jiřího Klapky přes Dobrou v roce 1866, dvousetleté výročí od výstavby kamenného kostela v Dobré oslavené v září 1886, spor o české velení místního hasičského sboru v roce 1892, již zmíněná krajinská výstava v roce 1910, oslava vyhlášení vzniku Československé republiky v Dobré 3. listopadu 1918, odhalení pomníku padlým a Masarykovy busty v roce 1938, osvobození obce Rudou armádou na jaře roku 1945, slavnostní vypravení vánočního stromu z Morávky pro náměstí sv. Petra ve Vatikáně z železniční stanice v Dobré 4. prosince 1999 či v neposlední řadě otevření nového silničního obchvatu předznamenávajícího zlepšení životní úrovně v intravilánu obce

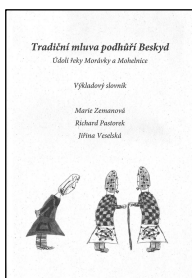
v roce 2004. Závěr knihy patří kalendáriu s názvem *Přehled dějin obce Dobré od prvopočátku do současnosti*, který je však zatížen celou řadou nepřesností, zjednodušení a bohužel i chybných dat především k událostem nevztahujícím se přímo k dějinám obce.

Úvodní výše citované vyznání Rostislava Vojkovského plně koresponduje s obsahem knihy i přívlastkem v názvu – při jejím přečtení se čtenář opravdu stává doma v „naší“ Dobré. Jedná se tedy bezesporu o záslužný počin. Je nutno vysoce ocenit velké množství unikátního a dosud většinou nepublikovaného dobového i současného ikonografického materiálu. Nepřehlédnutelný je rovněž autorův zápal pro „jeho“ Dobrou. Přesto však kniha trpí několika méně či více závažnými nedostatky. Vedle některých grafických, stylistických či tiskových prohřešků je to především celková koncepce díla a absence odkazů na prameny i dosavadní literaturu k jednotlivým dílčím tématům z dějin Dobré. Těmto skutečnostem šlo předejít konzultacemi s odbornými historiky. Nepříliš šťastně zvolená tématická koncepce knihy na úkor přehlednější chronologické metody znesnadňuje čtenářovu orientaci. Těžiště knihy chronologicky spočívá především ve 20. století, pro něž se stává monografie pomyslnou kronikou. Značné rezervy má publikace v raněnovověkém a novověkém období dějin obce. Státní archivy však disponují v případě Dobré již od počátku 17. století dostatečným množstvím dochovaných písemných pramenů, které snad budou v budoucnu vytěženy při přípravě nového díla podávajícího ucelenější pohled na historii obce. Lze sice souhlasit s Vojkovského tvrzením, že *„je jisté radost, podaří-li se něco nového o Dobré dohledat nebo se dovědět, ale to zdaleka nemusí být jen z archivu“* (s. 276), ovšem jen do té míry, pokud byly při heuristice k dějinám obce optimálně využity dochované a dnes již odborné i laické veřejnosti dobře přístupné písemné prameny uložené ve státních archivech a konfrontovány s dalšími prameny jako jsou písemné či ústní vzpomínky pamětníků, noviny, literatura, obecní kroniky, mapy a plány, památky hmotné kultury a další formy informačních zdrojů. Přes vyslovené připomínky však zůstává kniha *U nás v Dobré* nepřehlédnutelnou prvotinou a naplněním snů řady

generací obyvatel rázovité slezské obce, z níž vyvozoval svůj domicil významný šlechtický rod Vlčků z Dobré Zemice.

David Pindur

ZEMANOVÁ, Marie – PASTOREK, Richard – VESELSKÁ, Jiřina: **Tradiční mluva podhůří Beskyd. Údolí řeky Morávky a Mohelnice. Výkladový slovník.** Raškovice 2010, 348 s, ISBN 978-80-254-7373-3

Nebudu chodit kolem horké kaše a rovnou řeknu, že máme před sebou po všech stránkách povedenou knihu. Začnu netradičně formální stránkou, ale právě ona je polovinou úspěchu u čtenáře. I obálka totiž prodává. Grafická stránka knihy je mimořádně zdařilá, nápad použít dětské ilustrace byl originální, funkční a vkusný. A Obec Raškovice a Nadace OKD se rozhodli velmi dobře investovat peníze, když podpořili vazbu knihy v pevných deskách. Není divu, že po prvním vydání následoval v krátké době dotisk.

O přípravách a vzniku knihy nás autoři informují v ediční poznámce. Zaměřili se na mluvu, která je charakteristická pro starší a střední generaci a chtěli vytvořit především výkladový slovník vybraných originálních a specifických místních názvů a vůbec slovní zásoby. Práce trvala několik let a autoři zkoumali řeč svých rodáků starších sedmdesáti let, aby se dopracovali svého cíle – postihnout podobu místního nářečí z období před rokem 1950. Výsledkem je přes 2800 výrazů doplněných vždy o ukázkou jejich použití ve větách.

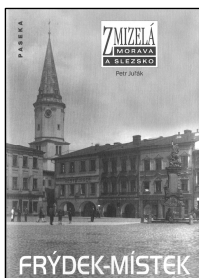
Knih samotná je rozdělena do několika částí, přičemž jejím základem je již zmíněný výkladový slovník. Velmi šťastným nápadem bylo udělat ke slovníku rejstřík spisovných ekvivalentů sebraných nářečních výrazů, takže kdo hledá například, jak místní řeknou rozčilovat, podívá se do rejstříku a ví, že se má podívat na stranu 128. Velmi přínosná je část Pořekadla a přísloví, která je, jak čtenář záhy zjistí, koncentrátem lidové moudrosti i praktickým

rádce. (Lepší pulku, jak pilulku. Z robotu je třeba vydupat tak, aby byla zrobena a člověk se nenarobil). Knihu uzavírají dvě velmi zajímavé studie Počátky osídlení podhůří Beskyd a Proměny jazyka.

Raškovičká kniha zajisté nesplňuje vědecká měřítká, kladená na tento typ prací, ale o to tady vůbec nešlo. Berme to prakticky. Kniha je výsledkem nadšení místních patriotů a je určena jejich sousedům. Jako taková naplnila svůj cíl měrou vrchovatou a autorům je třeba s přiměřenou dávkou nezbytné závidi upřímně pogratulovat.

Tomáš Adamec

JURÁK, Petr: Frýdek-Místek (edice Zmizelá Morava a Slezsko). Paseka 2010, 68 stran textu, 176 čb fotografií

Bereme-li do ruky knihu z řady Zmizelá Morava a Slezsko, víme bezpečně, co nás čeká, neboť tato edice je již mnoho let důvěrně známa zájemcům o poznání dřívější tváře našich měst. Kniha je rozdělena na dvě části, část textovou, která relativně stručně představí minulost města, a část obrazovou, která tuto minulost ilustruje. Konkrétní reakce na knihu se pak různí podle toho, jak moc čtenář danou lokalitu osobně zná,

jak velký je pamětník, či jak moc velký je místní patriot. Hodnocení je tedy výrazně subjektivní a ne všem se v tomto případě autor zavděčí.

Autor knihy ani já nejsme přímo místní rodáci, takže si nemusíme vyčítat nějaký nadbytečný lokálpatriotismus, jsme zhruba stejného věku, takže ani tady netřeba hledat třecí plochy, staré fotky jsme měli v rukou asi tytéž, tady bychom možná nad některými mohli podiskutovat. Z mého pohledu je vyloženě nevhodně zařazena fotografie číslo 82, zachycující havárii u Rychaltic. To podle mého soudu není Frýdek-Místek.

Nicméně já bych chtěl poukázat na jiný nedostatek a svou výtku bych zaštitil tím, že ji vidím jako ryze objektivní. Poctivě ale

doznávám, že mne samotného nenapadla, byl jsem inspirován mimofrydeckomísteckým čtenářem, který si mi postěžoval, že mu tu chybí mapa. A skutečně, když se nad tím člověk zamyslí, tady opravdu chybí u mnoha fotografií přesnější určení místa. Kdo není místní a navíc nezná trochu historii, nebude například vědět, kde stála židovská synagoga (fotografie číslo 30). Takových případů je tu celá řada. A tady si myslím, že skutečně je chyba. Samozřejmě i tak má kniha svou vypovídací hodnotu a možná, že není účelem ediční řady uvádět, kde přesně ta která budova nebo ulice dříve stála, respektive vedla. Přesto si myslím, že tato faktická poznámka je velmi relevantní, neboť méně informovaným čtenářům znesnadňuje orientaci v knize a prakticky znemožňuje mít z ní plnohodnotný zážitek. Autor si patrně neuvědomil, že to, co je jasné jemu, nemusí být jasné všem. Je to případ takzvané autorské slepoty. Při přípravě chyběl pohled z druhé strany. Ale to měl zřejmě zařídit nějaký redaktor z nakladatelství, není možné to vyčítat jenom autorovi knihy. A také je nutno dodat, že to je problém nejen Petra Juřáka, ale že si na to musíme dávat pozor všichni, pokud chceme, aby to, co napíšeme, bylo přínosné pro co nejširší okruh recipientů, tedy i pro ty přespolní.

Na závěr bych jen konstatoval, že je to pěkná knížka, je dobře, že vyšla a určitě mnoha lidem udělá radost.

Tomáš Adamec

Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 12

Vydal Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv
Frýdek-Místek v roce 2011

Počet stran: 178

Odpovědný redaktor: PhDr. Tomáš Adamec

Výkonný redaktor: PhDr. Tomáš Adamec

Redakční rada: PhDr. Tomáš Adamec, PhDr. Alena Matějová,

Mgr. Radomír Michna

Tisk: Tiskárna U národního domu

Palackého 134, 738 02 Frýdek-Místek

Počet výtisků: 250

ISBN 978-80-86388-90-8

ISSN 1214-6951